

Velkommen inn!

**Historier om boligkvalitet i Oslohjem
fra et prosjekt om universell utforming**

**Humanistisk prosjektsemester, Universitetet i Oslo
Høst 2007**

Margrethe Aulie, Lena Brunsell Eriksen,
Ema Hosoya, Ingela Nøding, Alina Wengard

Sammendrag

Det å bo godt handler om både funksjonalitet og trivsel. I vårt oppdrag for Statens bygningstekniske etat skulle vi undersøke hvordan folk tenker om boligene sine, og intervjuene skulle presenteres som fortellinger. Prosjektet har sin bakgrunn i informasjonsprogrammet om universell utforming, som i 2007 er rettet mot folk flest.

Vi ønsket å finne ut hvordan en god bolig blir til et godt hjem, og vi har intervjuet 25 informanter som bor i Oslo. Gjennom intervjuene har vi fått et innblikk i informantenes livsverden og på den måten har vi tilegnet oss kunnskap om det å bo.

Vi har fokusert på tre aspekter: praktiske løsninger, trivsel, og holdninger til, eller kunnskap om universell utforming. Ut fra de historiene vi har fått, har vi sett at eldre boliger har gode kvaliteter som muligens kan tilføres nye boligprosjekter i fremtiden. Vi ser at folk tilpasser seg de fleste løsninger, men det bør ikke tas som en selvfølge av verken myndigheter eller byggebransje. For eldre mennesker er det å bo knyttet til minner og tilhørighet, mer enn lave terskler og tilgang til heis. Når det gjelder boligens utforming, er det spesielt kjøkken og bad folk har en mening om, og ofte ønsker å gjøre noe med. *Identitet* er også knyttet til det å bo, både i forhold til selve boligen, men også nærmiljøet. I et sideblikk til Japan, ser vi at et hjem der er innredet og utformet i en sosiokulturell tradisjon, i tillegg med en mer bevisst tanke på fremtiden. Universell utforming er ennå ikke kjent for folk flest i Oslo, men da vi begynte å snakke med våre informanter om bokvalitet, kom det frem flere fortellinger som kunne sees i sammenheng med dette begrepet og dermed gjøre det mer allmenngyldig.

Innhold

Sammendrag	1
Kapittel 1 Innledning	4
Med <i>hva</i> skal hjemmet bygges?	4
Litt om oss og hvem vi takker	7
Presentasjon av oppdragsgiver og bakgrunn for prosjektet	7
Problemstilling	9
Universell utforming	12
Støttelitteratur og inspirasjonskilder	14
Oppgavens oppbygging	15
Kapittel 2 Kilder og metode	17
Metode	17
Valg av metode	17
Kilder	18
Spørreskjema	18
Intervjuer	18
Informantutvalg	19
Intervjuer med ressurspersoner	21
Induktiv og deduktiv tilnærming	21
Etikk	22
Etiske utfordringer og dilemmaer	22
Informert samtykke og konfidensialitet	22
Anonymisering	22
Troverdighet og bekreftbarhet i kvalitativ forskning	22
Tolkning av data	23
Livsverden, historier og kunnskapssamtaler	23
Kapittel 3 Osloboligens historie: moderne bokvaliteter i gamle hus	24
To bygårder fra 1899	24
En byleilighet og en firemannsleilighet fra 1920-tallet	25
Tre funkisleiligheter fra 1930-tallet	27
En kommunal leilighet fra 1950-tallet	27
En studentbolig fra 1960-tallet	29
En drabantbyleilighet fra 1970-tallet	30
En "ny" bygård fra 1980-tallet	30
To eneboliger fra 1990-tallet	32
Transformasjon av gamle bygg	32
Kapittel 4 Planløsning i eneboliger og leiligheter	34
Harmoniske rom?	34
Kjøkken og stue, åpent eller lukket?	38
Bedre muligheter i hus?	40
Kapittel 5 Et hjem i Tokyo - et perspektiv fra Japan	43
Universell utforming i Japan	43
Et hjem i Tokyo	43
Kapittel 6 Livet mellom husene	49
Getto eller variert nabolag?	49
Variasjon – en kvalitet ved et bomiljø	50
Rom med utsikt	50
Lys og skygge	52

Velger veranda.....	53
Kapittel 7 Nåtidens utfordringer	55
Er hjem for oss et hjem for deg?	55
Klima for husarbeid?	59
Forandring frister.....	61
Kapittel 8 Universell utforming.....	65
"Har du hørt om universell utforming?"	65
Ønsker og prioriteringer	66
Holdninger.....	67
Universell utfordring – en dypere gjennomgang.....	68
Sikkerhet og særpreg – om unges prioriteringer	68
Estetikk og bokkvaliteter	69
Borte dårlig, men hjemme bedre?	71
Gode og dårlige løsninger.....	72
Kapittel 9 Historier, holdninger og handlingsvilje?	74
Fortellinger	74
Mulighetenes løsninger - store og fleksible rom	74
Tilpasningsdyktighet – et tveegget sverd?.....	75
Hjemme så lenge det går – "forbli i eget hjem"	76
Hjemmets logistikk og teknologi.....	77
Japanperspektiv	78
Først forsvant husmødrene, deretter kjøkkenet. Hvor samles familien nå?	80
Universell utforming	82
Uteområder for folk flest	82
Holdninger til universell utforming og bomiljø	82
Unges forhold til universell utforming.....	83
Mulighetenes estetikk.....	84
Et kritisk perspektiv	86
Universell utforming – en parallell til funksjonalismen?	86
Etterord	93
Litteratur.....	95
Vedlegg.....	98
Vedlegg 1: Prosjektbeskrivelse	98
Vedlegg 2: Kontrakt.....	98
Vedlegg 3: Spørreskjema Norge	98
Vedlegg 4: Spørreskjema Japan	98
Vedlegg 5: Spørreskjema Japan (norsk)	98
Vedlegg 6: Intervjuguide.....	98
Vedlegg 7: Informantliste.....	98

Kapittel 1 Innledning

"Universell utforming er utforming og sammensetning av ulike produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpasning og en spesiell utforming"
(Universell utforming over alt! 2006:12)

Med hva skal hjemmet bygges?

Med smak skal hjemmet bygges, hevdet sosiolog Kjetil Rolness, på vegne av den norske befolkning anno 1995. Han foretok med denne boken et dypdykk i nordmenns oppussingstrang og innredningsbegjær, og kunne på mange måter slå fast at de fleste av oss som bebor dette langstrakte landet mot nord, er umåtelig opptatte av hvordan vi har det hjemme (Rolness, 1995:7). Men hva nå i 2007, i et nytt årtusen? Mye har skjedd siden 1995, både politisk og økonomisk, utenlands og innenlands. Hva er tendensene i dag? Har vi forandret oss på noen vis? Har vi begynt å tenke annerledes om våre hjem? Er vi, heller enn i brystningspanel og buede åpninger, mer interesserte i om boligene våre nå kan utformes universelt, slik at de passer for flest mulig av oss? Eller har det norske hjemmet stått på stedet hvil? Mange som var barn og unge på 70- og 80-tallet skrev skolestil om "seg selv i år 2000". Litt av den samme gjetningen om fremtiden er det kanskje også når det gjelder folks forhold til universell utforming og deres oppfatning av hva dette innebærer? Folk har det ofte med å tro at ting skal forandre seg enormt, bare i løpet av et knøttlite tiår eller to. Vi forestilte oss at vi kom til å sveve rundt i sølvfargede drakter, spise piller i stedet for middag og at det nærmest ville bli dagligdags å ta en svipptur til månen. Slik ble det jo ikke. Vi skriver 2007, men fortsatt er det ingen roboter som gjør rent hjemme hos oss.

Kjetil Rolness tok for seg nordmenns hang til oppussing, kos og andre identitetsskapende prosjekter i forhold til det å bo. Vi på vår side skal i dette oppdraget studere folks vaner, ønsker og opplevelser knyttet til boligen. Men kan vi gjøre det uten å sveipe innom det Rolness skrev om på 90-tallet? Vi bør i det minste

sammenlikne for å se forskjeller og likheter. Vi kan se etter om ting har forandret seg i løpet av det drøye tiåret siden boken kom ut. Vi kan se om folk har blitt mindre opptatt av kos og mer opptatt av brukbarhet. Vi kan se om folks mentalitet har endret seg i retning av at hjemmene våre skal ha en praktisk *funksjon* eller om det fortsatt fokuseres på det litt mer personlige *trivsel*.

Rolness undersøkte folks hjem i Norge, hvordan de var *innredet* og hvordan folk tenkte om måten de innredet sine hjem. Vi undersøker hjem, hovedsakelig i Oslo, hvordan de er *utformet* og hva våre informanter tenker og forteller om dette. Der Rolness gransker hver tapetbord, nips-gjenstand og forklarer fargevalg, forgylling og kjærlighetsprosjekter i form av oppussingsarbeid, ser vi på de tingene vi kanskje ikke tenker så mye over til daglig, det som bare er der, som vi mer eller mindre bare må godta – utforming, planløsninger, rominndeling, praktiske og funksjonelle, eller upraktiske og lite funksjonelle, løsninger og behov. Rolness' "oppgave" var kanskje lettere enn vår, fordi han viste frem det folk selv *velger* å omgi seg med i sine hjem. Vi derimot, må forholde oss til temaer som på mange måter handler mindre om valg, og mer om de detaljene ved boligen vi ikke selv er herre over, noe som reelt sett dreier seg om forhåndsgitte premisser – som kan være lovregulert eller bestemt av arkitekt eller byggebransje, og som dypest sett dreier seg om en ideologi eller har en historisk opprinnelse. Ikke desto mindre handler dette også om våre hjem og alt som er knyttet til det. Med andre ord: det som er praktisk, er også i stor grad personlig.

"Møbler og innredning er samfunnets forgreininger inn i privatsfæren, samtidig som tingenes utvalg, plassering og tilpasning gir viktige signaler om eiernes identitet og tilhørighet, deres verdier og interesser" (Rolness 1995: 8). Her viser Rolness at "ingenting" er tilfeldig når det gjelder hvordan vi innreder våre hjem. At det noen av oss hardnakket hevder er "vår egen stil", samtidig også er et "produkt utenfra", noe som umerkelig har sneket seg inn, kanskje via naboen, venner, familie, utenlandsopphold, medias omtale eller fra en populær tv-serie. Men gjelder dette også for vårt prosjekt? Er ikke innredningsløsninger og trapper, karmbredde og terskelhøyde noe folk bare må godta, uten tanke om at det sitter noen der ute og forteller oss hvordan vi skal ha det? Jo, i veldig mange tilfeller er det slik. De fleste av oss har ikke mulighet til å tegne sine egne boliger. Mange kan ikke engang velge hvor eller hvordan vi vil bo, vi må ta det vi får, og det vi har råd til. Men selv de som

har romslig økonomi og forutsetninger for å velge, må som regel ta til takke med noe som allerede eksisterer, nemlig huset der de skal bo. Boligmassen i Oslo er mer enn lett grånende. Det bygges nytt, men det er likevel en stor sjanse for at mange av oss som bor i hovedstaden, på ett eller annet tidspunkt vil bo, eller ha bodd, i en leilighet som er rundt 100 år gammel eller mer.

Hvordan sette dette i sammenheng med vårt oppdrag? Statens bygningstekniske etat vil at vi skal finne "gode løsninger" og "irritasjonsmomenter", at vi skal få frem både det som "funker" og det som er helt hinsides all fornuft. Vi har vært inne i 20 hjem. Vi har sett på rommene, vinduene, irriterende verandadører, dumme dusjkabinett og glatte trapper. Vi har lyttet og lyttet, spurt og spurt. Vi har forsøkt å forstå, og vi har jobbet med å finne svar. Noen tør å irritere seg, ja til og med klage over det som er dumt. Andre er mer forsiktige i sin kritikk. Det er som om de signaliserer ubevisst: "Det er faktisk hjemmet mitt du vil at jeg skal pirke på! Det er mitt valg, her bor jeg, og selv om det ikke er jeg som har bestemt at kjøkkenet skal være i stuen, skal jeg ha meg frabedt å klage over det. Jeg koser meg likevel!"

Her nærmer vi oss muligens et vesentlig spørsmål. Kan vi få det akkurat som vi vil? Kan oppdragsgiver få det som de vil? Kan mennesker som bor i en bolig som de kaller et hjem, sitt hjem, som identifiserer seg med det – som har innredet helt i sin smak, eller i sin kones smak, være i stand til å se seg selv i sitt hjem utenfra? Og kanskje det viktigste av alt: kan man forestille seg selv i en annen livssituasjon? Er det mulig å planlegge i forhold til en forandring som man i utgangspunktet ikke vet *om, når eller på hvilken måte* den eventuelt kommer? Noen klarer det kanskje, hvis de prøver hardt. Men uansett kan vi jo aldri vite om det blir akkurat sånn i fremtiden. Det kan bli helt annerledes. Og hvordan vil vi da ha det? Kan vi noensinne finne ut av det? Det som "funker" nå, "funker" ikke om fem år, eller kanskje ti. Og kan det være slik at vi uansett alder og funksjonsevne, kanskje ikke engang ønsker å ha det "praktisk, lettvin, funksjonelt og alt på en flate"? Som Rolness sier: "[...] alle nordmenn har ikke samme definisjon av det sanne, det gode og det skønne, og det bør kanskje respekteres, ikke minst i en tid da nordmenn er i ferd med å bli en riktig brokete forsamling" (Ibid: 9).

Litt om oss og hvem vi takker

Vi har gått løs på denne oppgaven med liv og lyst og mange spørsmål. Vi har måttet sette oss inn i begreper som fra før av var relativt ukjente, men som vi likevel på sett og vis alle har vært borti, i og med at vi selv også bor. Noe av det som har vært morsomst har vært å snakke om sine egne erfaringer – vi har alle historier å komme med. Historier som handler om oss selv og hvem vi er. Ingela Nøding, med Bachelor i Allmenn litteraturvitenskap, bor med mann og barn sentralt i Oslo – og har delt med oss det å være student og småbarnsmor midt i en travel by. Alina Wenggaard, Bachelor i Kultur og kommunikasjon med fordypning i psykologi, bor med mannen i en leilighet med livsløpsstandard – hun ønsker mer lys. Ema Hosoya, Bachelor i Tverrfaglige kjønnsstudier, kommer fra en millionby i Japan, bor på studenthybel i lille Oslo, og har bidratt med mange fine betraktninger om nordmenns måter å bo – og japaneres. Lena Brunsell Eriksen, Cand. mag i Kunsthistorie og masterstudent i Idéhistorie, lever med mann i studentbolig, type "familie", men er ikke akkurat bortskjemt med skaplass. Margrethe Aulie, Bachelor i Engelsk litteratur, bor trangt, men trivelig med sønn som snart er tenåring, og mener at det beste med et hjem er å føle seg hjemme.

Bortsett fra at vi tilhører samme kjønn, så representerer prosjektgruppa variasjoner i Oslos befolkning, med tanke på alder, om man er gift, skilt, samboer eller singel, har barn, er barnløs, eller hvilken religion, etnisitet og kultur man tilhører.

Det beste av alt ved vårt oppdrag er likevel alle de flotte menneskene vi har møtt i løpet av prosjektet, først og fremst informantene våre, som har åpnet sine hjem, noe vi er svært takknemlige for. Vi ønsker også å takke alle de andre vi har snakket med underveis, både fagfolk, universitetsfolk, etatsfolk, tv-folk, studentfolk – og ikke minst veilederen vår, Inger Johanne Lyngø. De har alle bidratt med sine tanker og gode innspill. Dermed erklærer vi denne rapporten for åpnet. Vi håper vi har greid å utforme den på en slik måte at den kanskje kan vekke litt universell begeistring.

Presentasjon av oppdragsgiver og bakgrunn for prosjektet

Statens bygningstekniske etat (BE) fører tilsyn med at reglene for byggevarers

kvaliteter overholdes, de godkjenner byggforetak og er den sentrale myndighet for det bygningstekniske regelverket. Målet er at alle bygg skal være brukbare for den enkelte og samfunnet, og de vektlegger i den sammenheng helse, miljø, brukbarhet og sikkerhet, både ved oppussing og bygging av boliger. BE samarbeider med myndigheter, bransje, brukere og organisasjoner.

Husbanken skal være aktiv pådriver for at statens boligpolitikk settes ut i livet, i tillegg til å være et oppdatert kompetansesenter for boligrelatert informasjon. Husbanken har mange av de samme målene som BE, samtidig som de setter seg som oppgave å skaffe boliger til vanskeligstilte på boligmarkedet, samt sørge for effektiv og brukerorientert forvaltning. Både privatpersoner, firmaer og kommuner mottar lån og tilskudd fra Husbanken for at disse målene skal oppnås. Husbanken kan for eksempel finansiere skolebygg, omsorgsboliger eller førstegangshjem.

Statens bygningstekniske etat og Husbanken har vært våre oppdragsgivere. Det er i forbindelse med en informasjonskampanje om universell utforming at vi har fått i oppgave å definere og undersøke brukskvalitet i boliger og tilleggende uteområder. Det vil gjelde både småhusbebyggelse og blokkbebyggelse, og målet er å finne ut hva som er viktig for folk i forhold til bolig og hvorfor, samt hvordan folk opplever sin egen boligs brukskvalitet.

Det satses på forskjellige slags formidlingsinstanser for å øke forbrukeres og byggsektorens bevissthet og interesse for universell utforming. Derfor er det opprettet en kampanjewebsite, www.dinfeil.no. Denne nettsiden skal etter hvert videreutvikles til en permanent webside om universell utforming. Vår oppgave er også å forme brukerrettet informasjon og dokumentasjon som passer inn i et slikt forum. Forbrukere skal få tips og sammenlikningsgrunnlag for egen bolig, eventuelt fremtidige boliger. Resultatene våre skal også kunne brukes i trykt informasjonsmateriell.

I 2007 er kampanjens hovedmålgruppe boligkjøpere, men også de som pusser opp boligene sine eller bygger selv. Det er altså snakk om folk flest, ikke bare folk med funksjonsnedsettelser. Oppdragsgivers mål er å øke etterspørselen etter universelt utformete boliger. På grunn av en kraftig økning i antall eldre i årene fremover, ser

myndighetene et samfunnsøkonomisk behov for at folk skaffer seg lettstelte og lett tilgjengelige boliger. Dette fordi det vil bety en betraktelig mindre sjanse for mangel på kommunal bolighjelp for eldre i fremtiden. Det er likevel en del arbeid igjen for å nå dette målet, ettersom kun syv prosent av boligmassen i Norge i dag kan kalles universelt utformet (BEs prosjektbeskrivelse).

Vi fikk i oppdrag å intervju rundt 20 informanter i forskjellig alder og med ulike funksjonsevne. Et forslag vi fikk i forhold til aldersinndeling var: barn, unge, voksne og eldre, mens funksjonsevne kunne være i forhold til bevegelighet, sanser og miljø (allergi og astma). Vi skulle se på boligens brukbarhet i sin helhet, men oppdragsgiver ba oss fokusere på kjøkken, bad, entré og eventuelt balkong.

Prosjektoppgaven skal bestå av "litteraturundersøkelser og analyse", "gjennomføring av feltundersøkelse", samt forming av "forbrukerrettete presentasjoner for publikasjon på web" (Prosjektbeskrivelsen). Definisjonene og beskrivelsene av boligenes brukskvalitet og brukbarhet skal gjøres med utgangspunkt i universell utforming. Brukbarhet for de spesifikke rommene i boligen skal også tydeliggjøres.

Sluttproduktet med beskrivelser, analyser og konklusjoner skal presenteres både i denne rapporten og i en muntlig presentasjon i regi av Statens bygningstekniske etat.

Problemstilling

Vår hovedproblemstilling i dette oppdraget har vært: *Hvordan blir en god bolig til et godt hjem?* Vi ønsket å få rede på hvordan informantene forteller om fordeler og ulemper ved bruksløsninger i sine hjem. Samtidig ønsket vi å inkludere det trivselskapende ved en bolig. Det siste både med og uten tanke på personer med funksjonsnedsettelse, og deres differensiering mellom institusjoner og hjem.

Ved å kombinere begrepene bolig og hjem i problemstillingen på denne måten, mener vi å ha jobbet etter en målsetting som har inkludert eventuelle kulturelle forskjeller i synet på boidealer, de mer tekniske kravene til en bolig og det sosiologiske aspektet ved et hjem. Evelyn Dyb, Liv Johanne Solheim og Siri Ytrehus påpeker i *Sosialt perspektiv på boligen*, at bolig også er et hjem, et sted for

rekreasjon, for minner, og et senter for aktivitet og sosial samhandling (Dyb, Solheim og Ytrehus, 2004:15). Et vidt boligbegrep i den internasjonale boligforskningen undersøker flere aspekter ved boligen: boligtype (eieform, størrelse og boligkvalitet), lokalisering (kjennetegn ved lokalmiljøet, transport, kommunikasjon og nabolag) og kjennetegn ved husholdet (familietyper, sosialøkonomisk status). Gjennom problemstillingen og informantene vi har møtt, kommer vi i vår rapport inn på mange av disse aspektene.

Når vi snakker om begrepet *hjem*, tenker vi ofte på enkeltmenneskenes sosiale og følelsesmessige tilknytning til boligen. Hjemmets betydning for den enkelte varierer etter hvilke aspekter ved hjemmet som er i fokus. Dyb, Solheim og Ytrehus (2004:16) understreker at livsfase, kjønn og kulturell tilhørighet er faktorer som kan ha stor viktighet for hjemmets betydning. I boken *Kitchen-table society: a case study of the family and and friendships of young working class mothers in urban Norway*, har Marianne Gullestadts forskning vist hvordan kulturelle, kjønnsmessige og sosiale aspekter nedfelles i utformingen av hjemmet (Gullestad: 2001).

Ser vi på hjemmet i et historisk perspektiv, mener Dyb, Solheim og Ytrehus at hjemmets betydning som privatsfære har gjennomgått store endringer (2004:15). De mener at hjemmet assosieres både med materiell standard, privatliv, mulighet for kontroll, stabilitet, trygghet, sikkerhet og fysisk og psykisk velvære. Dette er også sider ved temaet som vi dermed mener problemstillingen omfatter.

Vi har hatt i oppdrag å undersøke brukskvaliteten i folks boliger. Med tanke på at vi skulle intervjuer alle slags mennesker hjemme hos dem selv, ønsket vi å oversette disse ordene slik at de ble mer håndterbare i intervju situasjonen. Vi mente derfor vi lettere kunne løse oppdraget ved også å lage en problemstilling som oversatte oppdragsbeskrivelsens faguttrykk.

En god bolig anses kanskje som funksjonell på mange plan, men *hva* som oppfattes som funksjonelt og praktisk er også individuelt. Det samme gjelder hvordan boligen skal utformes for å kunne bli et godt hjem. Vi valgte oss forskjellige underspørsmål til problemstillingen for å finne ut hva som anses som god og dårlig boligutforming.

Informantene bor i hovedtrekk i Oslo by, og i forskjellige boliger både av type og alder. Vi valgte derfor å se på følgende: Hva karakteriserer de forskjellige boligtypene, og hvilke kvaliteter kan man ta med seg fra gamle bygg når man skal bygge nytt?

Ut fra tanken om at planløsningen i en bolig kan ha mye å si for rommenes bruksmuligheter, spurte vi: *Hvilke planløsninger fungerer, hvilke gjør det ikke og hvorfor?*

En bolig kan ses som en del av sine omgivelser og dens tilliggende områder kan ha betydning for bokvaliteten. Derfor har vi spurt: *Hva slags uteområder har folk tilgang til, og hva synes folk om dem? Kan et godt nabolag skapes ved hjelp av hvordan boliger utformes og plasseres?* Dette er underspørsmål vi har tatt for oss, ettersom oppdraget også gikk ut på å undersøke boligens tilliggende områder.

Hvordan folk ønsker at boligen skal være, med tanke på inneklima og rengjøring, er også et underspørsmål vi har tatt med.

Vi satte også opp: Hvilke holdninger har folk til universell utforming? Hva slags utforming foretrekkes og hva foretrekkes ikke i folks hjem? Er det noen forskjeller eller likheter når det gjelder hva personer med og uten funksjonsnedsettelse ønsker? Vi ønsket slik å finne ut noe om hvordan man kan tenke videre om boligutforming i forhold til universell utforming.

I den avgrensede problemstillingen har vi imidlertid valgt å konsentrere oss om å spørre: *Hvilke historier og erfaringer ønsker folk å formidle når det gjelder hvordan hjemmene deres er utformet?* I tillegg har vi spurt etter folks boligønsker, - drømmer og – preferanser. Vi har slik forsøkt å la informantens personlige forhold til sine hjem tre frem. På den måten har vi hatt kunnskapssamtaler og hørt bolighistorier med eksempler på episoder folk har opplevd og refleksjoner rundt mer generelle idealer, problemer og løsninger.

Til slutt rettet vi blikket utenlands, til Japan, for å få et inntrykk av hva slags oppfattelse mennesker har av universell utforming der, og hvilke utformingsvalg som gjøres i en annen del av verden. Kanskje det kan både virke inspirerende og

innsiktskapende å få et innblikk i hvordan man tenker om bolig i et annet land med en enda raskere voksende eldregenerasjon. Spørsmålene her ble: *Hvordan svarer folk i Japan på de samme boligspørsmålene vi har stilt til folk i Norge? Hvordan ser en barrierefri bolig i Japan ut?*

Universell utforming

Universell utforming er et gjennomgående begrep i denne rapporten. I litteraturen og i forskningen brukes begrepet ofte synonymt med "tilgjengelighet for alle", "design for alle" og "planlegging for alle", og i engelskspråklig litteratur benyttes ofte "Universal design". Definisjonen av universell utforming er: "utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming" (Universell utforming over alt! 2006: 12). Hensikten med begrepet er å forenkle livet for alle, og slagordet er: "Bygninger og uteområder som er tilrettelagt for personer med funksjonsnedsettelse, fungerer også godt for alle" (Bygg for alle 2004: 18).

For at alle skal ha lik mulighet til deltakelse i samfunnet, er det viktig å fokusere på økt *tilgjengelighet* til og *brukbarhet* ved byggverk og tiliggende uteområder. Spesielt regelverket bruker disse begrepene, men de er ikke synonyme. *Brukbarhet* har en videre betydning enn tilgjengelighet. *Tilgjengelighet* betyr at mennesker med funksjonsnedsettelse skal kunne komme enkelt til og inn i bygninger, mens brukbarhet betyr at man også uproblematisk skal kunne bruke bygningen eller bygningsdelene (Bygg for alle 2004:6).

I vårt arbeid har vi tenkt tilgjengelighet spesielt i forhold til uteområder og trappeoppganger, mens brukbarhet går mer på boligkvaliteten inne i huset. Arkitekturforskeren Jon Guttu har skrevet om brukbarhet i forhold til fagfolks oppfattelse av begrepet (Guttu 2003). En annen forsker som er opptatt av brukbarhet er Bendik Manum. I motsetning til Guttu studerer ikke Manum fagfolks meninger, men beboernes oppfatninger av brukbarhet i boligsammenheng. Ved siden av universell utforming, blir ofte begrepet *barrierefri* brukt. Opprinnelsen til barrierefri (barrier free) eller tilgjengelig utforming (accessible design) er knyttet til rehabilitering av mennesker med funksjonshemninger. I USA etter 2. verdenskrig

fullførte mange krigsskadede vellykkede rehabiliteringsopplegg. De oppdaget imidlertid at samfunnet utenfor rehabiliteringsinstitusjonen ikke bidro til selvstendighet og deltakelse. Barrierefri design er altså basert på en terapeutisk filosofi der målet er å tilrettelegge hele miljøet slik at personer med nedsatt funksjonsevne kan bli mer selvstendige (Universell utforming over alt! 2006:17).

I Japan brukes begrepet *barrierefri* aktivt i lovverket og av myndighetene. Begrepet universell utforming har ikke blitt anvendt like mye, men brukes mer og mer nå. Fremdeles er det barrierefri som er mest kjent for japanere. I Japan oppfattes barrierer som noe som kan være både fysiske og mentale. I følge Satoshi Kose, som er professor ved Shizuoka University of Art and Culture, er trygghet, tilgjengelighet og brukervennlighet viktige momenter når det gjelder barrierefri utforming. For universell utforming legges økonomisk tilgjengelighet til de tre prinsippene. I 1982 ble en standard for bygningsdesign vedtatt. Den handler om bruk av bygninger for funksjonshemmede. I 1991 ble det stilt som betingelse at i prinsippet skal nye offentlige utleieboliger være barrierefrie.

Ved The Center for Universal Design i USA har en gruppe av amerikanske arkitekter, produktdesignere, ingeniører og forskere innen omgivelsesutforming utarbeidet syv prinsipper for universell utforming (1997). Det første prinsippet er like muligheter for bruk. Det andre prinsippet er fleksibel bruk, mens det tredje er enkel og intuitiv bruk. Det fjerde er forståelig informasjon, og det femte er toleranse for feil. Det sjette er lav fysisk anstrengelse, mens det siste og syvende prinsippet er størrelse og plass for tilgang og bruk. Den amerikanske gruppen understreker at andre faktorer enn de syv prinsippene også er viktige i vurderingen av utformingen. For eksempel må det tas hensyn til estetikk, kostnader, sikkerhet og sosiale forhold (Universell utforming over alt! 2006:13,14).

Universell utforming har i løpet av de siste ti årene fått et visst gjennomslag både hos offentlige myndigheter, fagmiljøer og utdanningsinstitusjoner i Norge når det gjelder utformingen av produkter, byggverk og uteområder.

Siden 1997 har flere større prosjekter i statlig regi vært gjennomført. Blant annet har Husbanken et utdanningsprosjekt om universell utforming. Deltasenteret – Statens kompetansesenter for deltakelse og tilgjengelighet for mennesker med

funksjonshemning, har utviklet seg fra å være et prosjekt, til nå å være en del av Sosial- og helsedirektoratet.

Universell utforming er ment å være et virkemiddel for likestilling og antidiskriminering. Likestillingstenkningen i universell utforming tvinger oss til å tenke helhetlig og sammenhengende. En som har en bevegelseshemning skal på linje med andre ha like muligheter når det gjelder valg av bosted. For å få til det, er tanken at det for eksempel må bygges leiligheter med livsløpsstandard.

Støttelitteratur og inspirasjonskilder

Marianne Gullestad er en anerkjent sosialantropolog. Hun har i sitt arbeid undersøkt ulike aspekter ved kultur og hverdagsliv i Norge. I 1984 ga hun ut boken *Kitchen-Table Society*, som i 2002 ble nyutgitt som en klassiker. Boken omhandler hennes forskning på unge husmødre som bor i borettslag i Bergen. Når vi har sammenliknet hennes funn med vårt datamateriale, har vi sett at det å bo i dag har forandret seg en del fra det å bo i 1984. Informantene i studiet har likevel gitt oss ideer til perspektiver på bomiljø.

En annen forsker som vi referer aktivt til i rapporten er Jon Guttu. Hans kompetansefelt er byplanlegging og bolig- og byggespørsmål. I 2003 kom hans doktoravhandling *Den gode boligen - fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år*. Guttus fremstilling i boken er en kronologisk gjennomgang av bokkvalitet i Norge fra 1945 til 1990. Vi har spesielt støttet oss til ham i vår fremstilling av bolighistorien.

Bendik Manum er post-doc og har vært en aktiv debattant i media om boligkvalitet denne høsten. I 2006 forsvarte han sin doktoravhandling *Apartment layouts and domestic life: the interior space and its usability - a study of Norwegian apartments built in the period 1930-2000*, som også er gitt ut som bok. Han tar for seg teorier og metoder for studier av romutforming og romsammenstillinger, og hvordan mennesker opplever og bruker bygninger. Hans forskning har inspirert oss til å tenke bolig og planløsning i et historisk perspektiv. Spesielt diskuterer vi hans syn på "minimalboligen" som han definerer som en liten leilighet på 30 m².

Sosiolog Kjetil Rolness som fikk starte denne rapporten, er også en aktiv debattant, men innenfor innredning av hjem. I 1995 kom boken *Med smak skal hjemmet bygges: innredning av det moderne Norge*. Rolness var prosjektleder i Norsk Form for utstillingen "Vi innreder landet: Smaken i hjemmet 1945-95", som skapte den største debatten om smak og design i manns minne i Norge. Utstillingens emne ble utvidet i boken, som også vakte forargelse og begeistring. Vi har valgt å starte rapporten med Rolness ord, tanker og perspektiver om hvordan folk innreder hjemmene sine, fordi vi vil se om det er noen likheter mellom hans "oppgave" og vår. Vi refererer også til Rolness i kapittel 7.

En tverrfaglig artikkelsamling som vi har brukt aktivt i rapporten er *Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle* utgitt av Sosial- og helsedirektoratet i 2003. Mange av de faglige uttrykkene vi benytter i rapporten, er hentet fra *Bygg for alle - Temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder* utarbeidet av Statens bygningstekniske etat og Husbanken i 2004.

Edward Steinfeld og Beth Tauke er begge arkitektprofessorer ved Universitetet i Buffalo i USA. De har skrevet artikkelen "Universal Designing" som er del av boken *Universal design – 17 Ways of Thinking and Teaching* fra 2002. De har gitt oss et internasjonalt blikk på universell utforming og tenkningen rundt begrepet.

Av japanske litteratur refererer vi til Satoshi Kose som er arkitekturprofessor ved Shizuoka University of Art and Culture. Hans publikasjoner bruker vi under kapittel 5.

Oppgavens oppbygging

Med dette innledningskapitlet har vi ønsket å få med leseren inn i rapporten ved å gi en oversikt over hvilke føringer vi legger til grunn for oppgaven, bakgrunnen for undersøkelsen, universell utforming, inspirasjonskilder i arbeidet, hvem vi er, hvem vi takker og hvem vi jobber for, i tillegg til å stille noen spørsmål som forhåpentligvis vekker nysgjerrigheten til leseren.

I kapittel 2 presenterer vi kilder og metoder for arbeidet vårt. Primærkildene våre er først og fremst intervjuer gjort hjemme hos folk, men vi har også gjennomført to spørreundersøkelser som danner grunnlag for primærkildene. Vi har også valgt å ha muntlige kilder, fra et besøk på Folkemuseet, fra programleder Hilde Hummelvoll fra NRK og fra en arkitektstudent. Videre presenterer vi vår informantgruppe.

I kapittel 2 kommer det også frem hvilke metoder vi har valgt og begrunnelse for valgene vi har tatt. I arbeidet med innsamling av data og intervjuing, vil vi alltid stå overfor etiske utfordringer og dilemmaer. Dette presenterer vi også i dette kapitlet i tillegg til vår håndtering av informert samtykke, konfidensialitet og anonymisering. I arbeidet vårt har vi lært om informantenes livsverden, og i møte med informantene har vi fått kunnskap om deres hjem og bolig. Dette blir også presentert her.

Datamaterialet vårt beskriver vi i kapitlene 3 til 8. Da vi begynte å analysere datamaterialet, viste det seg at informantenes boliger fulgte en kronologi som også var historien om Oslos bys bolighistorie. Det var altså ikke et bevisst valg fra begynnelsen. Disse to historiene er forsøkt brakt sammen i kapittel 3. Tema for kapittel 4 er planløsninger, hvor informantene har fortalt om de ulike rommene i boligene. Vi har som nevnt tidligere valgt å ta med et japansk perspektiv i oppgaven. For å presentere dette beskriver vi et japansk hjem i kapittel 5. I kapittel 6 beskriver vi informantenes egne oppfatninger av sosialt fellesskap og boligens øvrige omgivelser. I kapittel 7 tar vi for oss "Nåtidens utfordringer" som omhandler forskjellige tanker og ønsker om det å bo godt. I kapittel 8 beskriver vi informantenes holdninger til og oppfatninger av universell utforming, i tillegg til de to spørreskjemaene.

I kapittel 9 løfter vi blikket og ser materialet vårt i lys av ulike perspektiver. Vi gjenforteller bolighistorier som vi har fått, i tillegg til å diskutere gode planløsninger, holdninger til universell utforming og tendenser i samfunnet når det gjelder bolig og hjem. Til slutt i kapittel 9 stiller vi et kritisk spørsmål om universell utforming kan ha en parallell til funksjonalismen på 1930-tallet.

I kapittel 10 gir vi noen eksempler på løsninger i boligen som eventuelt kan brukes på en forbrukerrettet webside for vår oppdragsgiver.

Kapittel 2 Kilder og metode

Metode

Valg av metode

"Kvalitativ metode kan være rettet mot et ønske om å få innsikt i sosiale fenomener slik de forstås av de personene som studeres" (Thagaard, 2003:11). Kvalitativ metode er en fremgangsmåte hvor forskeren er interessert i informantenes livsverden, det vil si deres opplevelser, erfaringer og tanker. Forskeren kan på denne måten gi en stemme til saker og personer som ikke så lett ellers kommer frem i det offentlige rom. Derfor har forskeren et ansvar for å beskytte informanten, både når materialet samles inn, og når det presenteres i sluttresultatet (Moestue og Skjelbred, 2006:11).

Vi har benyttet oss av *intervjuet* som er en av flere metoder innen kvalitativ forskning. Intervjuet tar utgangspunkt i samtalen om informantenes dagligliv. Moestue og Skjelbred definerer samtalen som en kommunikasjonsgenre der to eller flere kan utveksle informasjon, oppfatninger, ideer og meninger med hverandre (Moestue og Skjelbred, 2006:9). Samtalen, og dermed intervjuet som en særskilt form for samtale, utvikler seg og utvikler viten, og vi har slik fått et innblikk i informantenes virkelighet. Gjennom intervjuene ønsket vi å få frem ulike fortellinger informantene har, og på den måten få kunnskap om bokvalitet, som er vårt tema. Fordi dette temaet berører menneskers livsverden, folks subjektive liv, ligger innsikten eller besvarelsen av problemstillingen i folks fortellinger om sine egne livsverdener (Moestue og Skjelbred, 2006:9). Derfor har disse fortellingene en verdi som kunnskapskilde.

Vi har møtt 25 informanter, og vår interesse har vært deres meninger om og opplevelser av boligene sine. Gjennom samtaler og møter vi har hatt med våre informanter har vi fått ett innblikk i deres virkelighet. Vi har lært mye om det å bo, og vi har også lært at informantenes fortellinger om bolig også kan være livshistorier.

Kilder

Spørreskjema

Vi utformet et spørreskjema som vi delte ut på "Bygg Reis deg-messen" på Lillestrøm den 19. september 2007. Dette var i forbindelse med Statens bygningstekniske etats kampanje "Din Feil", som samme uken ble lansert med en nettside og reklamefilmer. Vi fikk 102 svar, som vi har tatt inn i rapporten. Vi har også utformet og sendt spørreskjemaer til 24 japanske respondenter. Svarene fra disse skjemaene presenterer vi i kapittel 7 i rapporten.

Intervjuer

Intervjuguiden ble delt i tre deler: generelt om boligen, egne opplevelser og universell utforming. Spørsmålene var ment å skulle dekke de generelle, emosjonelle og nøytrale aspektene ved en bolig (Thagaard, 2003:94). Vi åpnet med å spørre generelt om boligen, for så å komme til de personlige erfaringene ved å bo, og eventuelle historier knyttet til dette. Vi valgte å avslutte med noen spørsmål om universell utforming. Dette var for å få kunnskap om hva informantene mente om universelt utformede boliger. Vi ville også høre om informantene knyttet universell utforming til hva som oppfattes som en god bolig. Våre intervjuer var halvstrukturerte, det vil si vi holdt oss løselig til tema, men det hendte at vi spurte mer eller mindre om enkelte emner, slik at ikke alle punktene i intervjuguiden nødvendigvis ble gjennomgått.

Hvor mye informasjon vi har fått har både vært avhengig av informantenes kunnskap om og opplevelser av boligen, og vårt kunnskapsnivå på det tidspunktet samtalen fant sted. Der hvor kommunikasjonen har vært mer ledig har vi fått fortellinger, mens der det har vært nødvendig å stille mer konkrete spørsmål kan vi si at vi har hatt en kunnskapssamtale om temaene.

Ulempen med å bruke kvalitativ metode over et så kort tidsrom, er at man møter informantene kun én gang. Likevel har vi hatt mulighet til å kontakte informantene per telefon eller e-post, dersom vi skulle trenge mer informasjon i ettertid eller noe har vært uklart for oss. Siden bolig og hjem er knyttet til livshistorier, ligger det også en del sensitiv informasjon i dette som gjorde at det var viktig å gå varsomt frem.

Informantutvalg

Datamaterialet bygger på intervjuer med 25 informanter fra 21 husstander.

”Spørsmålet om hvem forskeren skal få informasjon fra, innebærer å definere det utvalget undersøkelsen baserer seg på.” (Thagaard, 2003:53). Vi har benyttet oss av de informantene som har vært tilgjengelige for oss. Det vil si, de som har hatt mulighet til å stille opp på kort varsel i den tidsperioden vi ønsket å foreta intervjuene. Vårt utvalg er et strategisk utvalg, det vil si at vi har informanter av begge kjønn, i forskjellige aldersgrupper og av variert etnisk bakgrunn. I tillegg har vi brukt informanter som har ulike funksjonsnedsettelse, som hørsels-, syns- og bevegelseshemming, samt astma og allergiplager. Dette er også i henhold til prosjektbeskrivelsen fra oppdragsgiver. De vi har intervjuet bor i leiligheter og eneboliger, i eldre og nyere bebyggelse i Oslo.

Liste over informanter

Alder	Antall informanter totalt
25 - 30 år	8
31 - 40 år	8
41 - 50 år	3
51 - 70 år	6

Funksjonsnedsettelse	Antall informanter
Syn	2
Bevegelse	2
Hørsel	1
Astma/allergi	2

Kjønn	Antall informanter
Kvinner	16
Menn	9

Type bolig	Antall husstander totalt
Leiligheter (1890-1945)	8
Leiligheter (1946-1979)	5 (herav 1 kommunal bolig)
Leiligheter (1980-2007)	4 (herav 1 kommunal bolig)
Eldre eneboliger	1
Nyere eneboliger	3

Etnisitet	Antall
Etnisk norske	17
Med utenlandsk bakgrunn	8

Husstand	Antall husstander
Bor alene	9
Par	5
Familie	7

Intervjuer med ressurspersoner

I tillegg til informantene har vi fått informasjon fra tre fagpersoner for ytterligere å belyse temaet boligkvalitet. Den første, en arkitektstudent, hadde vi både en telefon- og en e-postsamtale med. Hensikten var å få vite hvordan det undervises om universell utforming på en norsk arkitektthøgskole, og for å høre hva en fremtidig arkitekt tenker om dette temaet. Arkitektstudenten jobber også på et arkitektkontor i Bergen, og kunne derfor fortelle hvordan arkitekter forholder seg til universell utforming i praksis. Den andre personen var NRKs programleder Hilde Hummelvoll. Vi ønsket å få et innblikk i hvilke inntrykk hun satt igjen med, etter å ha sett mange hjem på nært hold i forbindelse med programmene "Kaoskontroll" og "Forandring fryder", vist på NRK i flere sesonger. Den tredje vi snakket med var Birte Sandvik, prosjektkoordinator ved Norsk Folkemuseum, som ga oss en omvisning på utstillingen "Leilighetene i Wesselsgate 15" (www.folkemuseet.no). Alle disse har bidratt til å gi oss ulike innfallsvinkler når det gjelder å definere hva et godt hjem og en god bolig er.

Induktiv og deduktiv tilnærming

Thagaard bruker begrepene *induktiv* og *deduktiv* når hun beskriver måter å analysere data på. I kapitlene 3 til 8 formidler vi informantenes opplevelser og historier om boligen. Dette er en tett og nær beskrivelse, som kalles induktiv tilnærming til tema (Thagaard, 2003:169). I tillegg har vi har også tolket data deduktivt, det vil si at vi har analysert materialet i lys av støtte- og inspirasjonslitteratur. Slik har vi sett på materialet fra forskjellige perspektiver, både fra informantenes eget ståsted og i lys av den litteraturen vi har brukt. Vi har på denne måten kombinert temasentrert med personsentrert tilnærming som fremgangsmåter for å analysere data. Dette har vi gjort for å få en helhetlig forståelse av materialet.

Temaer som kom opp i materialet da vi begynte å beskrive og analysere, var knyttet til det å bo i Oslo som hovedstad og som en by med både gamle og nye bygninger. I tillegg er de sosiologiske aspektene ved bolig like viktige. Det vil si at mye handler om å bo alene eller sammen, om hvilke behov en har i ulike livsfaser, så vel som økonomisk status. Det er vanskelig å generalisere de sammenhengene vi finner ut i

fra noen få informanternes utsagn, men vi mener likevel at våre funn kan gi et visst innblikk i boligkvalitet Oslo.

Etikk

Etiske utfordringer og dilemmaer

Som nevnt tidligere er det å komme inn i informantenes private sfære et sensitivt område. Siden vi er forskere, har vi prøvd å balansere intervjuene mellom distanse og innlevelse. Det er kun to hjem som vi ikke har sett og hvor intervjuene har foregått utenfor boligen. Vi har heller ikke alltid kunnet bruke båndopptaker fordi noen av informantene ikke følte seg komfortable med dette. Vi baserer derfor intervjuene både på notater og lydopptak. Når det gjelder bilder, har vi fotografert detaljer i informantens bolig, der vi har fått samtykke til dette.

Informert samtykke og konfidensialitet

I forkant av intervjuene sendte vi ut et informasjonsbrev hvor vi forklarte målet med prosjektet og hva vi ønsket å snakke med informantene om. Det var ikke alle informantene som leste informasjonsbrevet, og i de tilfellene fortalte vi om prosjektet før intervjuet startet. Vi forsikret informantene om at ingen sensitiv informasjon vil bli brukt i rapporten, i tillegg til at alt datamateriale blir makulert/slettet når prosjektet er avsluttet. Vi har ikke intervjuet barn direkte, men i noen hjem var likevel barn tilstede under intervjuet, og de kunne formidle meninger om boligen sammen med en eller begge av foreldrene.

Anonymisering

Når vi i rapporten refererer til informantene, bruker vi verken navn eller adresse. Vi har gitt informantene fiktive navn for at materialet lettere skal kunne presenteres, og for at leseren skal kunne føle nærhet til teksten.

Troverdighet og bekreftbarhet i kvalitativ forskning

"Troverdighet kan styrkes ved at forskeren gjør et tydelig skille mellom direkte informasjon fra felten og forskerens vurdering av denne informasjonen" (Thagaard, 2003:178). I rapporten er uttalelser fra informantene tydelig referert og sitert, og de

forekommer i kapitlene tre til åtte. Våre egne observasjoner og vurderinger kommer frem i kapittel ni.

Tolkning av data

”Bekreftbarhet er knyttet til tolkningen av resultatene. Bekreftbarhet innebærer både at forsker forholder seg kritisk til egne tolkninger og at prosjektets resultater kan bekreftes av annen forskning” (Thagaard, 2003:180). Som nevnt tidligere har vi, både i innsamlingsfasen, men også under tolkning av data, støttet oss til en del boligforskning og annen litteratur om bolig.

Livsverden, historier og kunnskapssamtaler

Tre begreper har vært viktige i vårt arbeid: *livsverden*, *historier* og *kunnskapssamtaler*. *Livsverden* handler om informantens subjektive opplevelse av sin virkelighet. Det som angår informantens subjektive opplevelse, kan ofte kommuniseres gjennom samtaler hvor meningene gjerne kommer frem i form av fortellinger. Forskeren er som nevnt interessert i disse fortellingene, fordi de er en kilde til kunnskap om et tema. Derfor kalles samtalene som har som utgangspunkt og som formål å få innsikt i en problemstilling *kunnskapssamtaler*. Det er en kommunikasjonsform hvor to eller flere kan utveksle meninger, informasjon, oppfatninger og ideer, og hvor viten utvikler seg (Moestue og Skjelbred, 2006:9).

Kapittel 3 Osloboligens historie: moderne bokvaliteter i gamle hus

To bygårder fra 1899

Manum (2006:55) påpeker at bygging av leiligheter ikke har en lang historie i Norge. Oslo ble først en storby i 1875 til 1890. Da økte befolkningen fra 77 000 innbyggere i 1875 til 151 000 i 1890. Byen spredte seg både i øst, nord og vest for sentrum (Ole Daniel Bruun, 1999:65 og 87). Leilighetene ble bygget med importert arbeidskraft fra blant annet Tyskland, og metoder og utforming ble preget av tyskerne (Manum, 2006:55). Det er derfor vi i dag sier at bygårder fra slutten av 1800-tallet i Oslo er bygget i "Berlinerstil".

Ole Daniel Bruun skriver i *Arkitektur i Oslo* at de vestlige områdene av Oslo var store, men lite utbygget på 1800-tallet. Utover i 1890-årene ble det bygget både villaer og leiegårder for de bedrestilte i Homansbyen og på Frogner (1999:87). En av våre informanter, Lisbeth (48), bor i dag i en slik leilighet fra 1899 på Oslos vestkant. Lisbeth er svaksynt og lysømfintlig. Hun bor alene i en fireroms leilighet på 100 m². Leiligheten ligger i fjerde etasje uten heis. Lisbeth forteller at vinduene i boligen har blitt modernisert. Hun understreker at det er praktisk med nye vinduer, men at hun hadde en kamp med seg selv, fordi "man skal ta vare på stilen", som hun uttrykker det. Videre forteller hun at leiligheten bruker mye strøm. Takhøyden er tre meter, og "varmen farer opp under taket". "For å spare strøm stenger jeg av spisestuen på vinteren". På 1800-tallet var det også vanlig å stenge av stuen, noe som også påpekes av Marit Ekne Ruud som har skrevet om byfornyelsen i Oslo i en avhandling fra 1987 (1987:95).

Lisbeth beskriver bakgården som lite brukbar. Hun mener at den kun benyttes som plass for søppeldunker og containere og til klestørk. Det er dessuten lite gress i bakgården, mest asfalt. Den er et lite anvendelig uteområde, er hennes konklusjon. Videre forteller hun at hun som svaksynt kan få en tilrettelagt leilighet, men at hun har valgt å bo i den hun har. Hun synes hun har god plass og leiligheten dekker hennes

behov. Det med stor plass i boligen har stor betydning. Hun sier: "Det er lettere å holde orden når jeg har større plass og faste oppbevaringssteder. Det er godt å vite at ting har en fast plass". Grunnen til dette forklarer hun med at det er vanskelig for henne å se alle tingene i skapene.

Lisbeths leilighet har også et forholdsvis stort bad, fordi det er bygd ut på bekostning av soverommet. Hun forteller at leiligheten opprinnelig hadde toalett i trappoppgangen, en såkalt falldo. Hun beskriver leiligheten som sjarmerende, og hun liker dessuten den gamle stilen med blant annet stukkatur i taket. Hun gir uttrykk for at hun er knyttet til sine gamle eiendeler og boligen.

Roar (31) bor også i en bygård fra 1899 sentralt i Oslo vest. Hans leilighet er en toroms på 50 m² som ligger i andre etasje uten heis. Han beskriver leiligheten som stor nok for ham, men understreker at "leiligheten egner seg ikke for en familie". Han forteller at leiligheten har store vinduer, men at det er bygget såpass tett at han ikke har særlig utsikt, men "jeg har nok lys", slår han fast. På lik linje med Lisbeth, påpeker han at han må fyre en del om vinteren. Han forteller også at leiligheten bærer preg av en annen tid. For eksempel var det utedo i bakgården. I likhet med Lisbeths leilighet, har toalettet senere blitt bygget inn i leiligheten.

En byleilighet og en firemannsleilighet fra 1920-tallet

I 1899 opplevde byggemarkedet finanskrisen og flere konkurser, noe som igjen resulterte i at byggeaktiviteten ble sterkt redusert inn i det nye århundret. Det skulle ta mange år før nye boligstrøk ble reist. Først rundt 1910 begynte nye boligstrøk å utvikles igjen. Denne gangen med kommunen som byggherre og med nye idealer som billige, sunne og trivelige boliger. På Torshov oppførte kommunen boligbebyggelse i stort omfang. Den gamle karréformen ble beholdt, men nå i form av storkvartaler rundt beplantede gårdsrom (Ole Daniel Bruun 1999:87 og 140).

Vår eldste informant, Wenche (68), bor i en slik bygård. Hun kan fortelle at leiligheten i 1927 ikke hadde eget bad, men innlagt wc. Badet er senere bygget inn i kjøkkenet. Forøvrig har boligen til Wenche stue, soverom, kjøkken og entré. Da boligen ble bygget i 1927, var den beregnet for en familie med barn. Wenche synes leiligheten er

praktisk for en enslig person, men understreker at den ikke er det for en familie etter dagens standard. Hun kjøpte leiligheten av et ektepar med et barn, og et til på vei. Når vi spør henne om trivsel, nevner hun at hun er mest fornøyd med vinduene, fordi de har store vinduskarmer og gir mye lys. Wenche sier at "soverommet vender ut mot bakgården, det er deilig". Bakgården er for øvrig trivelig med planter og lekeplass. Bygget har ikke heis, så hun vet ikke hvordan det blir når hun blir eldre. Hun uttrykker at "det å måtte flytte fra hjemmet sitt vil bli en sorg". Målet er å bli boende hjemme så lenge som mulig. Hun forteller at i sitt virke som sykepleier diskuterte hun ofte boligproblematikk med eldre pasienter. Mange gamle var redde, fordi de ikke kunne klare seg hjemme alene. "Jeg fikk innblikk i mange personlige tragedier". Hun understreker også at hennes leilighet som ligger i annen etasje, ikke egner seg for rullestolbrukere, siden gården ikke har heis.

Utover på 1920-tallet vokste befolkningen i det som den gang het Aker kommune (som i 1948 ble innlemmet i Oslo). En strategi- og boligpolitikk var å bygge boliggrrender for fabrikkansatte. Hagebyer som Lille Tøyen, Ullevål, Tåsen, Holtet og Sogn ble bygd. I en av disse hagebyene bor gravide Hanna (37) sammen med samboer (40) og et barn i fireårsalderen i en firemannsbolig på 179 m². Boligen går over fire etasjer og inneholder kjeller med bod, et soverom/gjesterom/arbeidsrom, samt vaskerom. Inngangspartiet består av et soverom og bad. Hovedetasjen har stue, kjøkken, et soverom og bad. Loftsetasjen har stue og et soverom. Hanna beskriver boligen sin "som et hus med sjarm", men synes leiligheten er noe upraktisk fordi soverommene er fordelt over tre etasjer. Hun legger også vekt på at leiligheten har en smal og svingete trapp mellom etasjene, noe som ikke er så greit når hun er gravid og med tanke på barn. Tar vi et blikk tilbake til 1920-tallet, stemmer kanskje ikke Hannas beskrivelser helt med den oppfattelsen som gjaldt den gang. I *Nye hjem* ble denne hagebyen trukket frem som et eksempel på hvordan hygiene og romantikk kunne forenes med en sunn og rasjonell livsform. Denne type bolig ble også beskrevet som et hus med fleksible og saklige planløsninger med kjøkkenstuer, mindre oppholdsrom og flere soverom (Johnsen 1998:85).

Tre funksleiligheter fra 1930-tallet

Bruun påpeker at det var utenkelig å bygge nye boliger uten bad og vannklosett i 1930-årene (1999:193). I 1932 ble det innført tvungen kommunal renovasjon. Rundt 1930 ble også sentraloppvarming vanlig i nye boliger. Heisen var blitt alminnelig i forretningsbygg, men ingen selvfølge i ny boligbebyggelse (Bruun 1999:163). Manum (2006:24) påpeker at de norske arkitektene kom mer på banen når det gjaldt boligbygging på 1930-tallet. I løpet av 1930-tallet sluttet en større gruppe av arkitektene seg til en oppfatning av funksjonalismen som et planleggingsideal. Fokus ble lagt på rasjonelle planløsninger og tilgang på sol, lys og luft.

I siste halvdel av 1930-tallet var det stor vekst i boligbyggingen i Oslo. Det ble bygget dobbelt så mange boliger på 30-tallet som på 20-tallet. En tendens var at leilighetene økte fra toroms til treroms (Grytli og Støa 1998:35). Fire av våre informanter bor i leiligheter fra 1930-årene. To av disse bor i treroms leiligheter. Karianne (33) bor sammen med mann (33) og to barn på tre og seks år. Line (35) bor sammen med mann (35) og et barn i treårsalderen. Begge familiene bor sentralt i Oslo vest. Både Karianne og Line fremhever mye lys og god høyde under taket som positive løsninger i boligene. Siden dette er barnefamilier, er begge imidlertid opptatt av å få bedre plass til barnevogner i gangen. Da leilighetene ble bygd på 1930-tallet, ble de også bebodd av barnefamilier med barnevogner, men her kan vi kanskje se en forskjell på tankegang fra to ulike tider. I dag har barnet en helt annen plass i samfunnet og familien enn på 30-tallet.

Selv om leilighetene økte fra toroms til treroms i denne tidsperioden, ble det fortsatt bygget toromsleiligheter. En av våre mannlige informanter, Jorges (28), leier en toromsleilighet sentralt i Oslo vest fra 30-tallet. Han forteller at bakgården er stor med egne plasser for sykler, i tillegg til bilparkering. "Jeg sitter aldri i bakgården, fordi det er skyggefullt der om ettermiddagen og det er for mange trær, for lukket", sier han, men understreker at parkene i nærheten er gode alternativer.

En kommunal leilighet fra 1950-tallet

"Så lenge det er en familie som ikke har skikkelig bolig må en ikke slå seg til ro, og det

er bare en ting som hjelper; det er å bygge og bygge”, står skrevet i en av OBOS' årsberetninger fra 1948 (Bjørnsen 2007:89). Etter krigen var det boligunderskudd i Norge. Derfor ble viktige boligpolitiske virkemidler tatt i bruk. Husbanken, NBBL og Boligdirektoratet ble opprettet. Guttu påpeker at tidsånden var preget av søken etter trygghet og bygging av hjem (2003:139). Hjemmet ble et viktig symbol.

Guttu påpeker at utover på 1940-tallet ble boligens brukbarhet det avgjørende kriteriet. Nå skulle brukbarheten baseres på forskning, og teknikken skulle hjelpe til å skape en formverden som svarte til tidens behov. Aktivitetene burde styre planløsningen. Boligen burde utformes etter bruken, og ikke etter formidealer og tradisjon. Med aktiviteter mente forskere: søvn, personlig hygiene, rekreasjon, hjemmearbeid, lesning, samvær med familien, måltider og matlaging. Skillet mellom rom til søvn og hvile, som var av privat karakter, og oppholdsrom, som var av mer offentlig karakter, var grunnleggende. Hygienefunksjonene ble samlet i et kombinert wc og baderom. Det ble en pedagogisk propaganda hvor folk ble tvunget inn i de vanene noen mente var sunne og fornuftige (Guttu, 2003:115-116).

Utover på 1940-tallet ble det gjort mye for å forbedre husmødrenes slitsomme arbeid. Propagandaen for riktig boligbruk ble først og fremst rettet mot husmoren. Hennes arbeid ble sammenliknet med et fagarbeid i industrien. Ved hjelp av utdanning av kvinnene og rasjonalisering av arbeidsoperasjonene, kunne en redusere den nødvendige arbeidstiden vesentlig, slik at hun kunne realisere den viktigste delen av sitt arbeid, nemlig rollen som trivselsskaper i hjemmet. Barn og kjøkken ble sett på som kvinnens ansvar (Guttu 2003:141-142). En film som humoristisk illustrer hvordan folks atferd på kjøkkenet knyttes til forskning på den tiden, er "Salmer fra kjøkkenet" (Bent Hamer, 2003).

"Boligens kvalitet bestemmer menneskenes muligheter til å forme sitt liv", sa Tage Erlander, Sveriges statsminister etter krigen (Bjørnsen 2007:145). Tidlig på 1950-tallet var det fortsatt stort boligunderskudd, og i 1955 ble den første drabantbyen i Oslo bygd ut. Målet var å bygge mange boliger, og for alle. Standarden på den sosiale boligbyggingen var at de fleste leilighetene skulle ha tre rom, kjøkken, bad og wc (Grytli og Støa, 1998: 39).

Kjernefamilien sto sterkt på 1950-tallet og de fleste kvinnene var hjemmeværende husmødre (30 % var yrkesaktive i 1900, mens 20 % i 1955). Mot slutten av 1960-tallet endret også hjeminnredningen seg da fjernsynet førte til at stuen ble møblert annerledes. Før fjernsynets tid hadde spisestuemøblet fast plass midt i stuen. Nå ble spisestuen satt i et hjørne for at det skulle bli enklere å se direkte på TV-en fra sofakroken. Dette er et viktig poeng i formidlingen av norske boidealer på Norsk Folkemuseums utstilling "Teak, TV og tenåringer". Stuen i 1950-leiligheten på Norsk Folkemuseum er helt annerledes innredet enn stuen fra 1965.

Jan (49) leier av kommunen en 50 m² stor toromsleilighet fra 1950-tallet. Han bor alene. Han er fornøyd med at han har balkong, noe som var vanlig å bygge i denne tidsperioden. "Jeg har hatt veldig mye glede av verandaen", forteller han. Han forteller videre at leiligheten er godt isolert, slik at det ikke er mye støy fra naboene. Leiligheten er slitt, slik kommunale leiligheter ofte er, men likevel funksjonell, synes Jan. Han forteller at han hadde likt å ha et badekar, men at den ble tatt ut ved oppussing til fordel for "sparedusj". Jan uttrykker at han trives. OBOS-leilighetene som ble bygget rundt 1956 var ofte toroms. Det var vanlig at en familie på fire innrettet seg slik at foreldrene sov på sovesofa i stuen, og barna på soverommet (Bjørnsen, 2007:99).

En studentbolig fra 1960-tallet

Ikke bare måtte Oslo bygge boliger for folk flest på 1950-tallet, men behovet for boliger til studenter var også økende. Frem til begynnelsen av 1950-tallet sov fortsatt mange studenter på flatseng i gymnastikksaler i Oslo. Staten hadde strengt tatt ikke råd til å bygge en studentby. Løsningen kom i 1952, da Sogn studentby ble bygget ut for å innlosjere OL-deltakerne vinteren samme år. Finansieringen var et faktum, og kommunen kjøpte hybler til sine studenter på Sogn (Bjørnsen 2007:105). I tiåret etter, på 1960-tallet, ble Sogn utvidet med flere studentblokker. En av vår informanter, Aurora (25), bor i en slik studentblokk i dag. Hun deler bad og wc, gang og oppholdsrom med kjøkken med syv andre studenter. Aurora har et hybelrom for seg selv. I dag er disse hybelleilighetene ikke spesielt luksuriøse, men Aurora trives i blokka.

En drabantbyleilighet fra 1970-tallet

Boligkøene ble borte på 1970-tallet. Nå ble det fokusert på energiøkonomisering, som førte til bruk av mindre vindusflater, bedre isolasjon og mindre luftlekkasje. Høyhusene som ble bygget på 50- og 60-tallet, ble nå kritisert for å være for anonyme. Søkelyset ble rettet mot brukermedvirkning og demokratisk boligplanlegging. Aktiv bomiljødebatt om nærmiljø, fellesskap og byggeskikk kom nå mer i fokus (Grytli og Støa 1998:43). En typisk kanal for slikt var boligbladet *Bonytt*.

På grunn av den hektiske byggevirkksomheten som hadde startet allerede på 1950-tallet, trengte byen å utvide eldre veier og nye ble anlagt. På 1970-tallet var både Lambertseterbanen, Østensjøbanen, Grorudbanen og Furusetbanen ferdigstilt. Liv (56), som er avhengig av rullestol ute, bor nær en av disse t-banelinjene og trives i miljøet fordi hun bor nær butikker og offentlig kommunikasjon. Hun bor i første etasje i en blokk fra 70-tallet. Leiligheten har åpen kjøkkenløsning, et soverom, entré, bad og wc og en romslig stue. I tillegg har hun en balkong, som var vanlig å bygge på blokker i det tiåret. Liv forteller at hun er avhengig av rullestol for å komme seg frem ute, og har derfor valgt å bo i en leilighet som har trappefri adkomst.

I dag synes kanskje mange at 1970-årenes boligblokker med sine små vinduer, eksperimentelle fasader og mange etasjer ikke passer dagens estetiske idealer. Likevel må vi tenke på at gjennomsnittelig boligareal i 1973 var 93 m², altså en økning fra tidligere år. 70-tallsblokkene er også ofte bygd i drabantbyene, som ligger nær skogsgrensen og med offentlige tilbud og kommunikasjon. Anne-Cath Vestly har beskrevet drabantbylivet gjennom sitt forfatterskap om "Tiriltoppen". Liv forteller at hun tidligere har bodd sentralt på vestkanten, men uttrykker at hennes boligkvalitet er bedre nå enn før.

En "ny" bygård fra 1980-tallet

På 1980-tallet ble det mindre offentlig styring av boligutviklingen, og mer markedstilpasning. Entreprenørene styrte mye av eneboligutbyggingen. Boligfeltene

var preget av store hus på små tomter. Det ble bygget store terrasser og husene hadde et nostalgisk formspråk. Oslo fikk stadig flere små husholdninger (Grytli og Støa 1998:45).

Helt tilbake til etterkrigsårene var det planlagt at leiegårdene i indre by skulle saneres, men riveplanene ble utsatt på grunn av utbyggingen av drabantbyene i årene etter krigen. I 1977 ble byfornyelsesprogrammet vedtatt med rehabilitering og nybygging. De nesten 100-årige leiegårdene var forfalt, og det ble datidens beboere som måtte betale for forsømmelse, manglende oppfølging og slitasje over mange år. Utover 1980-tallet økte prisene, og mange av beboerne måtte flytte. På folkemunne skiftet byfornyelsen navn til byfordyrelsen. Som tidligere nevnt har Marit Ekne Ruud skrevet magistergraden "Historien om en gate" som handler om byfornyelsen (1987:256).

Blant annet på Grønland ble byfornyelsen et faktum. Gamle gårder ble rehabilitert og det ble bygget nye. Sara (40) bor i en bygård som ble satt opp i 1980-årene i dette området. Hun bor sammen med mann (42) og fire barn på 7, 15, 18 og 20 år. Familien bor i en kommunal leilighet, men ikke i en kommunal blokk. Sara forteller at på grunn av den ene datterens og hennes egne astmaplager har de fått leie akkurat denne leiligheten. Den er på 110 m² og inneholder tre soverom, bad, et lite toalett, kjøkken, to boder, stue og en stor gang. Boligen ligger i annen etasje, i et bygg med heis. Familien har tidligere bodd i en leilighet fra 1930-årene. Denne var mye mindre og hadde dårligere standard, noe som ikke var bra for datterens sterke astma, men det som de trekker frem som bedre i den gamle leiligheten er sentralfyringen. Deres nåværende bolig har elektrisk oppvarming, noe Sara merker på strømrregningene, ved siden av en høy husleie fra kommunen.

Guttu (2003:471) påpeker at på 1980-tallet var det slutt på "den sosiale boligpolitikken" slik den var blitt ført gjennom en generasjon. Samtidig ble det skapt nye muligheter som førte til variasjon i bygningene. Kjøperen eller beboeren fikk mer frihet og mer makt enn før. Boligplanleggingen besto ikke bare i å tegne blokker og rekkehus i periferien av byene. Mange muligheter kom i hovedstaden, og kjøpere fikk tilbud av Oslo kommune om eneboligtomter med fritt valg av boligtype. Dette var imidlertid for dem som var pengesterke. For andre som ikke hadde like god råd ble det bygget mindre leiligheter for at de også kunne få kjøpt seg en bolig (Guttu 2003:472).

To eneboliger fra 1990-tallet

På 1990-tallet ble nesten all boligbygging husbankfinansiert. I 1992 innførte Husbanken en ordning med lånetillegg for spesielle kvaliteter. Fra 1996 ble det gitt tilskudd for boligkvaliteter i stedet for subsidierte lån (Grytli og Støa 1998:45-47). Guttu skriver at Husbanken ikke skulle regulere detaljer i boligen, fordi boligen også skulle være et hjem. Det ble markedsøkonomien som regulerte kvaliteten på boligen gjennom tilbud og etterspørsel. Kontrollen skulle bli regulert gjennom lovverket, mens arkitektene mente at utbyggernes interesser fikk mer innflytelse enn deres tegninger (Guttu 2003:510). På 1990-tallet ble det bygget mange boliger med billige løsninger og dårlig teknisk kvalitet for å få ned prisen. En del planløsninger ble også dårlige. Det ble vanskeligere å møblere rommene, og dagslysforholdene ble svekket. Kjøkkenet ble en del av stuen, som førte til at kjøkkenbenken ble stående i en mørk krok av rommet (Grytli og Støa 1998:45-47).

Vi har to informanter som har satt opp sin egen enebolig på 1990-tallet. Den første er Roger (42) som bor sammen med sin kone (37), samt tre barn på 5, 11 og 15 år. Familiens bolig ble bygget i 1992. Den andre er Linda (59) som bor sammen med sønnen sin på 20 år, i et hus fra 1998. Begge informantenes boliger er typiske for 90-tallet: tradisjonelle former, materialer og farger tas opp igjen, men gis et nytt uttrykk. Begge husene er ferdighus, men både Roger og Linda sier at de endret mye før oppførelsen av dem. Begge uttrykker at deres hus har personlige preg og at de har valgt mye selv.

Transformasjon av gamle bygg

Yoko (30) og Manuel (34) bor i en omregulert treroms leilighet som tidligere var sykehus fra 1936. Deres treroms ble omregulert til bolig i 2002. Emilie (27) og samboeren (28) bor også i en omregulert bygning som tidligere var en transformatorstasjon. Deres treroms leilighet ble bygget i 2005. I Oslo har flere slike byggeprosjekter skutt fart den siste tiden, og kanskje kan dette kalles en trend på 2000-tallet.

Vi har sett at informantenes leiligheter representerer en bolighistorie, fra gamle bygårder anno 1899 til dagens nye boligprosjekter som kan være nye boliger, men

også nye boliger i gamle bygg.

Kapittel 4 Planløsning i eneboliger og leiligheter

Manum mener at leiligheter som ble bygget på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, er annerledes enn det som har blitt bygget de siste 70 årene. Han nevner i sin avhandling flere egenskaper ved disse leilighetene som gjør dem "tilpasningsdyktige" for store økonomiske og demografiske endringer. Planløsning er en egenskap han mener har forandret seg gjennom 70 år, fra 1930 til 2003. Med planløsning refererer han til rommenes størrelse og deres plassering i forhold til hverandre, og hvordan de er tenkt av planleggere, arkitekter eller andre aktører. Han mener at en god planløsning er en avgjørende egenskap for boligens kvalitet. Gode løsninger på andre områder kompenserer ikke for dårlige løsninger på dette området.

I sin studie bruker Manum to metoder, en spørreundersøkelse og en forskningsmetode, som er utviklet innen arkitektfaget. Den første metoden er synkron og handler om undersøkelser og sammenligninger av nåtidens boforhold i leiligheter med ulike planløsninger. Den andre metoden, "space syntax", er en diakron metode hvor han undersøker et utvalg av norske boliger fra ulike tider. Inspirert av Manum, er siktemålet med dette kapitlet å rette oppmerksomheten på hvordan rommene er organisert i forhold til hverandre.

Harmoniske rom?

Tilgang til rommene, deres størrelse og deres plassering i forhold til hverandre er viktige egenskaper ved en bolig, ifølge Manum. Sara, Jan, Aurora og Line har gitt uttrykk for hva de liker ved rommene i sine leiligheter, men også hva de mener ikke er fullt ut funksjonelt.

Sara (40) har bodd i leiligheten sammen med familien i 15 år og sier at de ikke har planer om å flytte i nærmeste fremtid. De forteller at de trives her. Både Sara og mannen mener generelt at kjøkken og stue bør være atskilt. Hos dem er det nettopp det, men de mener likevel at kjøkkenet er for lite. I tillegg er det plassert et soverom innenfor kjøkkenet, noe de mener er en dårlig løsning. Det blir både matlukt inn på soverommet, og plasseringen er ikke logisk, etter deres oppfattelse. De hadde likt at

kjøkkenet var litt større, slik at det også kunne være et bedre sosialt samlingssted, forteller de. Deres tre døtre deler et soverom, og sønnen har det soverommet som er innenfor kjøkkenet. Gangen rommer plass til et pc-bord, tredemølle og store garderobeskap. Sara er misfornøyd med at døra til balkongen deres er plassert midt på veggen og ikke på siden. "Døra gjør det vanskelig å henge opp gardiner og å møblere".

Den svenske forskeren Nylander har analysert umålbare egenskaper ved en bolig slik som: "axyalitet", "enclosure", bevegelse, spatiell utforming, dagslys og romorganisering. Jan synes det er funksjonelt med åpenhet mellom alle rommene fordi det gir mulighet til "sirkelbevegelse" inne, som han uttrykker det: "Da jeg var dårlig her om dagen kunne jeg gå en runde eller to. Da måtte jeg ikke gå ut for å få litt bevegelse", smiler han.

Aurora (25) beskriver entreen i sin hybelleilighet som praktisk. "Den er som en korridor, lang. Det føles mer privat med en egen inngang langs veggen enn at for eksempel alle dørene er sentrert rundt en firkant." Her var det likevel en stadig konflikt mellom beboere og eier om hva de kunne sette i korridoren og ikke, på grunn av brannsikkerhet. Entreen er også kald og kjedelig, men som hun sier så oppholder hun seg ikke så mye der.

Karianne (33) sier at hun har opplevd andre dårligere løsninger i boliger slik som mange dører, fordi rommene lå etter hverandre. Denne løsningen ga lite plass til møbler. Line (35) opplever leiligheten hun bor i som åpen, ettersom ikke alle rommene har dørene ut mot én gang, men også mot stuen. Hun synes det gjør rommene harmoniske, som hun uttrykker det. Det er fint at man kan ha dørene åpne i stuen, som er hovedoppholdsrommet, slik at man kan se inn i de andre rommene og lyset fra vinduene der. Da føler hun at hun ikke bor trangbodd selv om leiligheten ikke er så stor.

Leiligheten har nye vinduer og nytt elektrisk system. Line ønsker seg et større kjøkken med plass til bord hvor datteren hennes på tre kan tegne, en større gang og vinduer mot tre himmelretninger for å ha utsikt og mer lys. Hun gir uttrykk for at det er en dårlig løsning å ikke kunne ha et bord på kjøkkenet. De tenker at det ikke er nok plass her

for å bo lenger enn til datteren begynner på skolen. Line sier likevel at hun og familien kanskje kunne ha bodd her hvis kjøkkenet var større. "Det hadde avlastet litt", som hun sier.

Rommenes størrelse og deres plassering i forhold til hverandre kan påvirke det sosiale livet i en bolig, det vil si hvilke aktiviteter som kan foregå i de ulike rommene. Leiligheter som ble bygget på slutten av 1890- og begynnelsen av 1900-tallet, har altså på mange måter vist seg å være tilpasningsdyktige for store demografiske og økonomiske endringer. Små leiligheter som ble bygget da, er fortsatt brukbare nå.

Tim (29) og Bente (35) bor i en gård fra 1930-tallet, i en toroms leilighet på 35 m². De trives her og forteller at det blant annet skyldes at de har pusset opp kjøkkenet og badet. Kjøkkenet er lite og har plass til et lite kjøleskap og en hybelkomfyr med to kokeplater. Her har de satt inn skap som går opp til taket for å utnytte plassen. De har også fått inn en kjøkkenbenk slik at benkeplassen ble større og lettere å bruke. På badet har de flyttet vasken, og satt inn dusjkabinett med buede glassdører, dette for å få utnyttet plassen bedre. Inngangsdøren åpnes innover i rommet og fører rett inn i en liten entré og deretter inn i kjøkkenet. Hver gang døren åpnes, må informantene flytte skohyllen. Det er ingen gang mellom stue og soverom, men stuen har en liten veranda. Etter inspeksjon fikk de imidlertid ikke lov til å bruke verandaen fordi den ikke var sikker. De sier at de trives her, selv om det er irritasjonsmomenter knyttet til entreen og kjøkkenets størrelse. Hvis de hadde utvidet kjøkkenet ville det ha gått på bekostning av stuen og dette ønsker de ikke foreløpig.

Lisbeth (48) har fortalt oss om soverommet sitt. "Det var hell i uhell da det var lekkasje på loftet, for da måtte soverommet pusses opp. Siden har jeg brukt det rommet både til arbeidsrom og oppholdsrom. Det er lyst, nytt og romslig".

Emilie (27) bor som nevnt i en nyere leilighet ombygget fra en transformatorstasjon i 2005, noe som ga bygget Byggeskikkprisen i 2006. Leiligheten går over to etasjer og dette gir inntrykk av større plass, sier Emilie. Det er åpen kjøkkenløsning, og dette påvirker stuens funksjon. Stuen blir ikke stue, mener Emilie. Hun må alltid rydde på kjøkkenet for det sees godt fra stuen. De trives med stuen ettersom det er det beste rommet i boligen å bevege seg i, men hun mener at plasseringen av kontakter på kun

én vegg gjør det vanskelig å møblere.

Emilie liker at rommene er like i størrelse. Hvis stuen hadde vært det største rommet, og de ikke hadde hatt kontorrommet, måtte de ha plassert kontoret der, noe som ville ført til mer rot i stuen. Det kommer lite lys inn i stuen, mener hun, siden det bare er ett vindu der, selv om det går fra gulv til tak. I gangen er det også mørkt fordi der er taket så lavt at det er vanskelig å installere lamper der. Leiligheten har likevel mye innebygd skaplass, og muligheten til å ha skyvedørsgarderobe i entreen og gangen i underetasjen er en god løsning, mener hun.

Emilie synes det er fint med åpen trapp i forhold til rengjøring, fordi hun kan børste gjennom sprekke i trappen og ned, før hun støvsuger gulvet helt til slutt. Hun mener trappen også er praktisk fordi hun kan henge opp klær på baksiden av trinnene nedenfra. Hun forteller også at det de så etter da de kjøpte boligen var særpreg og omgivelser, at det var et rolig område rundt selv om den lå sentralt. De tenkte at denne størrelsen på boligen, 69 m², er perfekt for to. Samtidig tenkte de at det er praktisk med nyere bygg fordi da slapp de å måtte renovere. Leiligheten hadde også et rom mer enn de hadde planlagt, altså mer plass enn forventet, men det er mørkt og har kun ett vindu som vender mot en lønngang. Rommet er innredet som et kontor, noe som kanskje er viktig å ha i dagens boliger, der mange tjenester foregår via internett. Det er det rommet de trives minst med.

Trappen er egentlig kald selv om gulvet under har varmekabler. Dette gjør også at boligen ikke vil egne seg for dem heller om en stund, siden de må bruke trappen mye. Hun har for eksempel ikke lyst til å gå mellom de varme rommene og det kalde trapperommet med en baby. «Paradoksalt har hjemmet vårt vunnet en pris, men passer kun en smal kategori mennesker», sier hun og tenker da på single unge og barnløse par. Hun og samboeren er imidlertid mest fornøyd med stuen og fellesterrassen. Den er åpent inndelt med blomsterkasser, slik at hver bolig har en del av den. Emilie synes terrassen blir en forlengelse av boligen og de bruker den mye.

Torkil (34) og Thea (29) bor i en treroms leilighet på 51 m². Det er en hjørneleilighet i en blokk, bygget i 2007 og består av entré, gjesterom/kontor, stue med åpen kjøkkenløsning, soverom, bad og balkong. Det er heis i bygget, brede døråpninger og

lave terskler, bortsett fra inn til kontoret. De mener at planløsningen i leiligheten er logisk og effektiv. De er fornøyde med at det er god lydisolasjon, og siden den ligger øverst i sjette etasje er det ingen bråkete naboer. Det er også bra ventilasjonsanlegg. Brannsikkerheten oppfatter de også som god. De forteller at hver leilighet i blokken er som en branncelle, så også korridoren. Det vil si at hvis det brenner, så spres ikke brannen til de andre leilighetene.

Leiligheten har tilnærmet livsløpsstandard, forteller de, med god plass på badet og heis i bygget, men det virker noe inkonsekvent gjennomført med lave terskler og brede døråpninger, men ikke til det rommet som brukes som kontor, samt høy terskel ut til balkongen. Gangen er romslig og det er plass til å henge fra seg klær og sette fra seg sko. Kjøkkenet derimot, har ikke nok oppbevaringsplass, for å oppbevare tørrvarer, som de sier. De kunne ikke velge noen andre løsninger her. De har kjøpt et skap som står i gangen som de kan bruke som ekstra "kjøkkenskap".

Gerd (52) er blind og bor i en leilighet på 110 m². Hun forteller at planløsningen i huset kunne ha vært bedre, for eksempel, med færre dører. Det hadde vært lettere å ommøblere og å gå fra soverom til bad.

Kjøkken og stue, åpent eller lukket?

I Auroras hybelleilighet er kjøkkenet stort nok til at det kan fungere både som sosial møteplass i tillegg til arbeids- og spisested. Hun deler kjøkkenet med andre studenter. Det fungerer som oppholdsrom, noe hun setter pris på. "Kjøkkenet er koselig og funksjonelt. Det er et fint samlingssted for beboere og venner som kommer på besøk. Det er såpass stort at man kan velge om man vil være sosial eller bare lese avisen i fred og ro for seg selv". Hun forteller også at kjøkkenet fungerer som et avvekslingssted fra studiene. Andre utenforstående synes også kjøkkenet er koselig. Det har praktiske løsninger og det er lyst fordi det er store vinduer. Fra de store vinduene er det god utsikt. Det er dessuten lite støy på kjøkkenet. Til å være en studenthybel, er dette et praktisk rom.

Stuen hos Karianne er stor med plass til kjøkkenbord, og det er lyst og høyt under taket. Det kunne ha blitt laget et soverom til der hvor kjøkkenet er, og siden stuen er

stor kunne den ha blitt kjøkken med åpen kjøkkenløsning. Karianne ønsker imidlertid ikke det, hun vil heller beholde utsikten fra kjøkkenet fordi dette var viktigere enn å få et soverom til. Kjøkkenet har likevel noen ulemper, da det er lite oppbevaringsplass der og matte flater som trekker til seg fukt, som hun uttrykker det.

Wenche (68) nevner også at hun ikke hadde likt åpen kjøkkenløsning, "det hører ikke hjemme noe sted". Hun husker også hvordan foreldrene satt ved kjøkkenbordet etter middagen, da hun vokste opp, og barna kunne leke rundt i huset. For øvrig mener hun at både kjøkken, bad og toalett skal være lette å rengjøre.

Badet

Badet hos Wenche er blitt bygget inn i kjøkkenet. Hun har også valgt å feste varmtvannstanken i taket. Badet har ikke våtromsstøpsel, og da hun pusset opp ble hun anbefalt av rørlegger å ikke flislegge det. "Bad må lages slik at det gir plass til håndklær, undertøy, og så videre. Et eget garderoberom ville vært bra". Hun ønsker seg badekar, vindu på badet, og liten vask på toalettet. "Det er ikke noe luksusbad." Hun forteller at hun drømmer om badekar med deilig skum og duft.

Irritasjonsmomentene er knyttet til det å ikke ha vindu på badet, noe som gir dårlige luftemuligheter, ifølge Wenche. Det samme problemet har også Karianne og Line.

Karianne forteller at siden det ikke er vindu har badet dårlige luftemuligheter. Og fordi det heller ikke er vifte, blir det en del fukt på badet. Ved siden av badet ligger Kariannes og mannens soverom. Det hadde de tenkt å gjøre om til barnerom, men på grunn av fukten fra badet, forandret de planene. Det hadde ikke vært helsemessig gunstig for barnet. Karianne synes forøvrig at badet ikke behøver være stort.

Badet i Lines leilighet ligger også innenfor soverommet. Derfor valgte hun og mannen å beholde dette rommet selv, istedenfor at barnet skulle få det. Hvis de hadde valgt en slik løsning, så måtte de ha gått gjennom barnets soverom for å komme til badet. Line synes for øvrig at det er viktigere å ha vaskemaskin enn badekar, selv om hun hadde likt å ha begge deler. Hun mener at det er praktisk at toalett og bad er atskilt, men kan ikke forklare hvorfor.

Bedre muligheter i hus?

Linda (59) er døv og derfor har flere av dørene i hennes hus glassfelt, slik at hun enklere kan orientere seg i boligen. Hun forteller at det er viktig at boligen er åpen i forhold til hennes hørselsproblematikk. Det er også gode lysforhold, det er sol fra morgen til kveld. Huset har en grunnflate på 160 m², sokkelleilighet og livsløpsstandard. Kjøkkenet er stort og har utgang til en stor terrasse. Den var opprinnelig tegnet inn med utgang fra stuen, men Linda ville heller ha utgang fra kjøkkenet fordi det var mer praktisk med tanke på å bære ut mat. Linda sier også at hun er mest fornøyd med kjøkkenet. Her er det god plass til å lage mat, og det er også plass til spisebord. Hun kan lukke begge dørene inn til kjøkkenet, det har også god ventilasjon, samt at hun kan lufte gjennom vindu og terrassedør. Linda forteller også at planløsningen på hennes forrige bolig fra 70-tallet hadde dårlige løsninger, noe som hun oppdaget etter hvert. Derfor var hun bevisst på å få det nye huset bygget etter hennes behov og ønsker. Kommunikasjonen med byggherren var god, og det er viktig i en slik prosess, forteller hun. Hun forteller at hun ikke har noen spesielle irritasjonsmomenter ved boligen sin.

Nadia (50) bor i et hus fra 2002, sammen med mann og en datter på 13 år. Huset er 280 m² og har tre etasjer. Første etasje inneholder entré, bad og stue med åpen kjøkkenløsning. Entreen er liten, og der har de satt inn garderobe med speil, slik at den skal virke mer romslig. Det at det er mye trapperom gjør det vanskelig å ta imot besøk av for eksempel eldre foreldre som må opp disse trappene for å komme til soverommene. Nadia var også klar over at boligen ikke var tilpasset alle. Kjelleretasjen brukes mest av tenåringsdatteren, da Nadia mistrives i kjellerrom, fordi hun føler det klaustrofobisk. Bortsett fra det, er hun fornøyd med den åpne kjøkkenløsningen i første etasje. Huset har dessuten ubrukelige piper, fordi disse er blitt bygget for små. Som hun forteller, er det tilfeldig at huset ble bra. Hun mener dette er fordi det ikke var en fagmann som hadde bestilt utformingen av huset. Det er også et problem at huset er for godt isolert, noe hun ikke var klar over da hun og familien kjøpte huset. De må derfor lufte hver dag og varme opp litt mindre.

Roger (42) bor med kone og tre barn i en enebolig fra 1999. Huset er kjøpt etter katalog og justert etter beboernes ønsker, blant annet et ønske om større plass. Huset

har to etasjer med kjøkken, stue, soverom, bad og gang i første etasje. I andre etasje er det tre soverom og et bad og det er trapp mellom etasjene. Dette gjør at den andre etasjen ikke har livsløpsstandard. Huset har også en sokkelleilighet som har livsløpsstandard. Sammenlignet med Nadias hus, har Rogers livsløpsstandard både i sokkelleiligheten, men også i første etasje. Dette er fordi første etasjen disponerer et soverom og dørene er 90 cm brede. Sokkelleiligheten ble bygget med tanke på at eldre foreldre kunne bo der. Huset var egentlig ikke ment å ha noen sokkelleilighet, men å bygge med livsløpsstandard ga gode vilkår i Husbanken. Dette ble likevel ikke utnyttet, fordi Roger mente at denne type lån i Husbanken binder. Sokkelleiligheten er tilpasset rullestolbrukere, det er god pass på badet og døråpningene er 90 cm brede. Inngangen til sokkelleiligheten har en nivåforskjell som er et trappetrinn, men dette kan uten store kostnader fjernes ved behov.

Roger fortalte oss om en gang han hadde besøk av en slektning med funksjonshemning. Hun kunne fint bruke rullestol i første etasje, men selv om det var en lav terskel på badet, så falt hun bakover da hun prøvde å komme ut fra badet. I tillegg forteller han at de har også gjort badet litt smalere enn på planen for å få en større stue.

Roger er fornøyd med huset, og han gir uttrykk for det. "Å eie er alfa og omega. Når du leier så har du et usikkerhetsmoment. Å kjøpe bolig er den beste investeringen en kan gjøre". I forhold til å eie forteller Roger at det likevel ikke bare er frihet, det er også mange regler og restriksjoner å forholde seg til.

Han og familien kunne tenke seg mer plass, selv om de er fornøyd med å eie eget hus. De to døtrene på 10 og 15, er fornøyd med å ha et eget hus og mye plass ute. Datteren på 15 år synes det er "kult" å kunne skryte til andre at hun har stort hus. Hun forteller at når hun er på besøk hos venninner som bor i rekkehus, så hører man mye mer fra naboene. Hun er fornøyd med at det ikke bor noen rett over eller ved siden av. Roger forteller at kjøkkenet er for lite til å fungere som spisested, i hvert fall siden de fikk en datter til, for fem år siden. Da de forandret husets utforming, flyttet de veggen mellom kjøkken og entré lenger ut slik at de fikk mindre entré og litt større kjøkken. Stuen er delt i spise-, tv- og sofasone.

Manums hypotese (2006:181) er at stuen er det eneste oppholdsrommet i mange nye boliger, og de andre rommene blir rester av dette rommet. Det Roger og hans døtre, Sara og hennes mann og en del andre familier forteller, er at kjøkkenet er for lite til å være samlingssted og de hadde foretrukket å ha fellesmåltider. Kjøkkenet er ofte arbeidsrom og spisested, men ikke for hele familien. Døtrene kunne tenke seg litt større soverom, og to av tre soverom har skråtak. Alle barna har et eget soverom. Stuen er det rommet de bruker mest og er mest fornøyde med, den er lys med vinduer på tre vegger og de har også peis. Det er her familien er samlet og felles aktiviteter foregår.

Kjøkken og bad er gjennomgående temaer i mange husstander. Soverom nevnes også av noen informanter. Entreen er i mange boliger liten, selv i hus som har større boareal. Dårlige løsninger går på å ha liten plass og dårlige eller manglende ventilasjonsanlegg, noe som gjør særlig badet mindre funksjonelt. Lite funksjonelle rom er også små, mørke og dårlige plasserte.

Kapittel 5 Et hjem i Tokyo - et perspektiv fra Japan

Universell utforming i Japan

Synkende fødselstall og en stadig økende eldre befolkning er et problem i Japan. I dag er 20 % av befolkningen over 65 år, og staten regner at i 2055 vil 40 % være over 65 år. I Japan oppfordres folk til å bygge om boligene sine med tanke på den kommende store eldrebølgen.

I 2006 var det nok boliger, og fokus måtte flyttes fra kvantitet til kvalitet. I juni samme år ble "Housing Basic Act" innført. De grunnleggende elementene av denne loven består av fire punkter som handler om: tilgang til gode boliger, betydningen av godt bomiljø, å sikre brukstid, og høy standard. I tillegg til denne loven er det utarbeidet en nasjonal plan. Planen har langtidsmål (10 år) for barrierefrihet (eller universell utforming), men også når det gjelder beskyttelse mot jordskjelv og med hensyn til energisparing og så videre.

Når det gjelder universell utforming, settes det som mål at 25 % av kommunale boligers fellesareal skal bli universelt utformet (barrierefri) innen 2015, og at 75 % av boligene hvor de eldre bor skal bli barrierefri. I Japan opererer man med to kategorier når det gjelder barrierefri bolig. I første kategori skal boligen ha rekkverk og ingen terskler, i den andre kategorien er det i tillegg til rekkverk og ingen terskler, tilrettelagt for rullestolbrukere med brede døråpninger og så videre. Når man kjøper eller bygger en bolig som egner seg for alle, eller når man bygger om til en barrierefri bolig, kan man låne penger fra Japan Housing Finance Agency som tilsvarer Husbanken i Norge.

Et hjem i Tokyo

I 2005 bestemte et ektepar i en drabantby i Tokyo at de ville bygge om boligen sin til en barrierefri bolig. Det vil si at de tok vekk flest mulig terskler og monterte rekkverk der det var nødvendig. Ekteparet er i 50-årene, og mannen er hovedforsørger med jobb i bank, mens kvinnen jobber deltid som psykologisk rådgiver. Folk i Japan er ikke vanligvis karakterisert ut ifra samfunnsklasse, men man kan si at de tilhører den øvre

middelklassen. Barna er blitt voksne og har flyttet ut, men kvinnens 90 år gamle mor er av og til på besøk.

Da ekteparet flyttet inn for over tjue år siden, var det en åpen plass på sørøstsiden av bygget, men noen år etter ble det satt opp en fireetasjers bygning der. Da mistet paret mye sollys i første etasje og savnet dette siden. Derfor satte de ved ombyggingen inn flere forskjellige vinduer for å få mest mulig lys, og også skape mer romfølelse. Det passet også bra med en ombygging, med tanke på besøkene fra kvinnens mor.

Det er en liten hage foran inngangen til huset. Rundt huset er det flere lys som skrus på automatisk når det blir mørkt, eller når noen går forbi.

Håndtaket på inngangsdøren trekkes eller skyves lett for å åpne eller lukke døren. Ved inngangen må man ta av seg på bena, noe som er en tradisjon i alle japanske hjem. Det er en klar nivåforskjell, et trinn, mellom selve inngangen og resten av huset. Dette markerer sonen hvor man tar av seg skoene. Ekteparet monterte et klappsete og et håndtak på veggen, som gjør dette enklere. I inngangspartiet er det skohyller og en garderobe som de bruker for kåper, frakker og tøfler. I japanske hjem er det som regel en eller flere innebygde skohyller i entreen. I entreen hos ekteparet er det flere vinduer, for eksempel et stort ugjennomsiktig vindu, et takvindu og flere glassbyggesteiner. Nå får entreen mye lys.

Stuen er det første rommet etter entreen. Etter stuen er det spisestue med en slags åpen kjøkkenløsning, ettersom det kun er en kjøkkenbenk som skiller spisestue og kjøkken. Stuen og spisestuen kan skilles fra hverandre ved hjelp av hengende treskyvedører. Det er ingen terskler der. Ekteparet lukker dørene mellom stuen og spisestuen/kjøkkenet når de har besøk (for ikke å vise disse rommene til gjester) eller ved oppvarming, men til daglig står de åpne. Rommene har gulvvarme (gassdrevet) og elektrisk klimaanlegg. Det er en vifte i taket i spisestuen. Mot den lille hagen er det glass-skyvedører med en nettingdør utenfor der igjen og lem/skodde.

Det er helt vanlig for japanske hjem å ha nettingdører eller nettingvinduer og lem/skodde. Alle vinduene hos paret har nettingvinduer og de fleste av vinduene skyves når de skal åpnes eller lukkes. Og alle glass-skyvedørene unntatt ved

vinterhagen har både nettingdører og lem/skodde. Dette er i forhold til sikkerhet og klima.

Før ombyggingen var kjøkkenet et eget rom. Kvinnen ga uttrykk for at hun følte seg isolert, og i tillegg syntes hun det var mørkt. "Lukket kjøkkenløsning" var imidlertid bra for å hindre lukt, røyk og støy, og for å skjule kjøkkenet, ettersom det i Japan er et veldig privat rom. Det er altså en benk mellom kjøkkenet og spisestuen. Under benken laget de skap. Når man lager mat, står man vendt mot stuen.

Denne type kjøkken, man kan kalle det en halvåpen kjøkkenløsning, er populær i Japan. Paret satte inn et bredt karnappvindu og et takvindu som gir kjøkkenet mye sollys. Nå virker rommene større og lysere. Kvinnen i huset synes at kjøkkenet ble mer praktisk etter ombyggingen. Ekteparet byttet komfyr fra gass til elektrisk, og har i tillegg en oppvaskmaskin som kvinnen ønsket seg sterkt. Selv om elektrisk komfyr har blitt populært i Japan i det siste, bruker de fleste gasskomfyr. Mange ønsker seg en oppvaskmaskin, men bare omkring 20 % av husstandene har det. Under vasken på kjøkkenet er det skap og en liten vifteovn. Kjøkkenet har en liten bakdør. Den kalles *katteguchi*, og gjennom den bæres blant annet matvarer ut og inn. I døren er et vindu med nett som man kan åpne opp og lufte gjennom. I kjellergulvet under kjøkkenet har de lagringsplass.

Ved stuen og spisestuen er det et rom som på japansk heter *washitsu*. Disse rommene skilles også med skyvedører, men vanligvis er de åpne. Gulvet i *washitsu* er ikke tregulv, men *tatami*. *Tatami* er en slags matte laget av siv. Dette rommet brukes ikke ofte, men det fungerer som et gjesterom. Der sover man på gulvet på *futon* som er en japansk madrass (ordet *futon* kan også bety dyne). Når de ikke har gjester, settes disse *futonene* i en type skap, *oshiire*. Dørene til *oshiire* er laget av tre og japansk papir, *washi*. Alle dørene til *washitsu* er skyvedører. På innsiden av vinduene og glass-skyvedørene er det en type skyvedører som heter *sjoji*, som er laget av tre, og *washi*. *Shoji* var opprinnelig brukt til å skille rommene eller slippe inn lys, men nå brukes de både til å beholde en tradisjonell atmosfære i *washitsu*, og til å slippe inn lys utenfra. Glass-skyvedørene er mot den lille hagen, og utenfor *washitsu* er det en liten veranda som heter *engawa*. Der kan man sitte og nyte kjølig luft om sommeren.

Toalettet er et eget rom med et ugjennomsiktig vindu, en vifte og en vask. Det er viktig for mange japanere at toalett og bad er separat. Ekteparet monterte et håndtak der og byttet døren til skyvedør da de bygde om. Lyset i korridoren foran toalettet skrur på og av automatisk når man passerer. Selve toalettet har oppvarmet sete, bidé, tørking, luktfjerner, automatisk skylling og vasking av toalettet. Man kan programmere både bideet, tørking, styrkegrad og vinkel på dusjen ved hjelp av et kontrollpanel på veggen. Denne type toaletter har vært populære i Japan i 25 år.

På baderommet er det et speil, håndtak, et ugjennomsiktig karnappvindu, et klimaanlegg og to tørkestativer. Når det regner ute eller når klesvasken må tørke fort, kan man henge den til tørk på baderommet. Badet har et badekar og en separat dusj. Det er et typisk japansk baderom. Døren inn til badet er ekstra bred. Man taper varmt vann i badekaret og setter seg oppi når man skal varme seg. Siden vannet naturligvis blir kjøligere etter hvert, sørger et elektronisk system for at vannet varmes opp igjen og at det holdes varmt i et par timer. Det er også mulig å programmere systemet slik at vannet varmes opp til et bestemt tidspunkt.

Ved siden av baderommet er det et omkleddningsrom som har et ugjennomsiktig vindu, skap, vifte, vaskeservant og vaskemaskin. Omkleddningsrommet er tilgjengelig fra både kjøkkenet og toalettet. Også her er dørene som skiller omkleddningsrommet fra andre rom skyvedører, og det er ingen terskler, heller ikke mot baderommet. Ved vaskeservanten er det en liten hånddusj, speil med skap og en stor vask, slik at man kan vaske håret der. Den slags vaskeservant har vært populær i 20 år. På vaskemaskinen kan man velge en funksjon som gjør at vannet i badekaret brukes til vaskingen. Det er bare for selve vasken. Når klærne skylles, bruker den vannet fra springen. Man setter en slange fra vaskemaskinen oppi badekaret og den suger opp vannet. Dermed trenger man ikke kaste bort badevannet. Speilene på badet og ved vaskeservanten har en funksjon som gjør at de ikke dugger.

Gulvene på toalettene både i første og andre etasje og på omkleddningsrommet, er av kork. Siden det blir veldig kaldt på disse rommene om vinteren, og det er steder der man bruker vann, valgte ekteparet kork i stedet for tre. Kork holder gulvet varmt og gulvoverflaten føles ikke kjølig.

Trappen mellom etasjene går i en sving og har et rekkverk. Rommet under trappen brukes som skap, med ugjennomsiktige skyvevinduer. I andre etasje er det tre soverom, et garderoberom og toalett. Det er ingen terskler i andre etasje.

Det største rommet i andre etasje har et kvistvindu som kan åpnes, en vinterhage med karnappvindu og en innebygd garderobe. Rommet og vinterhagen deles med glass-skyvedører. Det er unikt å ha en vinterhage og særlig unikt at gulvet i vinterhagen er et tregulv med åpne felt. I disse feltene er det montert ugjennomsiktig pleksiglass som sørger for at sollys slippes ned i stuen i første etasje.

Til hvert av de to andre rommene er det en balkong. Balkongene brukes til å henge ut klær til tørk og til å lufte *futonen*, ikke til rekreasjon. Dørene ut til balkongene er glass-skyvedører med nettingdør og lem/skodde.

Ekteparet pleide å sove på gulvet (*tatami*), men siden de har blitt eldre og mannen har ryggsmærter, byttet de til tregulv på et av rommene, og sover nå i senger. Men de beholdt både *oshiire* og skap. På dette rommet er det også et karnappvindu, det vil si at de får sollys fra to sider.

De bruker det andre rommet med balkongen når de henger ut klærne og *futonen*. Der er det en seng som kvinnens mor sover i når hun besøker dem. Det er kun tregulv under sengen, resten av gulvet er *tatami*. Det er spesielt å ha både tregulv og *tatami* i et rom. Dette rommet får sollys også fra to sider: glass-skyvedører og et karnappvindu. Dette rommet er mot nordvest, så det er viktig for ekteparet å få mest mulig lys.

Fra korridoren i andre etasje kan man komme seg opp til loftet ved hjelp av en nedtrekkbar stige. Loftet brukes som lagringsplass. Det er to takvinduer som kan åpnes og lukkes der oppe.

Ekteparet installerte mange forskjellige elektriske apparater for å øke komforten, for eksempel kan lysene "dimmes" med fjernkontroll, og de har også flere downlights i hele huset.

Kjøkken

Klappsete

Skyvedører med ingen terskler

Klappsete

Toalett

Kapittel 6 Livet mellom husene

Getto eller variert nabolag?

Kvinnene som ble intervjuet i Gullestad-undersøkelsen bodde i forsteder, og påfallende mange av dem ønsket å kjøpe leilighet der de hadde vokst opp og hadde kjente, samt ett eller to foreldrepar i nærheten. Dette fordi det gjorde hverdagen mer fleksibel og gav dem et miljø de var vant til (Gullestad, 2001:153). Gullestads bok ble utgitt i 1984 og konkluderer med at nabolaget kan gjøre det mulig for unge "husmødre" å delta i aktiviteter utenfor hjemmet, på grunn av muligheter for barnepass, sosial omgang på dagtid og lignende. Selv om det har blitt færre heltids hjemmевærende i løpet av 20 år, og man ikke kan styre hvorvidt slektninger og bekjente flytter nær hverandre, kan man kanskje spørre seg om noe kan gjøres for å skape et nabolag folk trives i? Folk velger ofte bolig ut fra dens utforming i seg selv, men hva med området rundt den? Har det noe å si for hvor folk velger å bosette seg? Kan utformingen av et boligområde få betydning for trivselen til dem som kommer til å bo der? Kan den skape eller hindre muligheten til å delta i fellesskapet uavhengig av funksjonsdyktighet?

Småbarnsmor Line (35) forteller at samboeren har vokst opp i området hvor de bor i, og begge var der mye som barn. Hun sier at de "føler seg hjemme, at de er en del av stedet". "Jeg trives så godt i området at jeg heller vil bo i en liten leilighet i et koselig område, enn i en større leilighet i et område jeg ikke trives så godt i". Hun liker godt at leiligheten omgis av et "lite miljø", at man "kjenner igjen ansiktene" på dem som bor der og at det slik er oversiktlig også utenfor. Dessuten er det grøntområder både rett utenfor og rundt boligen, og flere grønne lunger ellers i området. "Det er veldig fint her for man kan sykle og leke og løpe", men hun synes likevel bakgården kunne vært planlagt bedre "slik at man både fikk parkeringsplass og lekeområder". Line påpeker at parkeringsplassen er veldig stor og at plassen ikke er så godt utnyttet (bilene står langs kortsidene på en rektangulær grusplass), mens boligene over gata har inngjerdete lekeområder med sitteplasser og lekeapparater (skjønt få eller ingen parkeringsplasser). På hennes side av gaten preges bakgårdene av at hvert borettslag har hvert sitt område, ikke et felles, mener hun. Det hun imidlertid synes er positivt med et lite miljø, er at hvis hun virkelig hadde ønsket å gjøre noe med det,

tror hun at hun sikkert hadde fått det til.

Variasjon – en kvalitet ved et bomiljø

Selv om Line i utgangspunktet ikke ville sett etter en universelt utformet bolig dersom hun skulle flytte, synes hun likevel det er bra at barn vokser opp og ser ulike mennesker i ulike livsfaser. Et bomiljø med variasjoner er viktig for henne. Dette kan tolkes som at hun mener universelle boliger vil integrere folk med funksjonsnedsettelse bedre i boligmarkedet, slik at det blir, som hun ønsker, variasjon. Hun synes at folk i forskjellige livsfaser deles opp og settes hver for seg i samfunnet, og sier hun ville "fått klaus" av bare å ha barnefamilier rundt seg.

Lisbeth (48) som er synshemmet synes derimot det er vanskelig å bli kjent med folk i alminnelige nabolag og tror at mange kan føle seg ensomme. Hun synes altså at universell utforming-idéen er riktig, men at det er viktig å kunne velge om man som person med funksjonsnedsettelse vil bo slik. Hun tror det raskt kan bli en form for universelt utformete "gettoer" for funksjonshemmete, hvis man ikke verner om denne friheten. Lisbeth tror likevel en del eldre ville like å bo slik, ettersom hun antar det vil være enklere å få hjelp der.

Gerd (52) bor alene i en leilighet sentralt i Oslo Vest. Hun har et godt forhold til sin familie, men de bor spredt, og hun ser ingen grunn til å ha dem helt i nærheten. Hun snakker med familien regelmessig på telefon uansett. Gerd synes imidlertid det er viktig med butikker i nærheten og også mulighet for å delta i aktiviteter i nærmiljøet.

Rom med utsikt

Gullestad påpeker også hvordan flytting 15-20 km fra sentrum kan hemme de hjemmeværende kvinnenes sosiale kontakt og yrkesmuligheter. Vi spurte oss om dette med sentral beliggenhet for boligen er en signifikant faktor, slik det blant annet er for Gerd? *Universell utforming over alt!* tar opp betydningen det har for universelt utformete boliger at de ikke ligger for langt utenfor by og unna kollektivtrafikk. Dette er begrunnet med at det er av stor betydning for potensielle beboere å ha lett tilgang til sosiale tilbud og aktiviteter. Er det for øvrig andre faktorer som spiller inn når folk velger hvor hjemmet deres skal ligge?

Hanna som er gravid og småbarnsmor sier at valg av ny bolig ofte går på det med fasen, hvor man er i livet. "Så lenge man har små barn, liker jeg å bo i nærheten av naturen, ikke midt i byen," sier hun. Samtidig mener hun det er viktig med nærheten til byen. Hun omtaler seg som "romantiker" og sier at hun kunne bodd mer øde, "midt ute på bondelandet" eller nær sjøen. Det er viktig med vann i nærmiljøet, for henne. Har hun det, kan hun bo lenger fra byen, mener hun. Samboeren hennes ønsker derimot å bo mer sentralt.

Da de flyttet dit de bor nå, var fjordutsikt viktig. Det fikk de fra balkongen. Den brukes mye, men Hanna mener det er enda finere utsikt fra tredje etasje. Fasaden på huset er det imidlertid ikke lov til å forandre på, så de kan ikke lage større vindu på loftet. Det informanten savner i forhold til sin gamle bolig i Oslo Øst, er tilgang til nærbutikker og gangavstand til byen. Der hun bor nå, er det langt til butikker.

En annen informant som også er opptatt av utsikt og gjentar det stadig som en positiv side ved boligen sin er Aurora (25). Hennes studentbolig har en veranda som fungerer som sosialt samlingspunkt og som gir utsikt til Oslofjorden. Hun sier at venner faktisk kommer på besøk til henne på grunn av den. Dessuten synes hun, som nevnt i kapittel 4, at kjøkkenet er koselig og nevner nærmest i samme åndedrag at det har store vinduer, dermed mye lys og god utsikt.

Ønske om uteplass, gjerne balkong og fri utsikt går igjen videre blant beboerne vi har snakket med. Noen av informantene kaller seg nærmest avhengige av en veranda for å ha lett tilgang til friluft og utsikt, andre synes det er viktig med et avgrenset uteområde på bakkenivå, der barn kan leke og voksne kan sitte. Noen har egen plen som er for bratt til å brukes, andre har en bakgård som er oversiktlig for foreldrene når barna er ute og de voksne inne, eller som er stille og behagelig å ha soverommet vendt mot. En av informantene, Gerd, som har innglasset balkong, bruker den til og med til å sove ute på om sommeren.

Lys og skygge

Rullestolbruker Hans (55) er fornøyd med tomannsboligen sin og beliggenheten dens. Leiligheten, en treroms på 90 m², er på ett plan og boligen er bygget i 1973. Hans har full førlighet i armer og overkropp og bruker kun manuell rullestol. Han har kort vei til jobb og butikker, og han mener det er et godt nabolag. Han synes likevel boligen gjerne kunne vært i nærheten av vann og ellers med natur omkring.

Når vi spør ham om hans drømmebolig, er "mer utsikt" hans første tanke. Angående hva som viktig i et hjem, svarer han: "Atmosfæren, beliggenheten, noe som treffer meg uten at jeg helt kan sette fingeren på det. Det praktiske er også viktig, men stilt opp mot hverandre, legger jeg mer vekt på det første." Vi spør hvorfor det er slik, og Hans svarer at det kan ha noe med utsikt og lys å gjøre. Helst ville han hatt utsikt til vann. Han er veldig avhengig av gode solforhold og mener at vår magefølelse (intuisjon) ofte blir litt borte i alt det vi mennesker "må", at vi blir påvirket utenfra, slik at vi ikke greier å kjenne ordentlig etter hva vi egentlig vil, hva som er bra for oss. Dette kan tolkes som at hjemmets omgivelser altså kan ha vel så mye å si for folks trivsel som funksjonalitet.

Hans refererer til noe udefinerbart, følelser, intuisjon og emosjoner. For Hans var det lys og luft, for andre kan det være noe annet. Jorges (28) kommer fra Portugal, har bodd i Norge i to år. Jorges og Sara er ikke opptatt av lys, men fremhever andre ting når de snakker om boligene sine.

Sara (40) bruker for eksempel store gardiner foran vinduene, og Jorges ønsker seg en lampe i taket i stuen, men synes det er greit at ikke soverommet vender mot øst. Dermed slipper han å bli vekket av solen. Sara mener det bare er vedlikehold med en hage, men når det gjelder utsikt verdsetter hun likevel at verandaen deres vender mot bakgården, slik at de kan se datteren når hun leker der nede. Jorges liker også trærne utenfor vinduene og at oslomarka ikke ligger langt unna, til tross for at han bor sentralt i byen. Det er ikke vanlig i storbyene i Portugal, sier Jorges. Bygget han bor i har en bakgård, men selv om været sist sommer generelt ikke har fristet til å oppholde seg ute noe særlig, er mer av grunnen til at han ikke har oppholdt seg der at det er skyggefullt der om ettermiddagen. Selv om han liker trærne utenfor

stuevinduet sitt, synes han det er for mye trær og for lukket i bakgården. Dessuten, forteller han, er det flere parker i nærheten som fungerer som alternativer.

Vi ser imidlertid videre at atmosfære, lys og romfølelse går igjen som verdier blant informantene, også blant dem som svarte på spørreskjemaet på Lillestrøm og i Japan, noe vi ser nærmere på i kapittel 8. I Japan nevnte respondentene også privatliv som en viktig verdi i hjemmet. Hos Roar er det nok lys, sier han, men siden nabobygget står rett utenfor de store vinduene, så han mener altså at det ikke blir noe særlig utsikt, og dessuten kan man se inn i andres soverom.

Velger veranda

Torkil og Thea som har kjøpt en leilighet i en helt ny blokk, var vel vitende om at fjordutsikten de fikk med på kjøpet ville forsvinne idet naboblokken ble ferdig. Det er den nå, og de sier likevel at de ikke hadde klart å forestille seg hvor annerledes det faktisk ble å miste utsynet de hadde. Thea sier at drømmeleiligheten har dybde i utsikten.

Jan (49) har mye glede av sin balkong. Han verdsetter de grønne arealene i området rundt og at leiligheten ikke ligger rett ved trikke- eller togskinner. Nadia har plantet trær og busker for å isolere mot støy fra veien, og hun merker slik ingen støy. Jon (29) og Anna (30) som bor i enebolig, synes derimot det er praktisk med en togstasjon i nærheten. Kort avstand til kollektivtransport er viktig for mange av våre informanter.

Liv (56) er også en av dem som er glad i balkongen sin. Hun fikk heldigvis det da hun kjøpte sin nåværende bolig. Siden hun kommer utenbys fra, så hun det som en selvfølge at en balkong skulle være del av boligen. Ellers ville det vært et sjokk for henne å ikke ha muligheten til å være ute, sier hun. Hun er vant til å ha utsikt til sjøen. Jan kunne imidlertid ønske at verandaen hans ikke lå i første etasje, rett over boligblokkens inngang og heller ikke så nært utearealet, ettersom fotballer kan havne der. Det gjør at han ikke kan pynte den noe videre.

Det ser ut til at våre informanter ønsker seg et nærmiljø med kollektivtrafikk, butikker og forskjellige slags beboere. Grøntarealer rundt boligen er ønsket til både å se ut på og ha tilgang til, mens balkong eller veranda er den private uteplassen som mange

verdsetter høyt. Lys og romfølelse er høyt prioritert for mange, om ikke alle, mens ønske om et privat, støyfritt og trygt uteområde både for barn og voksne, virker som et felles ideal.

Kapittel 7 Nåtidens utfordringer

Er hjem for oss et hjem for deg?

I kapittelet "Forskjell på folk, forskjell på hjem" tar Rolness for seg ulike sosiale og kulturelle preferanser sett i et historisk perspektiv. Med støtte i Bourdieu sier han at: "Bourdieu [viser] at estetiske preferanser og forbruksvarer ikke handler om 'smak og behag', men har sitt utspring i levekårsforskjeller. Gruppene med lavest inntekt og utdannelse lærer å like det de har råd til. De får smak for det nødvendige" (Rolness, 1995:163).

Norge har vært gjennom en voldsom utvikling de siste førti årene. Landet regnes å være ett av verdens rikeste, og Norge er i tetsjiktet når det gjelder teknologisk utvikling – og å ta denne i bruk. Bare de siste 10-15 årene har så å si alle fått tilgang til: flere tv- og radiokanaler, mobiltelefon, internett, bærbare pc-er, mp3-spillere, billigere flybilletter og billigere klær. Vi reiser mer, vi spiser mer, vi forbruker mer, vi lever lenger, flere blir overvektige, men mange lever også sunnere, vi jobber mer, men vi er også ofte sykmeldte, og vi drikker mer alkohol. Kort oppsummert: Norge er blitt et land som er rikere, ja vel, men gjelder det alle? Har vi ikke også fått større kontraster i Norge nå, enn for bare noen tiår siden? Snakker vi ikke her om større forskjeller, et økende classeskille, og på hvilke måter gjenspeiler dette seg i hvordan folk her i landet bor?

Boligmassen i Oslo er en mangeartet sak. Hovedstadens borgere bor i gamle eller nye, store eller små: leiligheter, hybler, rekkehus, eneboliger, firemannsboliger og kollektiv. Ei heller skal glemmes hjemløse – de som er uten fast bopel, men som likevel også bor, i hvert fall må de finne et sted å sove. Vi har også beboere i trygdeboliger eller sykehjem, og pendlere.

Oslofolk flytter ofte og bor alene i lange perioder, noen hele livet. De som har levd en stund kan ta oss tilbake til en tid da man måtte vente i kø, opptil flere år, for å få kjøpe egen bolig. Nå opplever mange unge som vil inn på boligmarkedet i Oslo at de

enten må ha økonomisk hjelp fra foreldre, flytte sammen med kjæresten (kanskje lenge før de egentlig hadde tenkt å bli samboere), eller bli "evige" leietakere, i et trangt og dyrt marked, i det minste så lenge de ikke har råd til å kjøpe. Vi har i denne undersøkelsen, med ett unntak, bare snakket med folk som enten er i jobb eller studerer. Det vil si, mennesker som "deltar" i samfunnet, og som mer eller mindre bor der de ønsker.

To av informantene er leiere av leilighet ved hjelp av kommunal støtte. Det vil si, de leier på det private markedet, og ikke en kommunal bolig som det fins over 10.000 av i Oslo. Hva sier disse om sin bolig, ønsker for fremtiden og så videre?

Den ene, Jan (49), som ble presentert i kapittel 3, bor alene i en leilighet på ca. 50 m², og sier han "ønsker å kjøpe når han får mulighet". Jan har vært syk og er nå uføretrygdet. Han har ikke mye å utsette på leiligheten, selv om han sier at han har søkt om å få flytte noen etasjer opp fordi det der er oppusset. Han sier at han kan tenke seg å komme seg litt opp fra første etasje der han nå bor. Boligblokka er fra femtitallet, og leiligheten bærer preg av at den ikke har vært pusset opp på en god stund. Jan påpeker at gammelt interiør med tekstiltapet, er negativt for rengjøring og at det påvirker inneklima. Ventilasjonsanlegget fungerer ikke. Likevel sier Jan at han trives her og at "det er det beste stedet han har hatt". Han synes at beliggenheten er bra, og han gir uttrykk for at han setter pris på grøntområdet rundt ham. Dessuten synes han det er godt med plass å bevege seg på i leiligheten, noe som altså føltes bra da han var syk og tilbrakte mye tid innendørs.

Den andre informanten som leier kommunal leilighet er Sara (40). Hun ville også foretrukket å eie boligen sin, dersom det hadde vært mulig. Dette er altså en familie på to voksne og fire barn, fra 7-20 år. Foreldrene har utenlandsk opprinnelse, og familien får bostøtte grunnet astma og allergiplager hos mor og et av barna. Leiligheten er romslig, med 110 m², og gården er relativt ny, fra 1985, men familien har måttet bruke en del penger til oppussing og rehabilitering, som de har bekostet selv, i følge Sara. Familien trives i leiligheten, men Sara føler det er belastende ikke å eie. De har spurt Oslo Kommune flere ganger om å få kjøpe, men har fått avslag. Dersom de velger å flytte, tror Sara at leiligheten straks ville blitt solgt til markedspris. Dette opplever hun som svært urettferdig, all den tid de har lagt ned både penger og

arbeid i oppussing etter at forrige beboer hadde unnlatt å gjøre rent – noe som førte til insekter i kjøkkenet, samt at denne regelrett ødela noe av inventaret. Fortsatt fins slag- og sparkemerker på innvendige dører i leiligheten. De har søkt om å få disse skiftet ut, men så langt ikke lykkes med det. Familien ser seg ikke økonomisk i stand til å skifte ut dørene nå.

Det ene barnets (og morens) astmaplager er drastisk bedret etter at de flyttet til denne leiligheten, og familien sier seg fornøyd med det. Barna er også knyttet til området, og de ønsker ikke å flytte fra dette strøket. For denne familien ser det ut til å være svært viktig at familien har mulighet til å bo sammen, selv om de største barna begynner å bli voksne. De tre døtrene på 7, 15 og 18, deler rom, og moren mener det er svært vellykket. Sønnen på 20, har eget rom, nemlig det som ligger innenfor kjøkkenet. Sara forteller at hun er fornøyd med familiens bolig, hun føler seg trygg der. Hun har ingen spesielle kommentarer eller ønsker, utover nettopp det å kunne eie sin egen fireroms leilighet. Vi spurte om hun for eksempel ville hatt hage, men Sara ønsker seg ikke det. Hun holder fast ved at et større kjøkken hadde vært å foretrekke, og at soverommet innenfor kjøkkenet er en dårlig løsning for dem.

Både Jan og Sara kan sies å ha begrensede økonomiske midler og relativt liten innflytelse på hvordan de bor. Likevel (eller kanskje nettopp derfor) synes det ikke som om de har store ønsker eller forventninger i forhold til det å bo. De gir altså uttrykk for at til tross for enkelte mangler ved boligene sine, er de fornøyd og vektlegger det de synes er positivt, fremfor å irritere seg over det de ikke synes er så bra.

Hva med folk som eier selv? Hva slags ønsker har de?

Anna og Jon (30 og 29), bor i en eldre, modernisert enebolig i en forstad til Oslo. De har bodd her i fire år, men har planer om å flytte innen ett år. Anna og Jon sier målet deres er å få et bedre sted å bo. De er tydelige på at dette huset kun er å anse som et midlertidig stoppested. Dette begrunner de med at de synes huset er for lite, det er ca. 90 m². Dersom de skulle bo lenger i boligen, ville de prioritert å oppgradere den. Blant annet er de ikke fornøyd med badet, de beskriver det som upraktisk og gammelt. Paret sier at boligen har potensial, men at de selv ikke vil ta på seg

omkostningen å pusse opp og risikere ikke å "få igjen for det" ved et eventuelt salg. I tillegg synes de at oppussing er tidkrevende. Anna og Jon har selv pusset opp entreen og kjøkkenet, og sier seg fornøyde med det. De har lagt vekt på detaljer som håndtak og knotter på kjøkkenet, og er opptatte av at det skal være praktisk og lett å bruke.

Dette er parets første bolig etter studenttilværelsen, og de var bevisste på at de ønsket å eie. "Når man eier har man kontroll over hva pengene går til", sier de. De valgte denne boligen på grunn av pris og kort avstand til togstasjon. Anna og Jon er fornøyde, og mener at de har høynet sin boligstandard i forhold til da de var studenter.

De mener at deres nåværende bolig ikke egner seg for en familie på grunn av plassen. Anna og Jon har en lang liste over hvordan de kunne tenke seg sin drømmebolig, blant annet ønsker de hjørnebadekar og SPA, spiseplass til 12 gjester, stort kontor og bibliotek. De sier imidlertid at de ikke ønsker seg svømmebasseng, fordi det ville være for mye å holde ved like. Dessuten mener de det virker snobbete.

En annen informant med god plass er Hanna (37), som lever med samboer og ett barn (pluss ett på vei), i en firemannsbolig i et hagebystrøk i Oslo. Dette er parets første felles bolig, og Hanna forteller om mange kompromisser i forhold til det å skulle etablere et felles hjem. De hadde med seg en del møbler og inventar fra hvert sitt hold. Ingen av dem har fått det helt som de ville, for eksempel med tanke på plassering av møbler og valg av soverom. Leiligheten har tre soverom, fordelt over tre plan. Samboeren vil de skal bruke soverommet oppe, barnet bruker det på midtplanet, mens Hanna gjerne vil sove nede, fordi hun er gravid og dette soverommet har et bad rett ved. Men Hanna er også allergisk, og dette soverommet er ikke så utsatt for støv og bjørkepollen som det i den øverste etasjen er.

Paret har brukt mye tid på å komme til en enighet om hvordan de skal organisere hjemmet sitt, og er fortsatt ikke helt i mål, men Hanna er fornøyd med boligen sin, på det estetiske planet. Hun sier likevel at den har kronglete løsninger. Blant annet er det kaldt der, som følger av at boligen er "åpen" fra kjeller og opp i loftsetasjen. Det er mye trapper, og hun synes det er upraktisk med ett soverom på hvert plan. Hanna

legger imidlertid vekt på boligens utseende, omgivelsene rundt og utsikt. Under hele intervjuet vender hun stadig tilbake til at det er viktig med det estetiske, men at hun samtidig er misfornøyd med en del av de praktiske løsningene. I tillegg til dette, er Hanna også klar over at hun og samboeren har mange motstridende meninger om boligen. De er ikke enige i hvordan de egentlig vil ha det.

Hannas drømmebolig er et hus med ”mye luft og store vinduer, at man kan få naturen inn i huset. Gjerne moderne arkitektur med nivåforskjeller og høyde under taket”. Hun gjentar flere ganger under intervjuet ønsket om ro og balanse, Hanna ønsker seg mindre rot, og mer ro.

Hva som gjør en god bolig til et godt hjem for Jan, Sara, Anna, Jon og Hanna er ikke entydig. De to første sier begge at de ønsker å eie sin egen bolig. Anna og Jon, og også Hanna, som eier, har mange flere ønsker og kanskje også krav knyttet til det å bo. For dem er det kanskje mer en ”selvfølge” å eie – og kanskje blir det også en selvfølge at først når man eier, øker kravene og forventningene til det å bo.

Klima for husarbeid?

”Emma Ruud stod opp hver dag klokka halv seks, satte på kaffen og gikk straks i gang med å vaske gulvet i kjøkkenet og entreen. [...] hun var ikke alene om å sørge for god hygiene tross krigens mangel på varmt vann” (Ibid: 128). I kapitlet ”Kampen mot støvet” forteller Rolness om den gradvise moderniseringen av norske hjem (fra 1930-årene og funksjonalismens inntog) og utover i krigs- og etterkrigsårene. Husmoren og hennes idealer stod på mange måter sterkt i ”gjenreisningen av landet”, og selv om mange fortsatt hadde svært varierende boligstandard (i alle fall til utpå femtitallet), var det ikke noe å si på de hygieniske forholdene hjemme hos folk. Etter hvert ble også de tekniske hjelpemidlene enhver husmors beste venner. Tenk bare på støvsugere, vaskemaskiner og andre husholdningsapparater som gjorde husarbeidet og hverdagen ”enklere” for de mange hjemmевærende kvinner. Og i følge Rolness, som også tar for seg filmen ”Støv på hjernen” fra 1959, lå det stor prestisje i å holde hjemmene sine så pertentlige, rene og skinnende som mulig. Selv om mødrene var hjemme om dagen, måtte barna vær så god holde seg utendørs for å leke. Barnas skitne sko og bukser var ikke et ønsket innslag i en god husmors plettfrie stue.

Slik er det ikke lenger. Kvinnene er ute i jobb, i stedet for å drive ubetalt arbeid i hjemmet. I følge en undersøkelse omtalt i *Aften* 23.11.07, er nordmenn blant de som gjør minst husarbeid i verden.

Når det gjelder våre informanter, har vi ikke spurt direkte om folks rengjøringspraksis. Å snakke med folk om deres rutiner for hygiene i hjemmet kan anses som noe som er nokså privat. Det vi imidlertid har uttrykt ønske om å få vite, er hvorvidt informantene synes boligen er lett å rengjøre. Vi spør også informantene om inneklimaet i boligene. Dette er et tema som flere er opptatt av. De fleste av oss er på vakt mot fuktskader, sopp, råte og dårlig ventilasjon. Men setter folk dårlig inneklima i sammenheng med rengjøringsrutiner? Inneklima må jo kunne sies å være forbundet med rengjøring (eller eventuelt mangel på denne), men de fleste informantene forbinder altså spørsmål om inneklima med oppvarming, fukt og ventilasjon. Og som vi har vært inne på tidligere, er det slik at mange ønsker seg vindu på badet, slik at det blir lettere å lufte ut damp. I tillegg snakker informantene om rengjøring mer konkret i forhold til praktiske ting, slik som:

- Emilie synes flisene på badet er vanskelige å vaske, det blir aldri rent mellom dem, sier hun. Og glassveggen bak komfyren er vanskelig å rengjøre, den er alltid fettete.
- Anna og Jon synes veggmontert toalett ville vært praktisk med hensyn til rengjøring. De har fått montert en vifte og en luke på badet, men i stuen synes de det kan bli litt tett fordi de der ikke kan åpne noen vinduer for å lufte.
- Karianne, småbarnsmor i trettittallsleilighet, synes blanke flater – ikke matte, gjør det enklere å holde det rent. Hun er også opptatt av innredning i denne forbindelse. Hun velger å ha mye åpen gulvplass i den "enkelt innredete" leiligheten. Karianne er også av dem som ikke har vindu eller vifte på toalett og på bad. Det betyr at damp luftes ut via hennes og mannens soverom. Karianne tenker også praktisk i forhold til romstørrelse når det gjelder rengjøring. Hun mener at soverom og bad ikke trenger å være så store, og sier dessuten at bad må vaskes ofte.
- Hos Nadia, i enebolig fra 2002, er huset "altfor godt isolert". Det gjør at det blir fort fuktig og hun og familien må lufte hver dag, de kan heller ikke fyre i peisen.

Nadia er ellers opptatt av at det skal være "lyst, varmt og mulig å gjøre rent fort og greit, det skal ikke være et ork". Hun liker også at det er åpent, med store flater og ikke så mange dører.

- Tim og Bente bor på 34 m², og beskriver leiligheten som liten, praktisk og lett å rengjøre. De har ikke vindu verken på kjøkken eller bad, men er likevel fornøyde med inneklimaet. De har sentralfyring, og kjøkkenet har ventilasjon.
- Jan har gammel tekstiltapet i sin leilighet, noe han synes bidrar til et dårligere inneklima. Han sier det gjør leiligheten vanskeligere å rengjøre og synes at han ikke har så frisk luft i stuen.
- Sara og hennes familie har fått sin leilighet nettopp på grunn av astmaplager – der er det viktig med godt renhold.
- Hanna har vaskehjelp. Likevel er det for henne viktig (og vanskelig) å holde boligen ryddig. Hun er opptatt av dette med miljøvennlige/allergivennlige materialer når hun snakker om drømmehjem og universell utforming.
- Tea og Torkil (29 og 34), som bor i en helt ny leilighet, synes det var deilig å flytte inn i noe som var helt nytt, hvor det er "ingen gammel skitt å vaske".

Kort oppsummert kan vi kanskje si at rengjøring ikke har vært det folk har vært mest opptatt av å snakke om. Kanskje taler det for seg at den eneste som overhodet nevnte vindusvask i vår undersøkelse, var Wenche, som i tillegg også er vår eldste informant.

Forandring frister

I det første kapitlet av *Med smak skal hjemmet bygges* skriver Rolness om nordmenns trang til å pusse opp. Han gjør seg mange betraktninger om hvorfor vi holder på slik, og tenker at noe av grunnen kan være at vi i Norge har fått mer fritid, og "med økt fritid blir Ola Nordmann rastløs; det går da ikke an å drive dank eller å sitte med hendene i fanget?" (Ibid:15) Rolness er også inne på dette med at oppussingsarbeid ofte er et "felles prosjekt". Mann og kvinne får mulighet til å gjøre noe sammen. I boken fulgte han et par i Drammen som til stadighet fornyet sin bolig, og de bekreftet nettopp det. Hun kom ofte med forslag, han tenkte gjennom dette i noen dager, og når de var blitt

enige om hva de skal gjøre, satte de i gang. Marianne Gullestad kaller dette et "kjærlighetsprosjekt" mellom ektefeller eller samboere. Man viser sin kjærlighet ved å gjøre noe for hverandre – sammen. (Ibid:16)

Vi har snakket med en annen "ekspert" på området oppussing og rydding, Hilde Hummelvoll, blant annet kjent fra NRK-seriene "Forandring fryder" og "Kaoskontroll". I den førstnevnte går konseptet ut på at naboer, med assistanse av håndverker, interiørkonsulent og programleder, pusser opp et rom i hverandres boliger i løpet av en helg. Og i "Kaoskontroll" gikk det ut på å rydde opp, sortere og kaste hjemme hos mennesker, som av ulike grunner hadde latt samlinger av ymse slag vokse seg litt vel store.

Hummelvoll har gjort seg flere tanker om temaene oppussing og interiør. "Veldig mange føler lykke ved å sette spor etter seg", er hennes svar på spørsmålet om "hvorfor vi pusser opp". Hun mener dette kanskje kan knyttes til opplevelser fra barndommen, når vi kom hjem fra skolen med noe vi hadde laget på sløyden eller i håndarbeidstimene, og stolt viste frem: "se her!" Disse erfaringene bringer vi med oss inn i voksenlivet, og når vi finner ut at vi kan få til ting med ganske enkle midler, et malingsstrøk eller litt spikring, er det mange av oss som fortsetter med å si "se her, se hva jeg har laget!". I tillegg blir vi jo påvirket av hverandre. Hvis naboen får eller gjør noe nytt, vil vi også det. Hilde Hummelvoll synes spesielt menn er tøffe når det gjelder å sette i gang med prosjekter de egentlig ikke har så stor erfaring med, og hun tror også det er veldig godt for mange å få brukt hendene sine.

Vi spurte hva Hummelvoll oppfatter er det aller viktigste for folk når det gjelder oppussing. "Farger", kommer det umiddelbart. Da "Forandring fryder"-serien startet, mot slutten av nittitallet, hadde det i en årrekke vært en tendens til mørke, litt sterke farger i folks hjem, men nå gikk mange mann av huse for "kaffe latte" – malingsfargen. Det skulle være lysere, roligere, og en mer minimalistisk stil. Hilde Hummelvoll mener også at nødvendigheten av skap er sterkt undervurdert i utviklingen av boliger. Mange har altfor lite skaplass. (Noe som også går igjen hos en del av våre informanter, og respondentene fra spørreskjemaet.) Hilde Hummelvoll kommer til slutt med noen kjappe tips om det å bo: "Billig oppussing gjør mye for psykisk helse", sier hun først.

Det er ikke så mye som skal til. Et par malingsstrøk, en ny bokhylle, en stol eller en lampe er gøy. "Vegger skal ikke angripe og sofaer bør være rolige. Og ikke glem å spørre deg selv: orker jeg dette om fem år?".

"23 prosent av norske husholdninger pusser opp bolig eller fritidsbolig i år, og i gjennomsnitt koster oppussingen 150.000 kroner", ifølge en årlig undersøkelse fra Sparebankforeningen. Når det gjelder våre informanter, viser det seg at selv om ikke oppussing har vært noe overordnet tema i denne undersøkelsen, så har likevel de aller fleste foretatt en eller flere fornyelser, justeringer eller forandringer ved sin bolig etter at de flyttet inn.

- Anna og Jon pusset opp kjøkkenet og entreen, de var særlig fornøyde med valg av knotter og håndtak på det nye kjøkkenet.
- Hos Hanna ble alt malt lyst – der var det mørke, sterke "nittitallsfarger" da de flyttet inn. Hanna sier at hun spesielt er fornøyd med taket i stuen, det ble lagt nytt panel og hvitmalt. De rommene hun er minst fornøyd med, badet i første etasje og kjelleren, er også den delen av boligen som ikke er blitt pusset opp.
- Karianne forandret fargen på soverommet fra blått til hvitt, fordi hun synes det var bedre å våkne opp hver morgen til en lys, nøytral farge.
- Tim og Bente pusset opp badet og kjøkkenet selv, noe som gjør at de trives bedre enn før.
- Hos Thea og Torkil, som flyttet inn i helt ny leilighet i 2007, er det ingen oppussingsbehov, men likevel sier Torkil at dersom de skulle pusset opp nå, kunne han tenkt seg å ta for seg badet, for å gjøre det litt mindre "offentlig", som han kaller det. Han mener at badet har en lite personlig stil, at det kunne ha fått et litt mer individuelt preg med litt oppussing.
- Roar, i leilighet fra 1899, syntes badet var "kjempeklønete" før, pusset opp og fikk plass til vaskemaskin. På kjøkkenet flyttet han en dør, og fikk plass til oppvaskmaskin.
- For Gerd som er blind, er farger også viktige. Hun vil selv velge farger for boligen sin, selv om hun ikke kan se dem.

- Sara pusset opp og fornyet kjøkkenet og flisela entreen, men ønsker seg nye dører.

For mange er det viktig å sette sitt eget preg på boligen. Flere drømmer om å fornye badet, men det ser ut til at det er andre og mindre kostnadskrevenende rom som blir prioritert. Når det gjelder hvorvidt folk ønsker dusj(kabinett) eller badekar, er det forskjellige meninger. Hanna og samboeren mener at karbad er for ressurs- og tidkrevende, mens Wenche mener at et badekar ville vært en trivselskapende faktor. Anna og Jon ønsker seg SPA. Det kan kanskje synes som om badet, når det blir pusset opp, nå skal utgjøre en slags "velværefunksjon", noe som tidligere kanskje ikke var så vanlig.

Kapittel 8 Universell utforming

”Har du hørt om universell utforming?”

Dette var et av spørsmålene vi stilte de besøkende på ”Bygg Reis deg-messen” gjennom spørreskjemaet vårt. Som nevnt svarte 102 personer på spørreskjemaet, hvorav 31 var kvinner og 71 var menn. 5 kvinner og 14 menn svarte ”ja”. 26 kvinner og 57 menn svarte ”nei”. Vi kan altså si at ca. 16 % av kvinnene og ca. 10 % av mennene hadde hørt om universell utforming. Disse ble igjen delt inn i alderskategorier, og i kategorien 46-60 var det flest menn (5) som hadde hørt om universell utforming, mens ja-svarene fra kvinner fordelte seg mellom de tre ”yngste” kategoriene, 15-25, 26-35, 36-45 (henholdsvis to, to og ett).

Vi fikk 24 svar på spørreskjemaet som vi baserte på vår intervjuguide og sendte til Japan via gruppemedlem Ema Hosoya. Respondentene var fra 22 til 60 år, men flesteparten enten i 30-årene eller i 50-årene. Det var 19 kvinner og 5 menn som svarte. På spørsmål vedrørende begrepet universell utforming, svarte under halvparten at de hadde hørt om det, men flere av dem oppfattet universell utforming som det samme som barrierefri design.

Disse tallene er selvsagt ikke representative, siden vi ikke har et stort antall respondenter og heller ikke har hatt det som et siktemål med undersøkelsen. Tallene sier muligens likevel noe om at det er en viss kjennskap til universell utforming blant folk i Japan, i hvert fall til begrepet ”barrierefri”. Det ligger kanskje implisitt at de som oppsøker en byggesmesse i Norge trolig er spesielt interessert i husbygging og oppussing, og muligens dermed har større grunnlag for å vite hva universell utforming er. Sett ut fra tallene fra Lillestrøm (og spesielt sett i sammenheng med de kvalitative intervjuene) er det ganske få som umiddelbart kjenner dette begrepet, og blant dem som gjør det er kvinner best representert, da spesielt de yngre. Av mennene var det altså flest middelaldrende som hadde hørt om universell utforming.

Noen av respondentene på Lillestrøm spurte oss om betydningen av universell utforming da de fylte ut spørreskjemaet. Men de aller fleste av de vi møtte stilte ingen

spørsmål om dette begrepet, selv om de krysset av for "nei" på skjemaet.

Ønsker og prioriteringer

Vi stilte spørsmålet: "Hva er et hjem for deg?" i spørreskjemaet som ble sendt til Japan. For de yrkesaktive var et hjem et sted å dra tilbake til eller et sted å sove. For de andre respondentene var det et sted å slappe av eller en base i livet. Ved spørsmål om hvilket rom i boligen respondentene foretrakk, svarte flesteparten på byggmessen at det var stuen, mens kjøkkenet kom på andre plass. I Japan svarte 16 respondenter at de trives best i stuen, og fire som bor hos foreldrene sine svarte at de trives best på rommet sitt. Noen av disse respondentene bor hjemme hos foreldrene sine. Det er også vanligere at besteforeldre bor sammen med familiene sine i Japan enn i Norge. Det ser ut til at stuen er et hovedoppholdsrom som betyr mye for mange. Man kan kanskje også spørre seg om kjøkkenet også fungerer som et viktig sosialt møtepunkt i hjemmet, også sett i forhold til at mange informanter, eksempelvis Sara (40) og Jon (30) og Anna (29) nevner dette. Som nevnt ønsker Sara seg et større kjøkken til familien, mens Jon og Anna har lagt mye flid i å pusse opp sitt og er glad i å ha gjester der.

Rommet informantene i Norge var minst fornøyd med er kjøkken og bad. Av ting folk ønsket å forandre i boligen, er ønske om mer plass fremtredende hos kvinnene. Bortsett fra en som ønsket seg mindre, ville folk gjerne åpne opp rom, ha balkong, mer oppbevaringsplass og større bad. Løsninger tilpasset eldre, ble også oppgitt på tross av ung alder, lys i trappen, heis og alt på ett plan er eksempler. Blant mennene var universelt utformete løsninger mest fremtredende blant dem mellom 46 og 76, mens større boareal var den klare vinner blant dem som var yngre enn dette. Ønske om større rom gjaldt mest bad og kjøkken, det var gjennomgående for begge kjønn. Ønske om vaskerom ble nevnt av flere av kvinnene.

Også blant folk i Japan var lys og plass det viktigste, i tillegg ble god sikkerhet, lite støy og ivaretatt privatliv nevnt når de fikk spørsmål om hva som var bedre eller eventuelt verre i boligen deres, sammenliknet med den forrige.

De fleste svarene på spørsmålet "Når du kjøper et hus eller en leilighet, hva vil du legge vekt på?" var lokalisering, sollys og bomiljø oftest hos folk i Japan. For folk i Norge kom "praktisk og moderne innredet" på likt nivå med "lys, romfølelse og atmosfære".

Holdninger

På spørsmål om det er en motsetning mellom stilig design og god funksjonalitet, svarte de fleste japanske respondentene at det er avhengig av arkitektene og designerne. En av dem jobber i byggebransjen og skrev at mange designere eller arkitekter ikke skjønner funksjonalitet. Man kan kanskje forstå utsagnet dit hen at han mener estetikk er viktigere enn funksjonalitet for disse yrkesgruppene.

Vi spurte deretter: Vil du bo i en universelt utformet bolig? Svarene var følgende (oversatt av Ema Hosoya):

- Ja, fordi hjem er basen i livet og jeg tror at en base må være behagelig, praktisk og stabil. (31 år, kvinne, bor hjemme hos foreldrene sine)
- Ja. Man blir eldre og vet aldri når man blir bevegelseshemmet eller om man blir det. For de gamle og de bevegelseshemmete er terskler problematiske selv om de ikke er så høye. Det samme gjelder for barnefamilier. (31 år, kvinne, bor hjemme hos foreldrene sine)
- Jeg vil gjerne bo slik dersom jeg kjøper en egen bolig, fordi jeg tror at jeg kan leve trygt der resten av livet. (29 år, kvinne, bor sammen med ektemann)
- Ja, nå er foreldrene mine blitt eldre og de sier det er hardt/slitsomt å gå opp trapper. Selv om jeg ikke har noe problem nå, synes jeg at det er bedre å bo i en bolig som egner seg for flest mulig. (31 år, kvinne, bor hjemme hos foreldrene sine)
- Jeg vil gjerne bo i sånn bolig i fremtiden, med tanke på alderdommen. Min tankegang ble forandret etter at jeg fikk barn, da innså jeg mange ulemper som jeg ikke hadde lagt merke til før. Jeg synes at vi bør være bevisste på universell utforming, og akseptere det. (30 år, kvinne, barnefamilie)
- Ja, siden jeg jobber på byggetomt, legger jeg mer vekt på funksjonalitet enn design. (29 år, mann, bor med vennen sin)

- Ja, jeg blir eldre etter hvert, og jeg kan tenke meg at ulike ting blir vanskeligere fysisk. (59 år, kvinne, bor sammen med ektemann)
- Hvis det er virkelig er levelig å bo i en sånn bolig, har jeg lyst til det med tanke på fremtiden. (29 år, kvinne, med 3 barn)

Universell utfordring – en dypere gjennomgang

Det var få informanter som visste hva universell utforming er, eller som hadde noen spesiell interesse av temaet. Det er likevel en del som klarer å gjette seg til at det er noe som skal gjelde for alle. Noen sier rett ut: "jeg vet ikke", andre, for eksempel Wenche (68) tror det betyr at alle skal ha det helt likt hjemme, andre igjen hevder at det skal være utforming som er spesielt tilpasset rullestolbrukere. De fleste av de unge og førlige er mer bevisst dette hvis de har eller planlegger barn, har eldre eller andre med funksjonsnedsettelse i familien.

Det som går igjen som en generell innstilling, uavhengig av informantenes funksjonsevner, er at folk først planlegger å flytte idet de går over i en ny livsfase eller får økonomisk grunnlag for å komme nærmere boligdrømmen sin. Selv de som har dette grunnlaget, tenker slik. Dermed er mange heller ikke innstilt på at nåværende bolig skal være tilpasset en eventuelt nedsatt funksjonsevne, før de selv får et reelt behov for det. Dette gjenspeiler seg også blant de av informantene som har barn. De deler gjerne bofasene inn etter barnas alder.

Sikkerhet og særpreg – om unges prioriteringer

Line (35) har altså en treåring og mener hun fint kan bo i en bygård sentralt vest i Oslo mens barnet er lite, men når det begynner på skolen, tenker hun å bosette seg et sted hvor for eksempel skoleveien er tryggere. Det vil eventuelt bli en bofase som hun vil skal vare en stund, derfor vil hun også ta seg god tid til å finne ut hvilke behov de får overfor neste bolig før hun flytter neste gang.

"Unge folk som vil ha et arkitekttegnet hus vil gjerne ha et "sprekt" hus med halvetasjer og åpent ned og ut og så videre. Universell utforming legger litt hindringer for krumspring," sier informantene som studerer på en arkitektthøgskole og jobber på et

arkitektkontor. I følge henne er det imidlertid et emne som "in", på linje med miljøvennlighet i arkitektbransjen.

Gravide Hanna (37) synes det er et kvalitetsstempel i seg selv hvis en bolig er universelt utformet. Hun mener likevel det er like viktig med en bolig som er miljøvennlig og forenkler mulighetene til å kildesortere, bruke lite vann og så videre. Line synes inngangspartiet og trappeoppgangen i bygget sitt er pent oppusset, men er mer opptatt av at de er for trange og utrygge utformet for barnevogner og barn (se kapittel 10). Nærhet til søppelsortering vektlegger både Hanna og Line, som gjerne ønsker seg mulighet for kildesortering på boligens uteområde i tillegg.

Emilie (27) som bor i den ombygde fabrikkbygningen, sier altså at det er: "paradoksalt at hjemmet vårt har vunnet en pris, men kun passer for en liten kategori mennesker". Leiligheten har, som omtalt i kapittel 4, en vindeltrapp mellom etasjene, i et uisolert trapperom, og det er også stor nivåforskjell ved utgang til terrasse/balkong. Hun mener selv at hunder, barn og eldre ville få problemer med dette, både i forhold til kulde og forsering av den åpne og spiralformete konstruksjonen. I tillegg er inneklimate til tider også et problem i denne leiligheten. Ved bruk av ventilasjon på kjøkken eller bad, lukter det røyk inne i leiligheten. (Det siver inn fra naboen.) Dette er på grunn av en feil, sier Emilie. Hun vet ikke mer om hvorfor det er slik. Problemet er kanskje også spesielt merkelig ettersom dette faktisk er et forholdsvis nytt bygg.

Man kan hevde at mye av grunnen til at denne informanten valgte boligen var måten leiligheten er delt ved hjelp av trappen, noe som ga romfølelse, og at trappens utseende ga stedet et positivt særpreg. Det har kanskje også vært en trend å gjøre om gamle næringsbygg til boliger. Dette kommer i så fall i en viss konflikt med universell utformings mål om boliger på ett plan.

Estetikk og bokvaliteter

Både Lisbeth (48) som er svaksynt og Gerd (52) som er blind, mener at universell utforming for deres anliggende først og fremst betyr god plass. Hanna, som også har allergier, mener det betyr mest mulige praktiske løsninger og godt inneklimate. Flere av personene vi intervjuet ønsker at deres egen bolig ikke skal være helt lik andre, at

nabolag skal ha særpreg. Dette gjelder både i forhold til universelt utformete boliger og "vanlige" boliger. Blant informantene med funksjonsnedsettelse veier behovet for frihet til å velge et "vanlig" og personlig hjem tungt, satt opp mot ønsket om å ha en tilrettelagt bolig og tilgang på hjelp.

Lisbeth foreslår at lamper med sensor, som kan slå seg på og av alt etter om det er noen i rommet, kan være et forslag til universell utforming. Det samme gjelder en enkelt håndterbar måte å regulere eller planlegge varmebruk. Det ville være noe alle kunne ha glede av, ikke bare mennesker med synshemning. Hun synes også at universell utforming er en viktig tanke i forhold til barnefamilier og sier det er "for ille å flytte fordi en får barn". Lisbeth sier det bør være et valg, ikke bare en løsning. Hun også det lave rekkverket på verandaen hennes er upraktisk i forhold til sikkerhet for barn.

Lisbeth ønsker seg også mer skaplass, ettersom det er et stort område under taket som ikke utnyttes. Dette ser vi også kan være en fordel angående rengjøring og inneklima og dermed en løsning som kan gagne mange. Dessuten synes hun det er viktig at materialer er av god kvalitet, ettersom hun har redusert mulighet til å få gjort små monterings- og reparasjonsjobber selv.

De to informantene med synshemning vi har snakket med er opptatte av at kravet om universell utforming ikke må gå ut over estetikken. Hjemmet skal være pent, uansett om de kan se det eller ikke, sies det. Gerd gjentar dette ofte både direkte og indirekte. Hun forteller med et smil om munnen at håndverkerne som pusset opp hjemme hos henne syntes hun var den strengeste oppdragsgiveren de hadde vært borti. Da de hadde skaffet feil farge på flisene, måtte de rette det opp igjen. Hun ville ha det blått og hvitt på badet, og det var viktig både i forhold til at hun så det for seg i hodet, så vel som at hun vil ha det pent når hun får gjester. Gerd vil også pusse opp det mørkerøde toalettet til en lysere farge. Det at hun ikke kan se fargen på veggene, er av liten betydning. "Jeg vet jo at den er der," sier hun.

Gerd stiller seg imidlertid negativ til å ha støttehåndtak på badet og ledelinjer, når hun ikke trenger det. Det første vil hun heller få skrudd opp hvis det skulle bli aktuelt. Et eldre par bodde i leiligheten hennes før henne, og de håndtakene som var satt opp,

for eksempel på toalettet, fjernet hun. Ledelinjer sier Lisbeth også at man ikke trenger i hjemmet, som man kjenner godt. Det Gerd imidlertid savner er hjelp til å komme seg til trening, altså tilgjengelighet i det offentlige rom.

Borte dårlig, men hjemme bedre?

Tilgjengelighet i det offentlige rom mener også rullestolbrukerne Liv (56) og Hans (55) er det viktigste for dem. Liv har satt seg fast i dører på T-banen, Hans har hatt ubehagelig opplevelser i forhold til hvor han har blitt plassert med rullestolen på tog. Han sier dessuten at han kun kommer seg inn på ett utested der han bor og av gågatens 34 butikker, er kun tre eller fire tilgjengelige for ham. Begge informantene mener det er uproblematisk å tilpasse sine egne hjem, i forhold til det å skulle bevege seg rundt i det offentlige rom.

Samtidig vil heller ikke informantene alltid tilpasse sine hjem etter egne behov, selv om de kan. Ikke bare Gerd som er blind, men også Liv som bruker rullestol, har vært negative til rekkverk på veggene i boligen sin. Da Liv fikk hjerneslag, orket hun ikke å se på slike håndtak på veggene. Det ville være en for sterk påminnelse om hennes handikap, synes hun. Derfor brukte Liv heller møblene i leiligheten til å støtte seg til, enda hun innrømmer at hun slik har tatt en del risiko. Hun har ikke ønsket en leilighet og et liv hvor alt er tilpasset, men har villet tilpasse seg selv også.

Likevel forteller Liv om problemer med for smale dører og at det skal lite til før en bolig blir ubrukelig. "Man er så vant til å være frisk, at man ikke vet hva man skal se etter når man skal kjøpe bolig," sier hun. Det hun imidlertid ønsket var en leilighet som var tilpasset, framfor mange hjelpemidler. Hun forteller også om hva hun gikk igjennom etter skaden. "Man er ikke opptatt av praktiske ting, vet ikke hva en trenger og har ikke energi til å kontakte dem som kan hjelpe," sier hun. Siden hun bor alene, vil hun klare alt selv. Dermed ønsker hun ikke å være avhengig av heis, ettersom den kan stoppe. Samtidig har det at hun bodde på et sted med trapper da hun ble syk, gjort at hun føler seg trygg i trapper nå, mener hun. Hun har vært stå på å trene mye, og kan muligens av den grunn nå bevege seg uten rullestol inne.

Da Liv flyttet dit hun bor nå, så hun etter en terskelfri leilighet med åpne løsninger og lett framkommelighet til rommene. Det er ingen trapper utenfor blokken og hun bor altså i første etasje. Hans sier det ikke skulle vært lov å bygge boliger uten livsløpsstandard. Han drømmer blant annet om en større garasje med egen inngang til huset. Selv har han i likhet med Gerd tilpasset boligen sin etter eget ønske. Hans har imidlertid bare gjort det som har vært absolutt nødvendig for å klare seg selv, som han sier. Hans har fått bygget en rampe som går fra terrassen, rundt huset og ned på bakkenivå. Han har også tilpasset utgangen til terrassen slik at den er trinnfri. Badekar har han imidlertid ikke behov for, mener han, og dessuten sier han at det ville ført til "monsterinnretninger" på badet. Ellers har Hans åpnet opp rommene ved å flytte på noen vegger, samt fjernet tersklene. Når vi spør hvordan han synes boliger bør være tilpasset rullestolbrukere, mener han likevel at det ikke er så farlig, "så lenge jeg kommer inn".

Gode og dårlige løsninger

Vi har altså fått mange tilbakemeldinger om hva som er gode og dårlige løsninger ifølge informantene. Jon (29) og Anna (30) er opptatte av at håndtak for eksempel skal være synlige og enkle i bruk. De liker parkett, siden det er enkelt å rengjøre, men vinduene i stuen kan ikke åpnes, noe som skaper tett luft når de har besøk. De anser som nevnt boligen som et midlertidig "stoppested" ettersom den er for liten for dem på sikt, mye på grunn av store areal med skråtak i annen etasje. De synes det er viktig at deres hjem er lyst, romslig, rolig og trygt. Å unngå skarpe kanter mener de er viktig, samt tilgang på en romslig hage, veggmontert toalett som kan rengjøres under, og at alt kan åpnes uten å skumpe borti noe annet. Som småbarnsmor Line, tenker de ikke nå på å bli gamle i forhold til det å bo. Hvis det blir nødvendig, lager de heller løsninger på det de har i dag, mener de, så selv om de nå planlegger å flytte, setter de det å bli boende lenge som et ideal.

Torkil (34) og Thea (29) har tenkt til å bli boende i sin splitter nye leilighet en god stund. Hun vil gjerne bo der lenge, og han begynner også å bli klar for å bo lenge på ett sted. Likevel er ikke boligen deres helt gjennomtenkt med hensyn til fremtidig tilgjengelighet uansett funksjonsevne. De har altså ett rom som har smalere dør og høyere terskel. De synes heller ikke garasjen er særlig praktisk med tanke på at man

må gjennom to dører før man kommer til heisen. Dessuten er inngangen for rullestolbrukere og barnevogn plassert bak huset, og den er kun tilgjengelig for de som eventuelt har nøkkel. Andre må ringe på foran huset, bære vognen eller stolen opp trappen og inn til heisen.

Fra en arkitekts synspunkt kan vår kilde, som både studerer og arbeider med dette fagfeltet, fortelle at det tegnes mye trapper framfor heis fordi disse er mer fleksible som romlig element. Heiser er mer lukket i formen, dyrere og må plasseres på samme sted i hver etasje, sammenliknet med trapper. Hun mener også at brede dører og ramper, samt hensyn til rullestolbrukere generelt, krever mye ekstra plass og at terskler kan være viktige for å innfri universelle utformingskrav om begrenset akustikk. Så mens hun mener heiser må kunne plasseres lenger fra innganger enn trapper, siden det også kun er noen få som er avhengige av dem, synes hun kravet om et byggs enkle lesbarhet og orienteringsmuligheter er lettere å innfri.

Kapittel 9 Historier, holdninger og handlingsvilje?

Fortellinger

I denne delen har vi forsøkt å bringe to perspektiver sammen: fortellinger og hjem. Vi har trukket ut fortellinger om store og fleksible rom, tilpasningsdyktighet og tanker om det å bli eldre.

Mulighetenes løsninger - store og fleksible rom

Et av de syv prinsippene for universell utforming er *fleksibel bruk*. Hvordan kan boliger bli utformet slik at de er mest mulig fleksible i forhold til forskjellige funksjoner? I Lisbeths bolighistorie kommer det tydelig frem hvor viktig det er for henne å ha stor plass. Hennes leilighet fra 1899 er fleksibel, fordi den romslige plassen har gitt mulighet til å bygge inn toalett og utvide badet i senere tid. Videre forteller denne bolighistorien oss at store og fleksible rom er en bokvalitet for mennesker med nedsatt synsevne.

Det er interessant å sammenlikne Lisbeths historie om store og fleksible rom i forhold til dagens nye "minimalboliger". Manum påpeker at det er en tendens i dag at nye boligprosjekter blir bygget med for små rom. Boliger i dag blir bygget ned mot 30 kvadratmeter. "Hvem er det vi bygger boliger for?" spør Manum. Han er særlig kritisk til at boligmarkedet i dag bygger boliger for et begrenset utvalg husholdninger. Vil dagens nye "minimalboliger" passe like godt til mennesker som er svaksynte, med tanke på Lisbeths historie om betydningen av plass? Vi har også hørt historier fra barnefamilier som ønsker seg et ekstra soverom. Hvilke muligheter har de til å tenke fleksibilitet i forhold til boligens utforming? Manums poeng er at de nye boligene ikke er mye fleksible. Mulighetenes løsninger som i Lisbeths leilighet, finner vi ikke i dagens små boliger. Skal det bygges boliger som er universelt utformede i fremtiden, er kanskje fleksibilitet og størrelse på boligen et viktig moment å ta hensyn til.

Tilpasningsdyktighet – et tveegget sverd?

Kanskje er "tilpasningsdyktighet" noe som går igjen når det snakkes om mennesker som bor i kommunale boliger, i alle fall brukes dette begrepet i en undersøkelse om mennesker som bor med barn i den type bolig (bomiljonett.no). Men tilpasningsdyktighet kjennetegner vel også i høy grad andre typer Oslobeboere? Vi har sett i vår undersøkelse at folk klarer seg - og vil gjerne klare seg med det de har, nærmere bestemt den boligen de har. De fleste mennesker har et ønske om og en vilje til å trives – de tilpasser seg.

Når det gjelder Jan og Sara, som er de i vår undersøkelse som bor i kommunale boliger, synes dette å være ganske tydelig. De er mennesker som av forskjellige årsaker ikke eier sin egen bolig. Det var muligens naturlig å anta at nettopp Jan og Sara ville ha "store" boligdrømmer og mange tanker om hvordan de kunne tenke seg å bo, dersom de var i en situasjon til fritt å velge selv. De svarte ikke akkurat sånn. Jan uttrykte ønske om å få flytte litt høyere opp i blokka, til en leilighet som er oppusset og lysere, noe han også fikk i løpet av undersøkelsesperioden. Sara og hennes familie blir nok boende der de er til barna flytter ut, noe hun håper er lenge til. For henne er familieliv og samhold det viktigste av alt. Men at hun ikke har mulighet til å eie sin egen bolig, sier kanskje også noe om hvordan det er å være "ikke-norsk" (men med norske barn) i et samfunn hvor de aller fleste eier boligene sine selv.

Tilpasningsdyktighet handler om hvordan man velger å forholde seg til den virkeligheten man lever i, på de premissene man er gitt. I de hjemmene vi har besøkt, er dette et gjennomgående tema, uavhengig av alder, status eller funksjonsevner. Det å bo handler ikke bare om å ha tak over hodet og et sted man kaller hjemme. Det handler om å leve i en storby, med alle dens utfordringer, med både gode og dårlige løsninger. Innledningsvis sier vi at folk ofte ikke selv velger hvordan de vil ha det, men at vi forholder oss til det vi står overfor når vi eventuelt møter problemer der og da.

Når det gjelder universell utforming og hva det innebærer i forhold til Oslofolks tilpasningsdyktighet, kan det være viktig å tenke på at det ikke er så enkelt å forutse problemer som kanskje kan oppstå langt frem i tid. Det å ta en dag om gangen, kan muligens sies å være en overlevelsestrategi som kanskje spesielt hører livet i

storbyen til. Fordi livet utenfor husets fire vegger er i så stadig forandring, blir hjemmene våre et stødig og stabilt feste i hverdagen.

Våre Oslofolk har i denne undersøkelsen pekt på detaljer som kunne vært gjort annerledes, forbedret og fornyet. De lever likevel med alt dette, i sine hjem, med de forskjelligste løsninger. Som Emilie sier: "sjarm er viktig og det funksjonelle er ikke alltid fint".

Universell utforming skal være noe for alle, og så mange som mulig skal med. Våre informanter har i denne rapporten sagt med så mange slags ord hva som gjør en god bolig til et godt hjem for den enkelte. Det dreier seg altså om tryggheten ved å eie, ha nok garderobeplass eller nok plass til matvarer i et nytt (lite) kjøkken. Det handler om å ha muligheter til å sette fra seg barnevogn i oppgangen, ha vinduskarmer å sette blomster i, utsikt, lys og høyde under taket. Å fikse ting selv i boligen sin, er for mange mennesker viktig ved det å bo, å klare seg selv er kanskje enda viktigere.

Kanskje blir tilpasningsdyktighet en slags mening med dobbelt bunn, eller et tveegget sverd. Det kan kanskje kalles en menneskerett å tilpasse seg boligen slik man selv ønsker, men det at folk har denne viljen, må på den annen side ikke bli en sovepute for myndighetene slik at de som av en eller annen grunn ikke evner å "passe inn" faller utenfor. Universell utforming bør favne også disse, i tillegg til at universell utforming også skal være noe for mennesker som selv ønsker å bestemme hvor skapet skal stå. Heri ligger en universell utfordring.

Hjemme så lenge det går – "forbli i eget hjem"

Wenches bolighistorie er en fortelling om minner og tilhørighet fra en kvinne som har bodd alene i alle år. Hun uttrykker at "det å måtte flytte fra hjemmet sitt vil bli en sorg". Gode naboforhold og strøkets beliggenhet er ofte en faktor for eldre mennesker for at de ikke ønsker å flytte fra hjemmene sine. I Wenches bolighistorie fortelles det om gode naboskap og nærhet til tidligere arbeidsplass som positive faktorer. Marit Ekne Ruud fant ut det samme da hun intervjuet eldre mennesker på Grønland i 1987. Ruud påpekte at gode naboer betydde en trygghet og sikkerhet i hverdagen for de eldre og de som bodde alene. Kort vei til arbeidsplassen, ble også

trukket frem som en positiv faktor i Ruuds materiale, og da spesielt fra de eldre informantene (1987:216).

Å bli boende hjemme gjør at det er mulig å unngå uønskede brudd med livet du har hatt, understreker Siri Ytrehus og Anders B. Fyhn (2006: 61). De mener at løsningen er å motta hjelp hjemme tross sykdom og økte hjelpebehov. På den måten viderefører de eldre sine sosiale kontakter og aktiviteter som oppleves som meningsfulle. Undersøkelser fra mange land viser at det å bli hjemme så lenge som mulig, er det de aller fleste eldre ønsker seg.

Et argument for universelt utformete boliger er at eldre skal få bo hjemme så lenge de ønsker. Fra et samfunnsøkonomisk perspektiv vil det være viktig at boligen er universelt utformet slik at offentlige ikke må fremskaffe spesielle boliger eller sykehjemsplasser for det kraftig økende antall eldre i årene fremover (prosjektskissen fra BE). Ut i fra tankegangen om universelt utformete boliger, må eldre sikres med heis, alt på et plan og lettstelte leiligheter.

Den bolighistorien vi har fått av vår eldste informant, Wenche, handler likevel ikke så mye om heis og alt på et plan, men mer om minner og tilhørighet til hjemmet.

Hjemmets logistikk og teknologi

Vi har i vårt prosjekt, sett på hvilke egenskaper ved boligen, informantene forbinder med bokvalitet. Spesielt har vi sett på planløsning som en avgjørende kvalitet ved en bolig. Vi har sett på hvordan informantene opplever og vurderer boligens deres med hensyn til planløsning og hvordan dette kan påvirke trivsel. Historiene og kunnskapssamtalene vi har fått med informantene er historier om boliger med noen upraktiske løsninger som informantene har lært å leve med. De gamle leilighetene, likesom de nye, har både gode og mindre gode løsninger. Romfordeling, plass og lys er nøkkelord som ofte nevnes av informanter med og uten funksjonsnedsettelse. Informantene har også nevnt lydisolasjon, ventilasjon, brannsikkerhet og oppbevaringsplass.

Manum hevder at mange av de nye leilighetene som bygges, ikke er brukbare fordi

det er lite lys og ofte små rom. Det er ofte bare et oppholdsrom og derfor er bare noen få typer husholdninger som kan bo der. Han mener at dette handler om et mindre funksjonell måte å organisere en bolig på. Ofte er det rom som er "rester" av boligens planlegging, hvor stuen er det eneste oppholdsrommet.

Kjøkkenet og badet er rom som har gjennomgått, og som fortsatt er under forandring i Norge. Ved siden av å oppfylle nødvendige funksjoner, er det mange som ønsker at kjøkkenet og badet kan bli større og bedre områder i en bolig. Mange informanter snakket om kjøkken som et sosial samlingssted, ikke bare som et arbeidsrom. Når det gjelder oppbevaringsplass er det mange som nevner det som et minus ved siden av ellers en god standard ved deres leiligheter. Når åpen kjøkkenløsning ikke kan romme nok plass til oppbevaring av tørrvarer eller et spisebord, kan man stille seg spørsmålet om brukbarhet. Hvordan tenkes kjøkkenets funksjon når det planlegges og bygges? Når rommene også hadde likere størrelse var det lettere å fordele funksjonene slik at et rom ikke skal bli belastet med flere aktiviteter. Soverom er for de fleste et rom å sove i, men det kunne også være et arbeids- og rekreasjonsrom der rommet var stort og lyst. Dårlig plassering av soverommet kunne også påvirke trivsel. Saras familie var misfornøyd med at soverommet var plassert innenfor kjøkkenet både med hensyn til inneklima, men også fordi det var lite funksjonelt.

Mange av de leilighetene vi har sett fra gamle bygg har ofte dårlig (eller manglende) ventilasjonsanlegg på badet, noe som forårsaket fukt. Når rommene også var plassert ved siden av hverandre påvirket dette de andre rommenes funksjon. Samtidig har noen av informantene uttrykt ønske om å ha bad innenfor soverom, inneforstått avhenger dette av gode luftemuligheter.

De gamle bygningene har gode lysforhold, en kvalitet som kan variere i nyere bygg. Sikkerhet virket mer gjennomført i de nye leilighetene. Lydisolasjon ble også nevnt av beboere, og i de fleste tilfellene var det tilfredsstillende. Det kan virke som hus av tre, i to tilfeller, hadde dårligere isolasjon. Beboere i blokk klaget ikke over dette forholdet.

Japanperspektiv

Vi har i kapittel fem presentert en japansk bolig som eksempel på en annen måte å organisere en bolig på. Norge og Japan har forskjellige boligtradisjoner både med

hensyn til hvilken betydning hjemmet har for folk i de to landene, men også for selve boligens utforming. Rommene i en japansk bolig er annerledes tenkt og brukt, noe som kan gjenspeile hvordan bolig også er et kulturelt fenomen. Skillet mellom ute og inne er markert fysisk ved en nivåforskjell i entreen i en japansk bolig. Man tar av seg skoene ved inngangen. Andre kulturelle forskjeller ved en bolig, kan også forklares ved et sosialt og geografisk aspekt. Det første aspektet handler om at det er mange gamle boliger i Oslo, mens ca. 80 % av boligene i Japan er bygd etter 1971. Det sies at levetiden for japanske boliger er ca. 30 år. Det andre aspektet gjelder klima. I Japan er det høyere luftfuktighet og ofte jordskjelv og tyfoner.

Japanere bruker tradisjonelt skyvedører og skyvevinduer i boligene sine. Vinduer i Norge er dobbeltvinduer og de holder rommene varme, men samtidig gjør de boligene mer lufttette. Det er helt vanlig at japanske boliger har enten et vindu eller en vifte på toalett og bad. Mange av de norske informantene nevner også behovet for ventilasjon. Ventilasjon er også veldig viktig for folk i Japan siden klimaet i Japan er fuktig, særlig om sommeren.

Som vi nevnte i presentasjonen av et japansk hjem, er det mange elektriske installasjoner i japanske boliger. Japanske produksjonsfirmaer er veldig opptatte av å lage miljøvennlige og brukervennlige (universelt utformete) produkter som automatisk lys, ferdig kjøkkeninnredning (kjøkkenenhet), toalett og lysstoffør.

Felles for folk både i Norge og i Japan, er at man ønsker sollys, romslighet, mye skap, god ventilasjon, isolasjon og godt bomiljø når man skal kjøpe en bolig.

Ut fra hva informantene har fortalt, ser det ut til at mange bor og flytter i forhold til livsfaser, men japanere bor i en bolig lenge, spesielt om man eier boligen selv. Informantene våre fra Oslo, har bodd i sin nåværende bolig i ca. 6 år i gjennomsnitt, mens japanske respondenter har bodd i sin nåværende bolig i ca. 10 år. I 2001 byttet bare 7.6 % av japanske husstander boliger. Når man først kjøper en bolig, tenker man vanligvis ikke å kjøpe igjen. Folk i Japan tenker at de selv må ta ansvar for alderdommen, med tanke på bolig.

Mange i Japan er veldig bevisste på det å bli eldre og/eller bevegelseshemmete. For

folk i Norge er kos eller trivsel viktig når de tenker bolig. Japanere legger mye vekt på funksjonalitet (bevegelseslinje) og beboelighet selv om mange definerer hjem som et sted å trekke seg tilbake til eller et sted å sove. Mange japanere vet ikke hva universell utforming betyr, men begrepet *barrierefri* er velkjent. Og folk tenker oftere bolig i et livslangt perspektiv.

Først forsvant husmødrene, deretter kjøkkenet. Hvor samles familien nå?

Vi har ikke besøkt veldig mange hjem med åpen kjøkkenløsning, av den enkle grunn at vi har vært hjemme hos mange som bor i gamle bygninger. Så gamle at leilighetene der har eget kjøkken. Men vi har diskutert fenomenet ”åpen kjøkkenløsning” med flere av informantene og ressurspersoner. La oss ta en rask gjennomgang av hva som har (eller kan ha) skjedd.

Kjøkkenet var husmorens eget administrative domene i en årrekke - og særlig fra 50-tallet, i husmorens epoke - helt til hun gikk ut i betalt arbeid en gang på 70-tallet. 1950-tallets husmødre regjerte i husholdningen, de stod for matlaging og innkjøp, rengjøring, sølvpuss, sylting, safting, og så videre. Husmor var husmor, matmor og mor, og skulle forsyne familien med riktig, sunn og økonomisk mat på små og hensiktsmessige kjøkken hvor arbeidsprosessene var rasjonelle og lagt opp etter samlebåndets regler og rutiner. Etter at mor la vekk forklekjolen, i alle fall ble den sjeldnere brukt, og tok seg arbeid også utenfor hjemmet, skjedde det noe med kjøkkenet. Først ble det mindre. Dersom vi tar et sprang fremover i tid – ser vi at kjøkkenet nesten truer med å forsvinne. Man kan kanskje si at kjøkkenet slik vi kjente det har forandret seg – drastisk. Inn kom den åpne kjøkkenløsningen.

Kanskje henger dette litt sammen med minimalismens inntog mot slutten av nittitallet. Nå hadde vi fått nok av mørke, mettede farger, og altfor mye kos og nips og border. Vegger skulle rives, rom skulle åpnes opp – og males hvite. Eller males ”kaffe latte”, som Hummelvoll fortalte. Folk så nemlig for seg, forteller hun videre, at de skulle stå midt i blant vennegjengen, sosialisere og lage mat – samtidig. Dette hadde folk sett på film, tv, eller kanskje i et interiørblad, og nå ville vi ha det her også. Det samme med arbeidsplassene. Åpne kontorlandskap ble trenden som fikk Telenor-ansatte til å pakke sine små kaktuser og kulepenner i en liten eske, kaste alt de hadde av papirer,

for så å flytte til Fornebu, med kun et bittelite kolli hver med på lasset. Her var ingen tilgodesett med eget kontor. Til en hver tid hadde man folk rundt seg. Man kunne ikke lukke døra hvis man hadde behov for en privat telefonsamtale eller bare hadde en litt dårlig dag på jobben. Nå skulle alt være åpent.

Det kunne ikke gå. Ikke med kjøkkenet og ikke med kontoret. Hummelvoll mener at trenden med åpent kjøkken er forbi. "Folk orker ikke ha det sånn". Vi må få være i fred med rotet vårt der vi forsøker å lage mat, vaske opp og hjelpe barna med lekser samtidig. Så får heller gjestene underholde seg selv i den noenlunde ryddige stuen, mens vi kaver med middagen.

Nei, åpen kjøkkenløsning var nok ikke det som skulle til for å få kvinnen tilbake til kjøkkenet, kanskje snarere tvert i mot. I alle fall tyder vår undersøkelse på at denne kjøkkentypen ikke er spesielt populær, verken blant yngre eller eldre. Thea (29) og Torkil (34) som bor i en helt ny leilighet sentralt i byen, tenkte ikke over hvor lite plass de ville få før de faktisk skulle plassere matvarene. Det var ikke nok skap. I tillegg er stuekjøkkenet deres det eneste oppholdsrommet, noe som kan by på problemer dersom den ene ønsker å se på tv og den andre lese, høre musikk, eller rett og slett romstere med matlaging eller andre kjøkkenrelaterte sysler. Andre informanter uttrykker at de foretrekker muligheten til å lukke døren til kjøkkenet, både på grunn av matos og det å ha et eget rom. Størrelsen på kjøkkenet er også av betydning for mange. Dette rommet sees på som et samlingssted for familien, og da må det være romslig nok, skal det være brukbart som nettopp det.

Vi vet jo ikke om det er noen direkte sammenheng mellom husmødrenes forsvinning og kjøkkenets forvandling, men det er interessant å merke seg at kjøkkenet er et rom hvor mange trives – de ønsker å være der. Kjøkkenet brukes som arbeidsrom, oppholdsrom, et sted å sitte og se ut av vinduet, altså et rom for både matlaging og meditasjon. Så kjøkkenet er ikke lenger et sted bare for mor, men for flere i familien, menn, kvinner, barn, unge og eldre. Og derfor må ikke kjøkkenet bli borte, eller mindre, eller mer utflytende. Kjøkkenet bør være et funksjonelt og koselig samlingssted, spisested og arbeidssted. Kanskje noen burde ha sagt dette den gang da: Husmoren går, men kjøkkenet består.

Universell utforming

Uteområder for folk flest

Universell utforming tar for seg uteområdene som er tilknyttet boligen, samt dens geografiske beliggenhet og tilgjengelighet til kollektivtransport. Vi har sett at disse forholdene også har betydning for informantene våre. De er opptatte av trygghet, grøntarealer, lekeplasser, sitteplasser, tilgjengelige butikker, grønne lunger og kollektivtrafikk. Noen synes det er flott med et lite miljø i nabolaget, slik at de kjenner igjen og har et visst forhold til naboene, andre vektlegger ikke det som en bokvalitet.

Ønske om muligheten for et variert og inkluderende bofellesskap må likevel kunne sies å gå igjen blant informantene. Universell utforming legger vekt på at uteområder skal kunne brukes av alle, både barn, ungdom, voksne, eldre og funksjonshemmede. Helt siden begynnelsen av 1900-tallet har det blitt lagt vekt på beplantede gårdsrom i bygårdene. Historien til Wenche som bor i en 1927-leilighet på Torshov og som er gjengitt i kapittel 3, er en fortelling om trivsel. Hun har fortalt om hvor trivelig hun synes det er med gårdsrom og hvor fint det er å ha soverommet vendt mot bakgården. I Lisbeths historie fortelles det derimot om en trang og lite brukt bakgård fra 1899. Hun påpeker at flere uformelle møteplasser hadde ført til at flere kunne blitt kjent med hverandre.

I eldre boligmasse har ikke alltid uteområdet vært oppgradert i forhold til at samfunnet har endret seg, for eksempel i en mer barnevennlig retning. Et eksempel på det er Lines fortelling om hennes bakgård fra 30-årene hvor det ikke er satt av nok plass til lekeapparater og sitteplasser, sammenliknet med parkeringsplassens utstrekning. Når folk som Wenche og Gerd nevner like boliger og institusjonelle hjelpemidler i negative ordelag, og Line sammensetningen av forskjellige typer mennesker i nabolaget som positivt, kan det se ut til at dette er et viktig hensyn å ta med tanke på forming av nye boligsamfunn i framtiden.

Holdninger til universell utforming og bomiljø

I kapittel 8 så vi at vår spørreundersøkelse på byggmessen ga inntrykk av en manglende kjennskap til universell utforming blant de besøkende. Det kan dermed se

ut til at begrepet foreløpig er i en tidlig fase i Norge. Begrepet barrierefri virker bedre kjent i Japan, og som en form for parallell til universell utforming er det flere som har hørt om det der. Man kan spørre seg om det har med at Japans eldregenerasjon er større enn i Norge og at temaet dermed har fått enda større oppmerksomhet blant folk flest.

Unges forhold til universell utforming

Man kan si at unge beboere, de som bor i studentbolig, er i etableringsfasen eller har småbarn, ikke i særlig grad er interessert i en bolig med livsløpsstandard, siden de uansett er innstilt på å flytte et par ganger i løpet av livet. De vi har snakket med er dessuten friske og det virker på oss som de opplever at alderdom og sykdom er for langt unna deres hverdag til at de har begynt å tenke på det. Astma og allergi er imidlertid de sykdomsfaktorene som eventuelt spiller inn, i tillegg til hensynet til sikkerhet og utfoldelse for barn.

Samtidig ser vi at flere av disse informantene ser seg selv snart stående overfor et boligvalg som de ønsker skal vare en stund, om så ikke resten av livet. De ønsker å slå seg ned i en bolig over lenger tid, men vil heller tilpasse et slikt hjem den dagen det skulle vise seg nødvendig, enn å lete etter et allerede tilpasset hjem nå. Man kan spørre seg om dette er en holdning de har fordi de nettopp er unge og friske, eller om det oppleves som unødvendig å tilpasse sine dagligdagse omgivelser etter noe som bare potensielt vil skje. Det er jo ikke alle eldre som har problemer med terskler og trapper for eksempel. Betyr dette at folk unngår å tenke på risikoer de bør være bevisste på, på linje med hvordan de drøyer med å skaffe seg skade-, innbo- og livsforsikring? Eller betyr det at det er noe mer som spiller inn? At et ønske om frihet til egen tilpasningsevne og estetiske valg er sterkere i private sfærer enn i de offentlige? Svarene kan kanskje være begge deler. Muligens er dette et balansespørsmål mellom folks forventninger til Norge som velferdsstat og deres ønske om rett til å velge mellom forskjellige slags boliger.

Visjonen om livsløpsboliger blir dermed utfordret i forhold til en allmenn positiv innstilling til å tilpasse seg varierte boliger etter livssituasjon. Før universelt utformete boliger eventuelt blir en standard, ser dermed deres kvaliteter nærmest ikke ut til å

ville bli tatt i betraktning blant "unge" boligkjøpere, med mindre de faller gunstig ut i forhold til allergi og astma, det å ha barn, eller har et arkitektonisk særpreg som virker attraktivt.

Hvis universell utforming skulle bli en standard, ville det derimot ikke ha så mye å si hvorvidt boligkjøperne ønsker å bo på landet eller i byen, romslig eller mindre, alt etter hvilken livssituasjon de befinner seg i. Da ville de uansett slippe å måtte flytte eller bygge om umiddelbart, dersom de for eksempel skulle få barn, svekkete bevegelses- eller sanseevner eller allergi.

Likevel, så lenge dette ikke er tilfelle og de "unge" informantene ikke er i en situasjon hvor de er nødt til å tenke på universell utforming, ser ikke dette begrepet ut til å påvirke deres valg og forhold til bolig nevneverdig. Det bør imidlertid understrekes at dette altså gjelder med tanke på tilpasninger i forhold til sanse- og bevegelseshemninger, slik som plass til rullestol og kontrastfarger på dør og vegg. Det som ser ut til å ha betydning for boligvalgene blant de unge er irritasjonsmomenter knyttet til noe annet, slik som mangel på oppbevaringsplass til sykler og barnevogner, enkelt rengjørbare flater, både generelt og i forhold til allergi, og barnesikre vinduer. Lite støy og eksos, kort vei til søppelkasse, gjenvinningsstasjoner og tilgang til heis, eventuelt korte og trygge trapper, er likevel kvaliteter som kan kalles mer eller mindre universelt utformete og som disse informantene også ønsker.

Mulighetenes estetikk

At boligen er estetisk arkitektonisk, er også et viktig aspekt for mange av informantene, gamle som unge. Likevel er smaken som kjent delt. Dermed bør det muligens være viktig å bygge boliger med forskjellig design og med muligheter til å sette personlig preg på dem, selv om de eventuelt skal innfri universelle utformingskrav.

Vi ser likevel noen felles estetiske behov å navigere etter blant informantene. Vi har sett at utsikt til vann og trær, i det minste en åpen utsikt som ikke hemmes av andre bygg, er en høyt skattet verdi for folks trivsel. Det samme gjelder lys og romfølelse. Man kan muligens påpeke at de siste momentene, kanskje også utsikt, er verdier som

gjenspeiler en stil som dominerer interiørbildet i dag. Lys og romfølelse var kanskje ikke like gjeldende for bare 10 år siden og dette har generelt gått opp og ned i popularitet opp gjennom historien. Det kan likevel være vanskeligere å skape romfølelse og lys i en leilighet som ikke har dette i utgangspunktet, enn å innrede rommene slik at man får et mer lunt og fortettet interiør. Det er også vanskelig for beboeren å gjøre noe med boligens utsikt. Vi har sett hvordan folk tilpasser seg begrensningene lite utsikt gir. Likevel ønsker de fleste seg utsikt med mer dybde.

For informantene med funksjonsnedsettelse er det viktig å ha god tilgjengelighet inn og ut av boligen sin. Det som imidlertid virker vel så viktig, er muligheten til å ha et hjem som ser ut som et hjem og ikke en institusjon. To av informantene, rullestolbrukerne Hans (55) og Liv (56), understreker imidlertid at det ikke er hjemmet som er det største hinderet i hverdagen for dem. Det er det offentlige rom som skaper problemer, i form av tilgjengelighet i forhold til kollektivtransport, innkjøp og sosial omgang. Man kan spørre seg om fokuset ikke bør ligge her i første omgang, framfor å omforme hjemmene som folk gjerne ønsker å tilpasse selv.

Ideen om å tilpasse seg ettersom livet forandrer seg, kan muligens sette universell utforming i et nytt lys. Oppdragsgiver uttrykte et ønske under denne undersøkelsen om at vi kom oss bak folks generelle trivsel. Det er likevel mulig at grunnen til at folk sier de tilpasser seg sin nåværende livssituasjon ikke bare er fordi de må det, men fordi en del ønsker også det. Historien om Gerd som er blind, men ikke ønsker ledelinjer eller rekkverk i leiligheten er et eksempel. Hun sier: "Den dagen jeg trenger rekkverk, kan jeg sette det opp". Har informantene en funksjonsnedsettelse, ønsker de ikke nødvendigvis at deres hjem skal være *for* tilpasset. Det virker som det er viktig å ha muligheten til å mestre det man faktisk kan, uten hjelpemidler.

På den annen side bør det være lov å ha to tanker i hodet på en gang. Det må være mulig å forbedre det offentlige rom, samtidig som man ønsker å finne gode løsninger for flest mulig i det private også. Når alt kommer til alt har jo folk som Hans faktisk forandret på ganske mye i sitt hjem for å få det praktisk i forhold til rullestolen, mens Liv har valgt å flytte for å få en enklere hverdag. Det kan virke som om de husker tilbake på at det var vanskelig umiddelbart etter å ha blitt skadet å bruke hjemmet, mens etter hvert som de har tilpasset boligen sin situasjon, har det blitt enklere. Det

trenger kanskje ikke å bety at det er enklest selv å måtte tilpasse boligen etter livets gang, noe Liv selv jo påpeker. Likevel kan det være viktig å merke seg informantenes ønske om å *selv* velge *hvordan* tilpasningene skal gjøres.

Det vi har sett er at nye bygg kan ha lite gjennomtenkte løsninger når det gjelder utforming, selv om de har estetiske og andre praktiske kvaliteter som blir verdsatt, slik som enkelt vaskbare flater. Det kan imidlertid synes som om folk mener at estetisk trivsel bør ha like stor prioritet som praktisk, skjønt ikke en hvilken som helst estetikk. Det må muligens legges minst like stor vekt på å unngå løsninger som likner dem man finner i det offentlige rom. Slike kan nemlig fort gi upersonlige og lite hjemlige assosiasjoner, noe som ser ut til å oppleves som spesielt negativt blant våre informanter.

Det kan være viktig å tilrettelegge for individualitet, uavhengig av funksjonsevne, samt å skape mulighet for sosial sammenkomst i grønne omgivelser og fellesarealer. Det samme gjelder trygg lek, med kontaktmuligheter for voksne og barn, leiligheter som kan passe forskjellige husstander og familier, så vel som private uteplasser, slik som balkonger, som kan brukes når man ønsker å være for seg selv. Flere av informantene nevner også ønske om å ha utsikt til vann. Kort avstand til søppelcontainere og gjenvinning, trygg tilgjengelighet til boligen og til kollektivtrafikk er også stikkord som går igjen blant informantene våre.

Et kritisk perspektiv

Universell utforming – en parallell til funksjonalismen?

Da vi begynte å lese oss opp på temaet om universell utforming, var det spesielt en arkitektonisk stilart som stadig ble gjentatt: *funksjonalismen*. Derfor tenkte vi at vi kunne spørre om det er en parallell mellom universell utforming og funksjonalismen. Arkitekt og planlegger Edel Heggem skriver i sin artikkel "Åpne bygninger" fra *Universell utforming over alt!* (2006:58-59) at funksjonalismen på mange måter er den retningen innen arkitekturen som står nærmest prinsippene om universell utforming. Kravet til funksjonalitet står sterkt i begge retningene. Heggem påpeker at i funksjonalismen sto *bruken* og *materialene* i fokus for utformingen. Innenfor universell

utforming er også *bruken* et viktig tema. Selv om funksjonalismen la vekt på brukbarhet ved en bolig, var selve "bruken" og brukerne begrenset til de arkitektene definerte som brukere, og dermed var det ikke noe krav til at mennesker med ulike ferdigheter også kunne bruke bygget (Heggem 2006:58-59).

Ser vi på tenkningen rundt universell utforming er det nyttig å trekke frem de to arkitekturprofessorene Edward Steinfeld og Beth Tauke ved Universitetet i Buffalo i USA. De har sammen skrevet artikkelen "Universal Designing" i boken *Universal design*. Forfatterne påpeker at universell utforming handler om mer enn kun å fjerne barrierer. Innenfor denne tenkningen søker man gjennom design å fjerne diskriminering og understøtte full sosial deltakelse for hele befolkningen. Dette begrunnes med at alle drar nytte av bedre funksjonalitet og at folk skal møtes med respekt og unngå å bli stigmatisert. Mens barrierefri utforming, som er et vanlig begrep i Japan, utelukkende er opptatt av behovene til spesielle grupper av mennesker, er universell utforming opptatt av behovene til hele befolkningen (Steinfeld og Tauke, 2002:165-188).

Trekker vi en parallell mellom universell utforming og funksjonalismen, er begge ideologiene opptatt av det menneskelige og det sosiale aspektet. Der funksjonalismen la vekt på sosial boligbygging, legger universell utforming vekt på sosial deltakelse for alle. Hvert tenkesett kan forklares ut fra tiden den skapes i. I mellomkrigsårene var bolignøden stor, og arkitektene engasjerte seg i problemet. Gode boliger for alle ble et sosialt spørsmål. I dag opplever vi ikke den samme bolignøden, men vi finner nye problemer som vi må løse, som for eksempel stigmatisering, isolasjon av funksjonshemmede og eldre og altfor høye priser i pressområder. Grunnen til at vi ser et så stort behov for universell utforming i dag, er blant annet fordi vi kan forvente oss en stor eldrebølge om noen år (Prosjektbeskrivelsen).

I dag er ikke lenger funksjonalistisk arkitektur en ideologi, men de funksjonalistiske prinsippene er fortsatt til stede i dagens arkitektur, for eksempel i kjøkkenbenkenes logistikk. Siden vi her forsøker å trekke paralleller mellom funksjonalismen og universell utforming, kan vi kanskje spørre om det er noe universell utforming kan lære av funksjonalismen, på godt og vondt?

Det som i ettertid kan sies å ha vært funksjonalismens styrke er dens målsetting om

kvalitative boliger. Derimot glemte arkitektene *kvaliteten* etter annen verdenskrig og bygde etter *kvantitetsprinsippet* og mer ble standardisert (Norberg-Schulz 1983: 107). I dag kan vi se en tendens til at det å bo blir et spørsmål om kvadratmeter, og nettopp derfor blir det viktig å tenke bokvalitet fremfor kvadratmeter.

På lik linje med universell utforming, var funksjonalistene opptatt av det universelle. En tendens var å se den gamle verden som individuell og den nye som universell. I dagens samfunn trekker vi ofte frem individets frihet. Vi har i den senere tid kritisert mellomkrigstiden for dens overformynderi når det gjaldt enkeltmennesket, som for eksempel dens fokusering på den sosiale hygien. Kan det tenkes at individet ikke har noen plass i universell utforming? Hvis alt blir likt og hvis idealet er likhet, hvor blir det av mangfoldet?

Flere av våre Oslofolk har i denne undersøkelsen tydelig signalisert at de identifiserer seg med nabolaget sitt. Mange velger å bo på litt mindre plass, eller til en litt høyere kostnad, fordi de ønsker å bo i et spesifikt nabolag, i en spesiell bydel, eller på grunn av boligens arkitektur. Rolness skriver: "Huset er [...] ikke en bomaskin eller et kunstverk, men et sted der man speiler seg og får bekreftet hvem man er eller vil være" (Rolness, 1995:221). Vi kan si at selv om økonomien setter begrensninger for hvor man optimalt sett skulle ønske å se seg selv, når det gjelder bolig, vil det trolig til en hver tid være slik at mennesker også definerer seg, og ønsker å vise dette gjennom valg av bolig. I den sammenheng er det interessant å spørre, kan universelt utformete boliger tilpasses ethvert individs identitet?

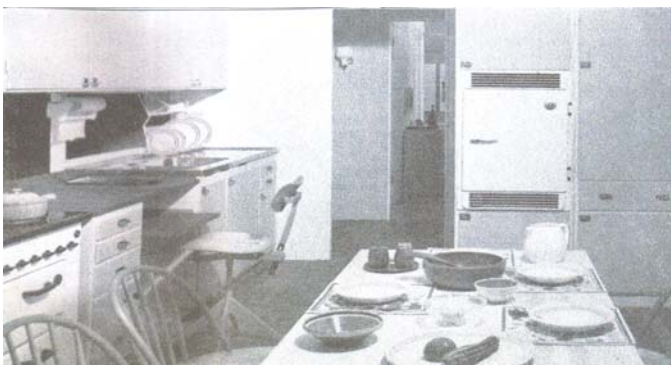
Forfatterne av artikkelen "Universal Designing" diskuterer også om universell utforming kan tenkes som en utopisk idé. På den ene siden innebærer det idealisme og optimistisk tro på at noe kan fullføres – at vi kan klare det. Mens på den andre siden kan det forstås som noe ugjennomførbart, et umulig mål og en manglende evne til å skille fantasi og virkelighet. De tre grunnleggende kjennetegnene til en utopisk idé, er idealismen, forandring og kritikk. Alle disse tre kjennetegnene har også positive sider som er sentrale for utvikling av god design, sier Steinfeld og Tauke. Idealisme kombinert med pragmatisme er det som skiller det ordinære fra det betydningsfulle i design. Å våge å ta sjanser og lete etter nye tilnærminger, perspektiv og løsninger er egenskaper som blir verdsatt. Til sist, og ikke minst viktig er det at utopiske ideer

kommer frem som en kritikk av dagens situasjon (Steinfeld og Tauke 2002:180-185).

Funksjonalismen kan på samme måte som universell utforming kjennetegnes ved idealisme, forandring og kritikk. Funksjonalismen oppsto i en tid hvor mange ønsket forandring og kritiserte det bestående. Mellomkrigsårene var en brytningstid hvor man prøvde å skille mellom den gamle verden før første verdenskrig og den nye optimismen etter første verdenskrig. Spesielt unge arkitekter engasjerte seg i de nye tankene som oppsto i mellomkrigstiden, og kanskje derfor fikk arkitekturen et nytt, moderne uttrykk.

Universell utforming er et forholdsvis nytt begrep for folk flest. Begrepet har eksistert i noen år nå, men som kommunalminister Magnhild Meltveit Kleppa uttalte på NRK-radio 03.12.07, så er det ikke gjort nok. Kjøkkenløsningene og samlebandstenkningen fra 1930-tallet var nye i sin tid, men er for oss i dag en del av folks hverdagsliv. Funksjonalismen tok gradvis form i befolkningens bevissthet gjennom handlingsplaner og opplysning. Fordi universell utforming kanskje ikke er så innarbeidet ennå, står myndighetene overfor en universell utfordring i fremtiden!

Kjøkken fra 1920-årene

Kapittel 10 Presentasjon med forbrukerrettet informasjon for WEB-side

Inngangsparti – en utfordring for de fleste! Her er det ikke lett å komme på besøk! Hos Aurora krever ringeklokkesystemet at du både er høy nok, kan lese, skrive og taste riktig. Taster du feil begynner det å pipe, og det er ikke moro for verken den besøkende eller beboere. Kanskje dette systemet passer best for de som helst vil være i fred?

Line synes det er alt for liten plass til barnevogn og trehjulssykler ved postkassene i oppgangen. Det er kun plass til én barnevogn. "Det ville vært veldig fint med en bod for plassering av sykler og barnevogner". Det var en belastning ikke å ha plass, sier hun, da barnet var nyfødt, for da ville hun at vognen skulle være varm og god. Liten plass i oppgangen kan også føre til nabokrangel, sier Line. Folk klager over at de ikke kommer frem.

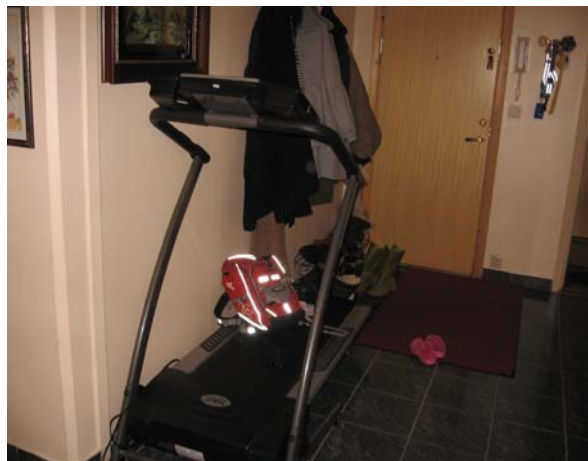

I samme bygg er en spiralformet trapp mellom de tre etasjene. Line opplever den som utrygg etter at hun fikk barn, siden det er åpent rett ned fire etasjer, selv om det skal noe til å falle utfor. Det at trappen er svinget og bratt, gjør dessuten at de må passe på ikke å snuble, sier hun.

Nadia har et stort hus med en liten entré. For å få mer romfølelse har beboerne fått bygget inn en skyvedørsgarderober med speil.

Entreen på bildene under er i Saras hjem, og er stor og flerfunksjonell, med både pc-krok og tredemølle.

Dette er badet til Linda. Hun har hjørnebadekar og vindu på badet. Det er det flere i vår undersøkelse som ønsker seg.

For Linda som er døv, gjør glassdører det lettere å få oversikt i boligen. Hennes eneste hjelpemiddel for hørselshemningen, er et slags elektronisk armbåndsur som varsler, med vibrasjon og lys, når det ringer på, telefonen ringer, eller ved brann.

Dette er et eksempel på en kjøkkenbenk som kan brukes av flere, blant annet av rullestolbrukere. Kjøkkenet er et "vanlig" kjøkken, men utforming og rommets størrelse gjør dette til en fleksibel løsning. Lindas bolig har for øvrig lave terskler og brede dørkarmer.

Etterord

Underveis i arbeidet med denne rapporten ble det tydelig for oss at det å snakke om bolig og hjem er et stort tema – eller mange temaer flettet i hverandre, og vi måtte velge ut noe. Det betyr ikke nødvendigvis at én ting er viktigere enn noe annet, for folk har fortalt oss historier som alle har vært viktige for dem, og det har vi ønsket å ta på alvor. Den relativt korte tiden vi har hatt til disposisjon, og et materiale som sikkert kunne ha utvidet rapporten med enda flere sider, er grunnen til at vi har måttet ta noen valg.

Vi valgte å kategorisere våre informanter etter kjønn, alder, boligtype og -alder, etnisitet og om de bor alene eller sammen med partner eller familie. Da vi opprettet informantutvalget var vi bevisste på å finne mennesker som hadde tid og lyst til å stille opp til intervju på kort varsel, og som dessuten sa seg villige til å ha oss på besøk hjemme hos seg selv. Dette betyr at vi i liten grad har reist ut av bykjernen, og vi er klar over at vi ikke dekker alle "typer" Oslofolk i vårt utvalg. For eksempel har vi ingen informanter uten fast bopel eller noen fra aller beste vestkant, som Bygdøy eller Holmenkollen. Dermed har vi heller ingen "økonomiske ytterpunkter" representert i vårt utvalg. I det ligger det at vi ikke har fokusert på økonomi, også fordi det kan være et vanskelig område å bevege seg inn på overfor mennesker vi ikke kjenner personlig. Vi mener likevel å kunne lese noe om økonomisk status gjennom hva slags bolig folk har, selvsagt uten at vi har kunnet fastslå noe mer enn forsiktige antakelser.

Vi kunne hatt et tydeligere kjønnsperspektiv i denne undersøkelsen, men vi har ikke funnet tid til å gå i dybden på hva menn og kvinner uttaler seg forskjellig om, og hvilke måter det arter seg på når det handler om bolig. Men, vi kan tilføye at vi har snakket med "unge" par rundt 30 år, og kan forsiktig antyde at det kan være noe som er i endring med tanke på det "tradisjonelle" kjønnsrollemønsteret. For eksempel klassifiserer Torkil seg som "estetikeren" og Thea som "praktikeren" i forholdet.

Denne høsten har det vært en debatt i media om boligbygging og boligkvalitet, med fokus på størrelse. Vi har forsøkt å følge med i denne meningsutvekslingen, men siden det er en pågående debatt hvor stadig flere melder seg på, har det ikke vært mulig for oss å trekke inn alle de forskjellige synspunktene. Det vi imidlertid har fått

med oss, er at et stort entreprenørfirma nylig ble pålagt å bygge flere større leiligheter enn det de først hadde planlagt i et nytt boligprosjekt i Oslo.

Innledningsvis sa vi at vi skulle se om folks tankegang om innredning og utforming har forandret seg, fra Rolness' Norge i 1995 til vårt Oslo i 2007. "Virkningen av en boligkosmetisk ansiktsløftning kan være like reell og like mye verdt [...] som en ominnredning som letter rengjøringen" (Rolness, 1995:257), skrev Rolness. Vi tenker at det ene ikke utelukker det andre. Samt at mye lys, høyde under taket og plass til å kose seg er like viktig i dag.

Litteratur

Andersen, Erling S. og Eva Schwencke, *Prosjektarbeid. En veiledning for studenter*, NKI forlaget, Bekkestuen, 2001

Bjørnsen, Bjørn, *Hele folket i hus. OBOS 1929-1970*. Boksenteret - OBOS, Oslo 2007

Boliger for alle. Universale prinsipper for rom og folk. Tordis Gunnestad. Kommuneforlaget 2001

Bomiljø: "Undersøkelse om barn i kommunale boliger", [online], URL: http://www.bomiljonett.no/bn/aktuelt/artikler/oppvekstvilkår_for_barn_som_bor_i_kommunal_bolig_i_oslo, 18.11.07

Bruun, Ole Daniel, *Arkitektur i Oslo. En veiledning til byens bygningsmiljø*. Kunnskapsforlaget, Oslo 1999

Bygg for alle. Temaveiledning om universell utforming av byggverk og uteområder. Statens Byggtekniske etat og Husbanken 2004.

Cabinet office, International Comparison of the life and consciousness of elderly people, [online], URL: http://www8.cao.go.jp/kourei/ishiki/h17_kiso/index.html, 23.11.07

Dyb, Evelyn, Liv Johanne Solheim og Siri Ytrehus, *Sosialt perspektiv på boligen*, Abstrakt forlag, Oslo 2004

General Principles of Universal Design Policy, [online], URL: http://www.mlit.go.jp/english/2006/a_policy_bureau/01_udpolicy/index.html, 24.11.07

Grytli, Eir og Eli Støa (red.), *Fra årestue til smarthus – teknologien omformer boligen*. Norsk arkitekturforlag, Oslo 1998

Gullestad, Marianne, *Kitchen-table society: a case study of the family and friendships*

of young working class mothers in urban Norway. Universitetsforlaget, Oslo 2001

Guttu, Jon, *"Den gode boligen". Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år*. Arkitektthøgskolen i Oslo, Oslo 2003

Husbanken, [online], URL:

<http://www.husbanken.no/Toppmeny/Om%20Husbanken/Mal%20og%20arbeidsoppgaver.aspx>, 24.11.07

Informasjonskontoret for farge og interiør (ifi.no), *Undersøkelse om oppussing*, [online], URL:

http://www.ifi.no/main.jsp?content=/doc/Trender/2007/2007_11/oppussing1107.html, 29.11.07)

"Kjøkkenforskning i Japan", [online], URL:

http://reposen.jp/home/report/summary.php?re_id=520&ca_id=4&c=41, 04.12.07

Kose, Satoshi, Bolig, *Bygning og Urban Universell Utforming*, [online] URL:

<http://homepage2.nifty.com/skose/UNIVERSR.txt>, 04.12.07

Kose, Satoshi, *Redefining Universal Design*, [online], URL:

<http://homepage2.nifty.com/skose/UDbasicsR.txt>, 04.12.07

Manum, Bendik, *Apartment layouts and domestic life: the interior space and its usability: a study of Norwegian apartments built in the period 1930-2005*. Oslo School of Architecture and Design, Oslo 2006

Ministry of Land, Infrastructure and Transport Japan (home), [online], URL:

<http://www.mlit.go.jp/english/>, 23.11.07

Moestue, Anne og Ann Helene Bolstad Skjelbred (red.), *Kunnskapssamtaler*. Norsk Folkemuseum, Oslo 2006

Nordberg-Schulz, Christian, "Fra nasjonalromantikk til funksjonalisme. Norsk arkitektur 1914-1940" i: *Norges kunsthistorie: Mellomkrigstid*, bind 6, Gyldendal Norsk Forlag,

Oslo 1983

Roede, Lars, Morten Bing og Espen Johnsen (red.), *Slik vil vi bo. Hjem og bolig gjennom 500 år*. Norsk Folkemuseum, Oslo 1998

Rolness, Kjetil, *Med smak skal hjemmet bygges: innredning av det moderne Norge*, Aschehoug, Oslo 1995

Ruud, Marit Ekne, *Historien om en gate*. Magistergradsavhandling våren 1987. Institutt for etnologi, Universitetet i Oslo, 1987

Statens bygningstekniske etat, [online], URL:
<http://www.be.no/beweb/omoss/omosstop.html>, 24.11.07

Steinfeld, Edward og Beth Tauke, "Universal Designing" i: *Universal Design. 17 ways of thinking and teaching*. Red. Jon Christophersen. Husbanken 2002

Thagaard, Tove, *Systematikk og innlevelse*. Fagbokforlaget 2003

Universal Design. 17 ways of thinking and teaching. Editor Jon Christophersen. Husbanken 2002.

Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle. Sosial- og helsedirektoratet 2003.

Ytrehus, Siri og Anders B. Fyhn, Bufast, *Bjørvika og Benidorm. Boligplaner og boligønsker for eldre år*. Fafo, Oslo 2006

Vedlegg

Vedlegg 1: Prosjektbeskrivelse

Vedlegg 2: Kontrakt

Vedlegg 3: Spørreskjema Norge

Vedlegg 4: Spørreskjema Japan

Vedlegg 5: Spørreskjema Japan (norsk)

Vedlegg 6: Intervjuguide

Vedlegg 7: Informantliste